

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

« ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ »

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ & ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

«Έπειτα Γήπεδο, Στοιχήματα, Καυγάς» : Δράσεις και Αντιδράσεις
Κοινωνίας και Πολιτικών Φορέων στην Ίδρυση του ΟΠΑΠ και την
Κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ (1958–1959)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θεοδωρόπουλος Χρήστος

ΑΘΗΝΑ 2025

Διμελής επιτροπή
Κώστας Κατσάπης, Εργαστηριακό Διδακτικό Προσωπικό Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπων)
Δέσποινα Παπαδημητρίου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Θεοδωρόπουλος Χρήστος, 2025

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή με σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης με προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

Συντομογραφίες

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν

ΓΓΑ: Γενική Γραμματεία Αθλητισμού

Δ Σ: Διοικητικό Συμβούλιο

ΕΔΑ: Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά

ΕΟΑ: Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΕΠΕΚ: Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου

ΕΠΟ: Ελληνική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία

ΕΡΕ: Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση

ΕΣ: Ελληνικός Συναγεραμός

ΕΤΕ: Εθνική Τράπεζα Ελλάδος

ΚΚΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος

ΚΦ: Κόμμα Φιλελευθέρων

ΝΔ: Νομοθετικό Διάταγμα

ΟΠΑΠ: Οργανισμός Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου

ΠΕΠΕΛ: Πανελλήνια Ένωση Πρακτόρων Εθνικού Λαχείου

ΠΡΟΠΟ: Προγνωστικά Ποδοσφαίρου

ΣΕΓΑΣ: Σύνδεσμος Ελλήνων Γυμναστικών και Αθλητικών Σωματείων

ΦΕΚ: Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης

CONI: Comitato Olimpico Nazionale Italiano

DC: Democrazia Cristiana

SISAL: Sport Italia Società a Responsabilità Limitata

UNIRE: Unione Nazionale per l'Incremento delle Razze Equine

*Η παρούσα μελέτη αφιερώνεται στις δύο οικογένειες μου, στους μαθητές μου και στην
Θ. για την ανοχή, τη στήριξη και την υπομονή τους, χωρίς τα οποία θα ήταν αδύνατη η
εκπόνηση της, καθώς και στον επιβλέποντα μου για την πολύτιμη καθοδήγηση στο
επίπεδο της έρευνας και όχι μόνο.*

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες.....	2
Περιεχόμενα.....	4
Περίληψη.....	6
Abstract.....	7
1. Πρόλογος-Εισαγωγή.....	8
2. Totocalcio & ΟΠΑΠ, μία μεσογειακή υπόθεση.....	11
2.1 Το παράδειγμα. Η σύντομη ιστορία της γέννησης του Totocalcio.....	11
2.2 Εγένετο ΟΠΑΠ.....	17
3. Τα «Προγνωστικά» της Επίσημης Δεξιάς.....	24
3.1 Πολιτικοί συσχετισμοί στο μετεμφυλιακό κράτος του ΟΠΑΠ.....	24
3.2 Οι εκλογές του 1958.....	29
3.3 Η Οικονομική Πολιτική της ΕΡΕ και το ΠΡΟΠΟ.....	33
3.4 Η Αποτίμηση.....	37
4. «Ανεκοινώθησαν Χθές τα Πλήρη Αποτελέσματα των Προγνωστικών».....	41
4.1 Διαμορφωτικοί Παράγοντες και Κοινωνικά Δεδομένα της Εποχής των «Προγνωστικών».....	41
4.2 Το ΠΡΟΠΟ στην Κοινωνία, Η κοινωνία στο ΠΡΟΠΟ : Πρώτες Αντιδράσεις, Απήχηση, Εργασιακή Ανασφάλεια.....	46
4.3 Το ΠΡΟΠΟ στη Κοινωνία, Η κοινωνία στο ΠΡΟΠΟ: «Ηθικός Πανικός», Τύπος, το Κέντρο και η ΕΔΑ.....	59
5. Επίλογος-Συμπεράσματα.....	69
Πηγές-Βιβλιογραφία.....	73
Πρωτογενείς πηγές.....	73
Νόμοι.....	73
Άρθρα Ελληνικού Τύπου.....	73
Άρθρα ξενόγλωσσου Τύπου.....	75
Δευτερογενείς Πηγές.....	75
Ελληνική Βιβλιογραφία.....	75
Άρθρα Ελληνόγλωσσα.....	77
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	77
Άρθρα Ξενόγλωσσα.....	77

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο ίδρυσης του Οργανισμού Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου (ΟΠΑΠ) και την κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ στην Ελλάδα, εστιάζοντας στις κοινωνικοπολιτικές αντιδράσεις που προκάλεσε η θεσμοθέτηση ενός κρατικά ελεγχόμενου τυχερού παιχνιδιού κατά την περίοδο 1958-1959. Στόχος της μελέτης είναι η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η ελληνική κοινωνία, τα πολιτικά κόμματα και οι θεσμικοί φορείς προσέλαβαν και ερμήνευσαν ένα νέο φαινόμενο, που συνδύαζε τον αθλητισμό, τη διασκέδαση και το οικονομικό ρίσκο. Μέσα από την ανάλυση πρωτογενούς αρχειακού υλικού. Η εργασία φιλοδοξεί να αναδείξει τις αντιφάσεις, τις ηθικές ανησυχίες και τις πολιτικές στοχεύσεις που συνόδευσαν τη γέννηση του θεσμού. Ενώ παράλληλα, η μελέτη αποκαλύπτει, πως οι πρώτες αντιδράσεις της κοινής γνώμης ήταν αμφίθυμες: ένα τμήμα της κοινωνίας υποδέχθηκε το ΠΡΟΠΟ ως μέσο οικονομικής ελπίδας και ενίσχυσης του ελληνικού αθλητισμού, ενώ ένα άλλο εξέφρασε φόβους για ηθική διαφθορά και κοινωνικό εκφυλισμό, ιδίως μεταξύ των νέων. Οι απόψεις αυτές εκφράστηκαν μέσα από τον Τύπο της εποχής, με χαρακτηριστικά παραδείγματα το δημοψήφισμα του περιοδικού *Εικόνες* και τα άρθρα των εφημερίδων *Ελευθερία* και *Αυγή*. Ταυτόχρονα, θεσμικοί φορείς όπως η Ανώτατη Συνομοσπονδία Συλλόγων Γονέων Μαθητών Ελλάδος και η Πανελλήνια Ένωση Πρακτόρων Εθνικού Λαχείου ανέδειξαν διαφορετικές διαστάσεις του ζητήματος, από την ηθική αγωνία για τη νεολαία έως τα οικονομικά συμφέροντα επαγγελματιών κλάδων. Η αντιπαράθεση κορυφώθηκε στη Βουλή τον Απρίλιο του 1959, όπου η ΕΔΑ άσκησε έντονη κριτική για τον «κρατικό τζόγο», ενώ η κυβέρνηση υπερασπίστηκε το ΠΡΟΠΟ ως μέσο κοινωνικής και αθλητικής προόδου. Με τα σχετικά συμπεράσματα να αποτελούν το επιστέγασμα της μελέτης.

Λέξεις-Κλειδιά: ΟΠΑΠ, ΠΡΟΠΟ, Ηθικός Πανικός, ΕΡΕ, ΕΔΑ, Δεκαετία 1950

Social and Political Reactions to the Establishment of OPAP and the Launch of PROPO (1958–1959)

Theodoropoulos Christos

Abstract

This thesis examines the social and political framework surrounding the establishment of the Greek Organization of Football Prognostics (OPAP) and the introduction of the football betting game *PROPO* in Greece, focusing on the sociopolitical reactions provoked by the institutionalization of a state-controlled game of chance during the period 1958–1959. The main objective of the study is to investigate how Greek society, political parties, and institutional actors perceived and interpreted a new phenomenon that combined sports, entertainment, and economic risk. Through the analysis of primary archival material, the research seeks to reveal the contradictions, moral concerns, and political motivations that accompanied the emergence of the institution. The study shows that early public reactions were deeply ambivalent: part of society welcomed *PROPO* as a means of economic hope and as a mechanism for supporting Greek athletics, while others expressed fears of moral corruption and social decay, particularly among the youth. These perceptions were reflected in the press of the time, with characteristic examples including the *Eikones* magazine poll and the articles of *Eleftheria* and *Avgi* newspapers. At the same time, institutional bodies such as the Supreme Confederation of Parents' Associations of Greek Pupils and the Panhellenic Union of National Lottery Agents highlighted distinct aspects of the issue—from moral anxiety about youth behavior to the economic interests of professional groups. Secondly, The public debate culminated in Parliament in April 1959, when members of the United Democratic Left (EDA) strongly criticized *PROPO*, denouncing it as a form of “state gambling” that undermined social ethics, while the government defended it as an instrument of modernization and athletic development. By juxtaposing these conflicting discourses, the study reveals the complexity of a phenomenon that transcended the boundaries of sports and leisure, reflecting broader social and ideological tensions in post–Civil War Greece.

1. Πρόλογος-Εισαγωγή

Η δεκαετία του 1950 υπήρξε για την ελληνική κοινωνία μια περίοδος μεταίχμιας μετάβασης, ανάμεσα στην επώδυνη ανάμνηση του Εμφυλίου και στις προσδοκίες ενός εκσυγχρονισμού που επιχειρούσε να θεμελιώσει η κυβέρνηση της ΕΡΕ υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Η χώρα έβγαινε από μια δεκαετία βαθιών τραυμάτων, αλλά και εντεινόμενης κρατικής ανασυγκρότησης. Η ανοικοδόμηση, η σταδιακή οικονομική ανάπτυξη και η διαμόρφωση μιας νέας, αστικοποιημένης μεσαίας τάξης, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις μιας ριζικά διαφορετικής κοινωνικής πραγματικότητας, περισσότερο αισιόδοξης, περισσότερο καταναλωτικής, αλλά και βαθιά αντιφατικής. Μέσα σε αυτό το κλίμα, το 1958, η ίδρυση του Οργανισμού Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου (ΟΠΑΠ) και η κυκλοφορία του παιχνιδιού ΠΡΟΠΟ αποτέλεσαν ένα γεγονός που υπερέβαινε τη σφαίρα του αθλητισμού και των τυχερών παιγνίων. Αποτέλεσε ένα πολιτισμικό και κοινωνικό φαινόμενο, ικανό να αποτυπώσει, να συμπυκνώσει και να καθρεφτίσει τις ελπίδες, τις φοβίες και τις αντιφάσεις μιας κοινωνίας που αναζητούσε την ταυτότητά της ανάμεσα στην παράδοση και τη νεωτερικότητα.

Το ΠΡΟΠΟ δε πρέπει να ειπωθεί απλώς ως ένα νέο τυχερό παιχνίδι. Αποτελούσε κατ' ουσίαν μια συμβολική πράξη του μεταπολεμικού κράτους, το οποίο επεδίωκε να ταυτίσει την οικονομική και κοινωνική πρόοδο με τη ρυθμιστική του παρέμβαση ακόμη και στον χώρο της ψυχαγωγίας/διασκέδασης. Η ρητορική της κυβέρνησης Καραμανλή, που συνέδεσε τη θέσπιση των προγνωστικών με την «ενίσχυση του ελληνικού αθλητισμού», εντασσόταν στην ευρύτερη προσπάθεια της ΕΡΕ να προβληθεί ως φορέας αναδημιουργίας και «αναγέννησης του ήθους» της μεταπολεμικής Ελλάδας. Ωστόσο, αυτή η θεσμική πρωτοβουλία ενεργοποίησε πολύπλευρες κοινωνικές και πολιτικές αντιδράσεις, οι οποίες ξεπέρασαν τα στενά όρια της αθλητικής πολιτικής. Η δημόσια συζήτηση για το ΠΡΟΠΟ αναδείχθηκε σε πεδίο αντιπαράθεσης γύρω από το ήθος, τη νεολαία, τη διαφθορά και, εντέλει, γύρω από το ίδιο το νόημα του ελληνικού «εκσυγχρονισμού» της δεκαετίας του 50'.

Σε αυτό το πλαίσιο εγγράφεται η παρούσα εργασία, η οποία επιχειρεί να διερευνήσει την κοινωνική και πολιτική υποδοχή της ίδρυσης του ΟΠΑΠ και της κυκλοφορίας του ΠΡΟΠΟ, κατά την περίοδο 1958-1959. Σκοπός της δεν είναι να ανασυνθέσει μια στενή διοικητική ή αθλητική ιστορία του θεσμού, αλλά να φωτίσει τις δυναμικές αντιδράσεις που προκάλεσε στο κοινωνικό σώμα, στον Τύπο και στα πολιτικά κόμματα η εμφάνιση ενός κρατικά θεσμοθετημένου τυχερού παιχνιδιού. Στη πραγματικότητα φιλοδοξεί να απαντήσει σε τρία βασικά ερωτήματα. Αφενός, στο πώς διαμορφώθηκαν οι κοινωνικές στάσεις απέναντι στο νέο θεσμό, πριν και μετά την κυκλοφορία του. Αφετέρου, στο πώς και γιατί αντέδρασαν οι πολιτικοί και κοινωνικοί φορείς απέναντι στο ζήτημα της «ηθικής διαφθοράς» και του ρόλου της νεολαίας σε σχέση με τα Προγνωστικά. Ενώ τέλος, στο πώς αποτυπώνονται μέσα από αυτές τις αντιδράσεις οι βαθύτερες κοινωνικές αγωνίες και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις της δεκαετίας του 1950.

Η προσέγγιση αυτών των ερωτημάτων απαιτεί μια μεθοδολογική σύνθεση, η οποία συνδυάζει την ιστορική ανάλυση με την κοινωνιολογική ερμηνεία. Η έρευνα στηρίχθηκε σε πρωτογενές αρχειακό υλικό, κυρίως στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο της εποχής -όπως οι εφημερίδες *Ελευθερία*, *ΑΥΓΗ* και *Αθλητική Ηχώ*, καθώς και το περιοδικό *Εικόνες*-, αλλά και σε κοινοβουλευτικά πρακτικά, επιστολές πολιτών και τοποθετήσεις θεσμικών φορέων. Οι πηγές αυτές παρέχουν τη δυνατότητα να ανασυσταθεί όχι απλώς η εξέλιξη των γεγονότων, αλλά και το πλέγμα των νοημάτων που τα περιέβαλλε. οι τρόποι με τους οποίους ο ελληνικός κοινωνικός λόγος κατασκεύαζε το δίπολο «πρόοδος ή διαφθορά», «ηθική ή παρακμή», «εκσυγχρονισμός ή αλλοίωση».

Παράλληλα, αξιοποιήθηκε δευτερογενής βιβλιογραφία, η οποία επιτρέπει τη σύνδεση του μικροϊστορικού αντικειμένου (του ΠΡΟΠΟ) με τις μακροϊστορικές διεργασίες της εποχής. Την εδραίωση του «κρατικού πατερναλισμού» της ΕΡΕ, την κοινωνική ανάδυση μιας νέας μεσαίας τάξης, τον ηθικό πανικό γύρω από τη νεολαία και τα φαινόμενα «τεντυμποϊσμού», καθώς και τις ευρύτερες συζητήσεις για τον ρόλο της ψυχαγωγίας και της κατανάλωσης στη μεταπολεμική Ευρώπη. Η μελέτη φιλοδοξεί να υιοθετήσει επομένως μια ολιστική οπτική, όπου η ανάλυση των κοινωνικών αντιδράσεων δεν περιορίζεται στη διαπίστωση της ύπαρξής τους, αλλά επιχειρεί να αναδείξει τις βαθύτερες ιδεολογικές και ψυχολογικές τους ρίζες.

Η δομή της μελέτης υπηρετεί αυτή τη λογική. Αρχικά, παρουσιάζεται το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο γεννήθηκε ο ΟΠΑΠ και το ΠΡΟΠΟ:

Γενεσιουργοί αιτίες, κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα, το διεθνές πρότυπο, με ιδιαίτερη έμφαση στις κυβερνητικές επιδιώξεις και τη ρητορική περί «ενίσχυσης του αθλητισμού». Στη συνέχεια, εξετάζονται οι πρώτες κοινωνικές αντιδράσεις -θετικές και αρνητικές- όπως αποτυπώθηκαν στον Τύπο και σε δημοσηφίσματα της εποχής, με σημείο αναφοράς τη δημοσκόπηση του περιοδικού *Εικόνες* το 1957. Ακολουθεί η ανάλυση των οργανωμένων αντιδράσεων θεσμικών και κοινωνικών φορέων, με έμφαση στην Πανελλήνια Ένωση Πρακτόρων Εθνικού Λαχείου και την Ανώτατη Συνομοσπονδία Συλλόγων Γονέων Μαθητών Ελλάδος, η οποία αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο οικονομικά και ηθικά επιχειρήματα συνυφαίνονταν σε ένα κοινό λόγο αντίστασης. Τέλος, εξετάζεται η κοινοβουλευτική και ιδεολογική αντιπαράθεση μεταξύ ΕΡΕ και ΕΔΑ, μέσα από τη ρητορική του Τύπου και των βουλευτικών τοποθετήσεων, επιχειρώντας να φωτίσει την πολιτική διάσταση ενός κατά τα άλλα «κοινωνικού» ζητήματος.

Η επιλογή αυτής της θεματικής και χρονικής εστίασης δεν υπαγορεύτηκε μόνο από τη σημασία του ίδιου του γεγονότος, αλλά και από την ευρύτερη ιστοριογραφική ανάγκη να μελετηθεί η συγκρότηση της κοινωνικής αντίληψης για τον τζόγο, την ηθική και τον εκσυγχρονισμό στη μετεμφυλιακή Ελλάδα. Το ΠΡΟΠΟ λειτούργησε ως πεδίο προβολής των αξιακών εντάσεων μιας κοινωνίας που επιχειρούσε να «εκμοντερνιστεί» χωρίς να απολέσει το ηθικό της πλαίσιο. Από τη μία, το κράτος και μέρος της κοινής γνώμης αναγνώριζαν στο παιχνίδι ένα μέσο οικονομικής ενίσχυσης, ψυχαγωγίας και συλλογικής ελπίδας. Από την άλλη, οι αντίπαλοι του θεσμού το έβλεπαν ως απειλή για την κοινωνική πειθαρχία και την ηθική τάξη, ιδίως των νέων. Αυτή η διχοτομία αποτυπώνει την ουσία της δεκαετίας του 1950. Μια κοινωνία σε διαδικασία μετάβασης, όπου το παλιό και το νέο συνυπάρχουν όχι απλώς σε ένταση, αλλά σε δημιουργική σύγκρουση.

Η ερευνητική στόχευση της εργασίας, επομένως, είναι διττή. Πρώτον, να καταγράψει με ιστορική ακρίβεια τα γεγονότα και τις στάσεις της εποχής, αναδεικνύοντας τη σύνθετη φύση των κοινωνικών αντιδράσεων απέναντι στο ΠΡΟΠΟ. Και δεύτερον, να ερμηνεύσει το φαινόμενο αυτό ως καθρέφτη του συλλογικού ψυχισμού της μεταπολεμικής Ελλάδας, όπου η ελπίδα για πρόοδο συμπορεύεται με τον φόβο της αλλοίωσης. Με αυτή την έννοια, η μελέτη δεν αφορά μόνο ένα τυχερό παιχνίδι, αλλά έναν ευρύτερο μηχανισμό κοινωνικής προβολής επιθυμιών, φόβων και αντιστάσεων σε μία δεδομένη ιστορική στιγμή.

Τέλος, η εργασία φιλοδοξεί να συμβάλει σε μια ευρύτερη κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στην κρατική πολιτική, τη μαζική κουλτούρα και την κοινωνική ηθική, μέσα από ένα συγκεκριμένο ιστορικό παράδειγμα. Το ΠΡΟΠΟ δεν υπήρξε απλώς ένα επιτυχημένο οικονομικά εγχείρημα: αποτέλεσε ένα πεδίο συνάντησης πολιτικής στρατηγικής, λαϊκής φαντασίας και ηθικού διαλόγου. Στο «σταυροδρόμι» αυτό μεταξύ παιχνιδιού και την ιδεολογίας, η ελληνική κοινωνία των τελών της δεκαετίας του 1950 καθρεφτίζει τις αμφιθυμίες της: την ανάγκη για ασφάλεια και πρόοδο, την προσκόλληση σε ηθικά πρότυπα, αλλά και την αδυναμία να διαχειριστεί τις ίδιες τις επιθυμίες. Και ίσως, τελικά, αυτή η ένταση ανάμεσα στην «τύχη» και την «ηθική» να αποτελεί το πιο εύγλωττο σύμβολο μιας εποχής που προσπαθούσε να βρει τον βηματισμό της ανάμεσα στη στέρηση και στην προσδοκία.

2. Totocalcio & ΟΠΑΠ, μία μεσογειακή υπόθεση

2.1 Το παράδειγμα. Η σύντομη ιστορία της γέννησης του Totocalcio

Η περίπτωση της θεσμοθέτησης των προγνωστικών αγώνων ποδοσφαίρου δεν αποτελεί ελληνική πρωτοτυπία. Αντιθέτως, εύλογα θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, πως το μετεμφυλιακό ελληνικό κράτος ενήργησε κατά τρόπο μιμητικό, καθώς η μεταπολεμική Ιταλία ήδη από το 1946 είχε το δικό της «ΠΡΟΠΟ», τη Schedina ή γνωστότερα (και μεταγενέστερα) Totocalcio. Η εμφάνιση του Totocalcio στη μεταπολεμική Ιταλία αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση σύζευξης αθλητισμού, «τζόγου» και κρατικής πολιτικής. Αρχικά, Πρωτεργάτης και εμπνευστής του παιχνιδιού υπήρξε ο Massimo Della Perogla¹, αθλητικός συντάκτης της εφημερίδας Gazzetta dello Sport. Σε πρώτο επίπεδο, Ο Della Perogla σφυγμομετρώντας την μεταπολεμική ιταλική κοινωνία, έπεισε τους συνεργάτες του Fabio Jegher και Geo Molo να προχωρήσουν στην από κοινού δημιουργία ενός ιδιωτικού φορέα ονόματος SISAL (Sport Italia Società a Responsabilità Limitata), που θα ήταν σε θέση να προωθήσει το παιχνίδι, η αρχική ονομασία του οποίου ήταν Schedina (δελτίο στοιχήματος) SISAL. Παράλληλα, η δομή και η λογική της Schedina αποφασίστηκε να είναι όσο το δυνατόν πιο απλή στο πλαίσιο ενός ενήλικου παιχνιδιού, καθώς η απλοποίηση του παιχνιδιού εξυπηρετούσε την λογική της καθολικής συμμετοχής των

---

¹C. Dalessio (2024), «The Rise, Rule, and End of an Icon: Totocalcio», *L'Italo-Americano*, 28 Μαΐου <https://italoamericano.org/totocalcio-story/>

υποψηφίων παικτών ανεξαρτήτως μορφωτικού επιπέδου και οικονομικής κατάστασης και συνεπώς δημιουργούσε τη προοπτική της μαζικής αποδοχής από το σύνολο της ιταλικής κοινωνίας, στο πλαίσιο της ανάδειξης μιας νέας μαζικής κουλτούρας, εκείνης του ποδοσφαιρικού στοιχηματισμού. Μιας κουλτούρας με τα δικά της δεδομένα και ψυχολογικά χαρακτηριστικά².

Πράγματι το παιχνίδι κυκλοφόρησε κατόπιν της προαναφερθείσας λογικής των εμπνευστών του, προσφέροντας στους υποψήφιους παίκτες τη δυνατότητα, της άμεσης και γρήγορης συμμετοχής. Επί του πρακτέου οι παίκτες συμπλήρωναν σε ειδικά διαμορφωμένα δελτία το πιθανό αποτέλεσμα (1 = νίκη γηπεδούχου ομάδας , X = ισοπαλία, 2 = νίκη φιλοξενούμενου ομάδας)³ 12 αγώνων ποδοσφαίρου της πρώτης (Serie A) και της δεύτερης (Serie B) κατηγορίας Ιταλίας . Το κόστος συμμετοχής στη πρώτη κλήρωση ήταν 30 λιρέτες, ενώ το ποσό των 463.146 λιρετών αποτελούσε το πρώτο έπαθλο στη περίπτωση 12 σωστών προβλέψεων. Ωστόσο, η αρχή δεν ήταν εύκολη για τον Perogla και τους συνεργάτες του, καθώς το χαμηλό κόστος αγοράς δελτίου συμμετοχής, το κόστος παραγωγής δελτίων (υπολογίστηκε στο ένα εκατομμύριο)⁴ και το οικονομικό μέγεθος του πρώτου βραβείου σε συνδυασμό με τη πώληση μόλις 30.000 δελτίων, κατέστησαν αδύνατη την ανάπτυξη άμεσων κερδών για τη SISAL. Εντούτοις, το όραμα του Perogla δεν ήταν βραχυπρόθεσμο, ούτε ήταν δυνατόν να «εξαντληθούν» οι ελπίδες του στα αποτελέσματα της πρώτης κυκλοφορίας του δελτίου. Η στόχευση του ιδίου μέσω της SISAL και την Schedina πέρα από την ανάπτυξη ενός κερδοφόρου μηχανισμού, ήταν η ενίσχυση του ιταλικού αθλητισμού, όπως άλλωστε ο ίδιος υποστήριξε: *«Μόλις έφτιαξα το τομάρι μου, άρχισα να σκέφτομαι την μεταπολεμική περίοδο. Αναρωτιόμουν τι θα μπορούσε να γίνει για την αναδιοργάνωση του ιταλικού αθλητισμού. Μια αθλητική τράπεζα; Μια αλυσίδα αθλητικών ξενοδοχείων; Ήξερα ότι υπήρχαν διαγωνισμοί στοιχημάτων στην Αγγλία και τη Σουηδία, οπότε έκανα κάποια έρευνα. Η ιδέα του κουπονιού στοιχημάτων κέρδισε έδαφος. Σταδιακά έφτασα στο 1 X 2. Έκανα κάποιες δοκιμές: το 1 2 3 μου φαινόταν παιδαριώδες, το ABC μου φαινόταν σχολικό. Αποφάσισα. Μία στήλη, 12 αγώνες: 1 για νίκη εντός έδρας, X για ισοπαλία, 2 για νίκη της φιλοξενούμενης ομάδας. Μέρος των*

²M. D'Agati (2014), «Superstition in Gambling ('I Feel Like I'm Going to Win'): A Qualitative Study on Totocalcio Players», *Qualitative Sociology Review* 10, τευχ. 2, σ. 81-99, https://www.qualitativesociologyreview.org/ENG/Volume29/QSR_10_2_DAgati.pdf

³Dalessio, ό.π.

⁴P. Pavesi (2016), «Schedina compie 70 anni: quando a 13 cambiava vita», *La Gazzetta dello Sport*, 5 Μαΐου 2016, <https://www.gazzetta.it/Calcio/Serie-A/05-05-2016/schedina-compie-70-anni-quando-13-cambiava-vita-150493149980.shtml>

εσόδων θα πήγαινε στην CONI⁵ και την Ιταλική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία, ένα μέρος στο Υπουργείο Οικονομικών και ένα μέρος σε εμένα»⁶.

Από Κυριακή σε Κυριακή η φήμη του παιχνιδιού και οι συμμετέχοντες αυξανόταν με γεωμετρικούς ρυθμούς και ως εκ τούτου και τα κέρδη της SISAL. Η Schedina, προοδευτικά έγινε θέμα συζήτησης σε όλο το φάσμα της μεταπολεμικής ελληνικής κοινωνίας, από τα μπαρ⁷ και τα σπίτια μέχρι τα σχολεία και τους χώρους εργασίας⁸. Ιταλοί και Ιταλίδες ανεξαρτήτου ηλικίας μοιράζονταν τις προβλέψεις τους για τα αποτελέσματα των εβδομαδιαίων αγώνων και το βράδυ της Κυριακής ενημερώνονταν για το ποσοστό επιτυχίας των προβλέψεων τους. Παράλληλα, Η προοπτική της νίκης κινητοποιούσε τη φαντασία των παικτών προσφέροντας τους την ελπίδα να μετατραπούν από άνθρωποι της καθημερινής εργασίας και του χαμηλού μισθού, σε «βαθύπλουτους πολίτες»⁹ εντός ενός σαββατοκύριακου, πώς θα το πετύχαιναν; Αρκούσε η σωστή πρόβλεψη των 12 καθορισμένων ποδοσφαιρικών αγώνων. Έτσι η Schedina, πολύ γρήγορα δικαίωσε το όραμα του ιδρυτή της. Τα 30.000 δελτία της παρθενικής κυκλοφορίας των δελτίων, πολλαπλασιάστηκαν, καταλήγοντας να αποφέρουν τις πρώτες εβδομάδες του Ιανουαρίου του 1947 έσοδα της τάξεως των 675 εκατομμυρίων λιρετών, εκ των οποίων τα 125 αναλογούσαν στην SISAL¹⁰, καθιστώντας την μία από της πιο επικερδείς επιχειρήσεις της εποχής. Ωστόσο, οι μέρες «ευημερίας» της SISAL, και των ιδρυτών της θα αποδειχθούν εξαιρετικά σύντομες, καθώς η ξαφνική αύξηση της δημοτικότητας δημιούργησε προβλήματα στη διαχείριση των κερδών, ιδιαίτερα κατά την αναβολή αγώνων της τελευταίας εβδομάδας του Ιανουαρίου του 1947, γεγονός που προκάλεσε την έντονη δυσαρέσκεια των παικτών και την κριτική του κομμουνιστικού Τύπου, όπως η

---

⁵Το CONI (*Comitato Olimpico Nazionale Italiano*) ήταν ο εθνικός ολυμπιακός οργανισμός της Ιταλίας, υπεύθυνος για τη διαχείριση και εποπτεία του αθλητισμού, στον οποίο ανατέθηκε η κρατικοποίηση και η εκμετάλλευση του Totocalcio το 1948.

⁶Pavesi, ό.π.

⁷Τα πρώτα δελτία παλούνταν σε μπαρ (5 Μαΐου του 1946 κυκλοφόρησε το πρώτο δελτίο) *San Marino RTV* (2018), 5 maggio 1946: giocata la prima schedina del Totocalcio, 4 Μαΐου, <https://www.sanmarinortv.sm/news/attualita-c4/5-maggio-1946-giocata-prima-schedina-totocalcio-a53333>

⁸Dalessio, ό.π.

⁹Στο ίδιο

¹⁰M. Monaco (2018), Il dibattito sul totocalcio ed il suo uso politico, *Rivista di Diritto Sportivo Giappichelli*, τευχ. 1, https://www.rivistadirittoportivo.it/Article/Archive/index_html?ida=45&idn=5&idi=-1&idu=-1

εφημερίδα «*L'Unità*»¹¹, η οποία ζητούσε άμεσα κρατικό έλεγχο του παιχνιδιού¹². Η ύπαρξη μιας κερδοφόρας επιχείρησης στηριζόμενη στις ελπίδες, τα όνειρα και τα πάθη της μεταπολεμικής ιταλικής κοινωνίας, προκάλεσε μοιραία τόσο τις δράσεις όσο και της αντιδράσεις όλου του πολιτικού φάσματος.¹³

Σε πρώτο επίπεδο η κριτική από την αριστερά εστίαζε στη δυναμική αξιοποίηση των εσόδων που προέκυπταν από την Schedina. Κατ' αυτό το τρόπο οι κοινωνικές ανάγκες μπορούσαν να ενισχυθούν μέσω των σημαντικών εσόδων του παιχνιδιού, από τη στιγμή άλλωστε που το σύνολο των εσόδων προέκυπταν από την αγορά δελτίων εκ μέρους του ιταλικού λαού. Για να καταστεί κάτι τέτοιο δυνατό η Schedina Έπρεπε να κρατικοποιηθεί¹⁴. Ωστόσο δεν ήταν μόνο η αριστερά που στόχευε στη κρατικοποίηση της Schedina. Παράλληλα το κυβερνών κόμμα *Democrazia Cristiana*¹⁵ και ο πρωθυπουργός Alcide de Gasperi εκτιμούσαν ότι Τα έσοδα από το Totocalcio ήταν σημαντικά και διαρκώς αυξανόμενα, συνεπώς με την κρατικοποίηση το κράτος εξασφάλιζε φορολογικά και χρηματοδοτικά οφέλη, ενώ η ταυτόχρονη και πλήρης ανάθεση στο CONI σήμαινε ότι τα έσοδα θα κατευθύνονταν στην εξ ολοκλήρου ανάπτυξη του ιταλικού αθλητισμού. Παράλληλα, σε πολιτικό επίπεδο η *Democrazia Cristiana* θα ενίσχυε τους δεσμούς της με την ιταλική κοινωνία μέσω του αθλητισμού και παράλληλα μέσω της CONI -σε μια περίοδο κοινωνικής αστάθειας- η κρατική διαχείριση έδινε νομιμοποίηση ενισχύοντας την εμπιστοσύνη του κόσμου στο θεσμό¹⁶. Συνεπώς η κρατικοποίηση της Schedina αποτελούσε μια ελκυστική επιλογή τόσο από τη κεντρικά κυβερνητική δύναμη όσο και από την αντιπολιτευόμενη αριστερά, ως εκ τούτου το μόνο που έμενε ήταν να προωθηθεί σε θεσμικό επίπεδο.

Η κρατικοποίηση του Totocalcio αποτελεί καθοριστική στιγμή στην ιστορία των τυχερών παιχνιδιών στην Ιταλία και σηματοδοτεί την πλήρη μετατροπή ενός δημοφιλούς ιδιωτικού στοιχηματικού παιχνιδιού σε κρατικό μονοπώλιο. Το άρθρο της

---

¹¹Η *L'Unità* ήταν η επίσημη εφημερίδα του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος (PCI), ιδρυμένη το 1924 από τον Αντόνιο Γκράμσι. Στη μεταπολεμική περίοδο λειτούργησε ως βασικό μέσο έκφρασης της κομμουνιστικής αντιπολίτευσης στην Ιταλία.

¹²Monaco, ό.π.

¹³Στο ίδιο

¹⁴Στο ίδιο

¹⁵ήταν το κυρίαρχο ιταλικό κόμμα της μεταπολεμικής περιόδου, με αρχηγό τον Alcide De Gasperi, το οποίο κυβέρνησε από το 1945 έως το 1992, συνδυάζοντας καθολικές και κεντρώες δυνάμεις.

Paul Ginsborg, *A History of Contemporary Italy: Society and Politics, 1943–1988* (London: Penguin, 1990), σ. 102–110.

¹⁶Monaco, στο ίδιο

εφημερίδας *Sport Italia*¹⁷ στις 14 Ιουλίου 1948 περιγράφει λεπτομερώς την εφαρμογή του κυβερνητικού διατάγματος, που ανέθεσε την εκμετάλλευση και διαχείριση της Schedina στο CONI και τη μετατροπή του ονόματος του παιχνιδιού από Schedina σε Totocalcio. Η ενέργεια αυτή δεν ήταν απλώς διοικητική, αλλά αντανakλούσε μια στρατηγική πολιτική επιλογή της μεταπολεμικής ιταλικής κυβέρνησης, με στόχο την κοινωνική σταθερότητα και τη νομιμοποίηση ενός φαινομένου που ήδη είχε σημαντική λαϊκή αποδοχή¹⁸. Ταυτόχρονα, Οι πολιτικές διαστάσεις της κρατικοποίησης γίνονται σαφείς μέσω των προσπαθειών για νομοθετική ρύθμιση των δραστηριοτήτων της Schedina. Οι σχετικές συζητήσεις στο Υπουργικό Συμβούλιο, με πρωταγωνιστές τον Giulio Onesti¹⁹ και τον Giulio Andreotti²⁰, έδειξαν τη σημασία που απέδιδε η κυβέρνηση στη διατήρηση των εσόδων υπό τον έλεγχο του CONI αντί για απευθείας κρατική διαχείριση²¹. Η συμμαχία Onesti-Andreotti ήταν καθοριστική για την επιτυχία της πρότασης, καθώς στόχος τους ήταν να διασφαλίσουν ότι τα κέρδη θα χρηματοδοτούσαν αποκλειστικά τις αθλητικές δραστηριότητες, αποφεύγοντας την κατανομή τους σε γενικά κρατικά κονδύλια και το σχέδιο προωθήθηκε με το Totocalcio να περνά εξ ολοκλήρου στον έλεγχο του κράτους²²

Η ιστορία του Totocalcio στην Ιταλία δεν περιορίζεται σε μια αφήγηση για την κοινωνική διάδοση ενός τυχερού παιχνιδιού, αλλά συνδέεται άμεσα με τον τρόπο με τον οποίο το ιταλικό κράτος και οι πολιτικές δυνάμεις της μεταπολεμικής περιόδου διαχειρίστηκαν το φαινόμενο. Από την πρώτη του εμφάνιση το 1946, ως πρωτοβουλία της SISAL το Totocalcio γνώρισε εκρηκτική ανάπτυξη. Τα μεγάλα έσοδα που απέφερε, σε μια περίοδο γενικευμένης οικονομικής αστάθειας, τράβηξαν αμέσως το ενδιαφέρον της πολιτικής εξουσίας (και όχι μόνο), που έβλεπε στο παιχνίδι όχι μόνο μια πηγή χρηματοδότησης αλλά και ένα ισχυρό εργαλείο κοινωνικού

---

¹⁷*Sport Italia*, «AL CONI La gestione del totalizzatore sul calcio», 14 Ιουλίου 1948, τευχ. 55, σ. 1, <https://artsandculture.google.com/asset/sisal-sport-italia-newspaper-no-55-14-july-1948-page-1-sisal/PQFfXlFhZREE8g?hl=en>

¹⁸Monaco, ό.π.

¹⁹Ο Giulio Onesti (1912–1981) υπήρξε πρόεδρος του CONI από το 1946 έως το 1978· θεωρείται ο αρχιτέκτονας της οικονομικής και θεσμικής ενδυνάμωσης του ιταλικού αθλητισμού, ιδιαίτερα μετά την κρατικοποίηση του Totocalcio το 1948.

²⁰Ο Giulio Andreotti (1919–2013) ήταν κορυφαίο στέλεχος της Democrazia Cristiana, επτά φορές πρωθυπουργός της Ιταλίας· στη δεκαετία του 1940 διετέλεσε υφυπουργός και κατόπιν υπουργός Χωροφυλακής και Εσωτερικών, παίζοντας καθοριστικό ρόλο στην κρατικοποίηση του Totocalcio και στη χρηματοδότηση του CONI μέσω των εσόδων του.

²¹Monaco, ό.π.

²²*Sport Italia*, ό.π.

ελέγχου²³. Στο πλαίσιο αυτό, ο ρόλος του CONI αναδείχθηκε κομβικός καθώς ήδη από το 1947 είχε ανοίξει συζήτηση στο Υπουργικό συμβούλιο για το αν έπρεπε το κράτος να διατηρήσει τον έλεγχο των εσόδων μέσω της SISAL ή να παραχωρήσει στο CONI την αποκλειστική διαχείριση. Υπουργοί όπως ο Luigi Einaudi²⁴ τόνιζαν τον κίνδυνο να χρηματοδοτείται το αθλητικό κίνημα από έναν «αβέβαιο» προϋπολογισμό βασισμένο στον τζόγο, ενώ άλλοι, με πρώτο τον Giulio Andreotti, υποστήριζαν την ανάγκη οικονομικής αυτονομίας του CONI²⁵. Έτσι, η συζήτηση κορυφώθηκε το 1948, όταν εκδόθηκε το Διάταγμα Νόμου 496/1948. Με αυτό θεσπίστηκε ότι όλα τα τυχερά παιχνίδια θα αποτελούσαν ιδιοκτησία του κράτος, αλλά η διαχείρισή τους μπορούσε να παραχωρηθεί σε δημόσιους φορείς. Συνεπώς, το Totocalcio παραχωρήθηκε στο CONI, ενώ οι ιπποδρομίες πέρασαν στην αρμοδιότητα της UNIRE²⁶. Η απόφαση αυτή συνδύαζε δύο στόχους: αφενός τη διασφάλιση του κρατικού μονοπωλίου και την απομάκρυνση του ιδιωτικού παράγοντα (SISAL), αφετέρου την ενίσχυση ενός δημόσιου φορέα που μπορούσε να κατευθύνει τα έσοδα στην ανάπτυξη του αθλητισμού²⁷.

Για τον Andreotti και τη Democrazia Cristiana, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το μέτρο είχε παράλληλα πολιτική διάσταση. Το CONI, ενισχυμένο οικονομικά, απέκτησε σημαντική αυτονομία και δυνατότητα να στηρίζει αθλητικούς συλλόγους και οργανώσεις σε όλη την Ιταλία. Η κατανομή αυτών των πόρων, με πολιτικά κριτήρια, δημιούργησε ένα δίκτυο επιρροής που συνέβαλε στην εδραίωση της DC σε κοινωνικές ομάδες και τοπικές κοινότητες²⁸. Το Totocalcio, επομένως, θα μπορούσε να ιδωθεί όχι απλώς σαν ένα στοιχείο για το ποδόσφαιρο, αλλά ένας μηχανισμός κοινωνικής πολιτικής και «πελατειακών σχέσεων», ελεγχόμενος από το κράτος μέσω του CONI. Εντούτοις, η κρατικοποίηση είχε και μια συμβολική διάσταση καθώς στη μεταπολεμική Ιταλία, όπου οι θεσμοί έπρεπε να ξαναχτιστούν

---

²³M. Monaco (2022), Il dibattito sul totocalcio ed il suo uso politico, *Mondo Contemporaneo* 18, τευχ. 3, σ. 270-271, https://rivistadirittosportivo.coni.it/images/rivistadirittosportivo/dottrina/18_Monaco_269-288.pdf

²⁴Ο Luigi Einaudi (1874–1961) ήταν οικονομολόγος, πολιτικός και δεύτερος Πρόεδρος της Ιταλικής Δημοκρατίας (1948–1955). Ως υπουργός Οικονομικών και αντιπρόεδρος της κυβέρνησης De Gasperi στη δεκαετία του 1940 αντιτάχθηκε στη χρηματοδότηση του αθλητισμού μέσω του Totocalcio, εκφράζοντας επιφυλάξεις για την εξάρτηση του CONI από τα έσοδα του τζόγου.

²⁵Monaco, στο ίδιο, σ. 273-274

²⁶Η UNIRE (*Unione Nazionale per l'Incremento delle Razze Equine*), ιδρύθηκε το 1932 ως δημόσιος οργανισμός για την ανάπτυξη και εποπτεία της ιπποπααραγωγής και των ιπποδρομιών στην Ιταλία: μετά το 1948 ανέλαβε τη διαχείριση του κρατικοποιημένου στοιχείου στις ιπποδρομίες (Totip), παράλληλα με το Totocalcio του CONI.

²⁷Monaco, στο ίδιο, σ. 275-276

²⁸Στο ίδιο, σ. 275-276

και η κοινωνία να αποκτήσει νέους πόλους εμπιστοσύνης, η ανάθεση ενός τόσο δημοφιλούς παιχνιδιού σε έναν δημόσιο οργανισμό, σηματοδοτούσε την πρόθεση του κράτους να ενσωματώσει τη λαϊκή ψυχαγωγία στους μηχανισμούς του. Η κρατική διαχείριση του Totocalcio παρείχε νομιμοποίηση, διαφάνεια και, κυρίως, τη δυνατότητα να αξιοποιηθούν τα έσοδα για αυτό που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως «κοινό καλό», δηλαδή για την ανάπτυξη του αθλητισμού και, εμμέσως, για τη στήριξη της κοινωνικής σταθερότητας²⁹. Ως εκ τούτου θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως η κρατικοποίηση του Totocalcio το 1948 ανέδειξε τον τρόπο με τον οποίο ένα τυχερό παιχνίδι μπορούσε να μετατραπεί σε στρατηγικό εργαλείο κρατικής πολιτικής. Η SISAL, εμπνευστής του παιχνιδιού παραμερίστηκε στη θέση της αναδείχθηκε το CONI, το οποίο, χάρη στη νέα του χρηματοδοτική βάση, απέκτησε κομβικό ρόλο στην αθλητική και πολιτική ζωή της Ιταλίας. Το γεγονός αυτό κατέστησε το Totocalcio όχι μόνο πηγή εσόδων, αλλά και μέσο εδραίωσης της ηγεμονίας της Democrazia Cristiana στη μετεμφυλιακή περίοδο.

2.2 Εγένετο ΟΠΑΠ

Η αποτύπωση της ιταλικής «εμπειρίας» προσφέρει το κατάλληλο «υπέδαφος» κατανόησης της αντίστοιχης ελληνικής περίπτωσης θεσμοποίησης προγνωστικών αγώνων ποδοσφαίρου, καθώς στη πραγματικότητα λειτούργησε ως παράδειγμα μιμητικής προσαρμογής και αξιοποίησης δοκιμασμένων πρακτικών. Η θεσμοθέτηση των προγνωστικών αγώνων ποδοσφαίρου στην Ελλάδα, και ειδικότερα η ίδρυση του ΟΠΑΠ και η κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ, μπορεί να θεωρηθεί σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα μιας μιμητικής διαδικασίας, αντλώντας έμπνευση από τις στρατηγικές και τα μοντέλα που εφαρμόστηκαν στην Ιταλία. Το ελληνικό κράτος, αντιμέτωπο με τις πολυδιάστατες προκλήσεις της μεταπολεμικής περιόδου, ενσωμάτωσε την ιδέα των προγνωστικών αγώνων όχι μόνο ως μέσο οικονομικής ενίσχυσης, αλλά και ως εργαλείο προώθησης της αθλητικής δραστηριότητας και διαμόρφωσης κοινωνικής συνοχής. Με τον τρόπο αυτό, οι προγνωστικοί αγώνες εντάχθηκαν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο πολιτικής, στρατηγικής και κοινωνικής οργάνωσης. Πιο συγκεκριμένα, η δημιουργία του ΟΠΑΠ και η εισαγωγή του ΠΡΟΠΟ εντάσσονται σε ένα σύνθετο

---

²⁹Monaco, ό.π., σ. 281-283

περιβάλλον, όπου θα μπορούσαμε να πούμε πως οι πολιτικές επιλογές, η οικονομική διαχείριση και η διάχυση της μαζικής ψυχαγωγίας αλληλεπιδρούν στενά.

Όπως φάνηκε στην ιταλική περίπτωση, η επιτυχία ενός τέτοιου εγχειρήματος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την απλότητα και την κατανοητότητα της δομής του παιχνιδιού, αλλά και από τη δυνατότητα συμμετοχής ενός ευρέος κοινωνικού φάσματος, ανεξαρτήτως μορφωτικού ή οικονομικού επιπέδου. Επιπλέον, η εμπιστοσύνη των πολιτών στον θεσμό που το διαχειρίζεται αποδεικνύεται κρίσιμος παράγοντας για την αποτελεσματική εφαρμογή του, καθώς συνδέεται άμεσα με την αίσθηση διαφάνειας, νομιμοποίησης και κοινωνικής δικαιοσύνης.

Η ελληνική περίπτωση, όπως και η ιταλική, αποκαλύπτει τη διπλή φύση των προγνωστικών παιχνιδιών: αφενός ως μέσο άμεσης οικονομικής αξιοποίησης, αφετέρου ως εργαλείο κοινωνικής και πολιτικής παρέμβασης. Η ευρεία απήχηση και η μαζική συμμετοχή καθιστούν δυνατή την επίτευξη των οικονομικών στόχων, ενώ η θεσμική εμπλοκή του κράτους εξασφάλιζε -σε επικοινωνιακό τουλάχιστον επίπεδο- τη διατήρηση της νομιμότητας, της διαφάνειας και της δυνατότητας αξιοποίησης των εσόδων προς όφελος της κοινωνίας. Με αυτόν τον τρόπο, οι προγνωστικοί αγώνες δυνάμει υπερβαίνουν τη στενή έννοια του τυχερού παιχνιδιού, μετατρέποντάς τους σε στρατηγικό εργαλείο που συνδέει οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά συμφέροντα. Έτσι, η ιστορική πορεία του Totocalcio στην Ιταλία παρέχει ένα πολύτιμο πρότυπο για την ελληνική θεσμοθέτηση του ΠΡΟΠΟ μέσω του ΟΠΑΠ. Ταυτόχρονα, η εξέταση αμφοτέρων περιπτώσεων στο επίπεδο της ιστορικής ανάλυσης είναι ικανή να αναδείξει ορισμένες αλληλεπιδράσεις μεταξύ ιδιωτικής πρωτοβουλίας και κρατικής πολιτικής, τη σημασία της κοινωνικής αποδοχής και συμμετοχής, καθώς και τον κομβικό ρόλο των θεσμών στη διαχείριση ενός φαινομένου που συνδυάζει ψυχαγωγία, οικονομικά κέρδη και κοινωνική στρατηγική των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών.

Συνεπώς, η ελληνική εμπειρία μπορεί να ιδωθεί ως συνέχεια αυτής της ευρωπαϊκής τάσης, με το κράτος να αξιοποιεί τις επιτυχημένες πρακτικές των γειτονικών χωρών, προσαρμόζοντας τα πρότυπα στη δική του μεταπολεμική πραγματικότητα και θέτοντας έτσι τις βάσεις για την ανάπτυξη ενός οργανωμένου, θεσμικού και κοινωνικά αποδεκτού παιχνιδιού προγνωστικών αγώνων. Είναι σημαντικό ωστόσο να έχουμε κατά νου τις σημαντικές και ποιοτικές διαφορές την δημιουργίας του ΟΠΑΠ και του ΠΡΟΠΟ σε σχέση με το προαναφερθέν ιταλικό φαινόμενο. Ο ΟΠΑΠ δεν γεννήθηκε στα αμέσως μετά τον Δεύτερο παγκόσμιο

πόλεμο, ούτε αποτέλεσε ιδιωτική έμπνευση. Παράλληλα και παρά τις όποιες ομοιότητες της μεταπολεμικής ιταλικής κοινωνίας με την αντίστοιχη μετεμφυλιακή ελληνική κοινωνία (τραυματικό παρελθόν, κοινωνική πόλωση, ανάγκη ενίσχυσης των δομών), τα δύο γειτονικά κράτη σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο παρουσιάζουν διαφορές (π.χ. κοινωνικοπολιτική θέση της Αριστεράς), οι οποίες με τη σειρά τους διαφοροποιούν και της αντίστοιχες περιπτώσεις εκείνου, που καταχρηστικά θα μπορούσαμε να πούμε «κρατικού τζόγου». Συνεπώς, η ανάδειξη και καταγραφή της ιταλικής περίπτωσης και του Totocalcio, εξυπηρετεί τη παρούσα έρευνα όχι απλώς στο επίπεδο μιας συγκριτικής περίπτωσης, αλλά προσφέροντας ταυτόχρονα την ιστορική βάση στήριξης της ιδέας γέννησης του ΟΠΑΠ και του ΠΡΟΠΟ, προσφέροντας σημαντικές πληροφορίες για την κατανόηση και ανάλυση τους.

Θα ήταν σφάλμα ανάλυσης αν αποδίδαμε στο Totocalcio και την Ιταλία (παρά τον καθοριστικό τους ρόλο) την αποκλειστικότητα της πηγής έμπνευσης όσον αφορά τη κρατική θεσμοθέτηση τυχερών παιχνιδιών στην Ελλάδα. Εξάλλου ήδη από το μακρινό 1849 οι κρατικοί φορείς έδειχναν να κατανοούν τη οικονομική σημασία που δυνάμει είχε η εκμετάλλευση των τυχερών παιχνιδιών³⁰. Η πορεία της κρατικής λαχειοφόρου αγοράς με το πέρασμα του χρόνου αποτελούσε μία αξιοσημείωτη περίπτωση λόγω της συνεχούς ανόδου της. Χαρακτηριστικό αποτελεί ότι ήδη από το 1932 τα κέρδη που προέκυπταν από το λαχείο άγγιζαν το ποσό των 2.5 εκατομμυρίων δραχμών³¹ αποτελώντας σημαντική πηγή δημοσίων εσόδων. Παράλληλα, ένδειξη ισχύος της κουλτούρας αγοράς του λαχείου από το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας, αποτελεί το γεγονός πως ακόμα και στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου το λαχείο όχι μόνο κυκλοφορούσε αλλά διαφημιζόταν και στον τύπο των εμπλεκόμενων μερών³² υπερβαίνοντας τους οξύτατους διχασμούς της εποχής. Συνεπώς, στα αμέσως μετά τον εμφύλιο χρόνια αναδιαμόρφωσης του ελληνικού κράτους, υπήρχε σε κάποιο βαθμό -ενδεχομένως σημαντικό- η λογική της αγοράς λαχείου σε διευρυμένες μάζες της ελληνικής κοινωνίας. Η κουλτούρα αυτή, μεταξύ άλλων, θα μπορούσε να έχει συνυπολογιστεί από τις κυβερνήσεις της Δεξιάς στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του

---

³⁰Το πρώτο εθνικό λαχείο εκδόθηκε από την Αρχαιολογική εταιρεία το 1947, προκειμένου να ενισχυθούν οι αρχαιολογικές εργασίες. Ενώ το 1904 ακολούθησε το «*Λαχείον Υπέρ του εθνικού στόλου*».

Β. Τσακίρογλου, «Πρωτοχρονιάτικο: Η ιστορία του λαχείου που χάριζε πολυκατοικίες και προίκιζε κόρες», *Πρώτο Θέμα*, 24 Δεκεμβρίου 2020, ανακτήθηκε από: <https://www.protothema.gr/greece/article/1078171/protochroniatiko-i-istoria-tou-laheiou-pou-harize-polukatoikies-kai-proikize-kores/>

³¹Στο ίδιο

³²Στο ίδιο

1950, ωστόσο οι σημαντικές πρωτοβουλίες για τη θεσμοθέτηση μιας εναλλακτικής μορφής «κρατικού τζόγου» θα παρθούν από τη κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή την επαύριο των εκλογών του 1958.

Εντούτοις, θα ήταν εκ νέου σφάλμα αν δεν συνυπολογίσουμε έναν τρίτο κομβικό παράγοντα που έδρασε καταλυτικά για τον σχεδιασμό του ΟΠΑΠ και του ΠΡΟΠΟ. Έτσι, έχοντας ήδη σκιαγραφήσει την ιστορική εμπειρία και το παράδειγμα του Totocalcio, καθώς και μία διαχρονική και συνάμα σταθερή συμπεριφορά της ελληνικής κοινωνίας σε σχέση με την επιδίωξη της κοινωνικής κινητικότητας μέσω της συμμετοχής σε τυχερά παιχνίδια, είμαστε σε θέση να κάνουμε λόγο για μία ισοδύναμη -με τις προαναφερθείσες- τρίτη παράμετρο ερμηνείας των γενεσιουργών ιστορικών, κοινωνικών αιτιών ίδρυσης του ΟΠΑΠ και τη συνακόλουθη έκδοση του ΠΡΟΠΟ. Τη δυναμική απήχηση του ποδοσφαίρου στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1950.

Αρχικά, η δεκαετία του 1950 υπήρξε κομβική για την εδραίωση του ποδοσφαίρου ως του κατεξοχήν δημοφιλέστερου αθλήματος στην Ελλάδα. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Εμφύλιο, η κοινωνία αναζητούσε νέες μορφές ψυχαγωγίας, συλλογικότητας και καθημερινής εκτόνωσης. Το ποδόσφαιρο ανταποκρίθηκε σε αυτή την ανάγκη, προσφέροντας ένα άθλημα οικονομικό στη θέαση, κατανοητό και προσιτό, που μπορούσε να συγκινήσει πλατιά στρώματα του πληθυσμού. Κατά τη δεκαετία αυτή διαμορφώθηκαν σταθερότερες δομές γύρω από τις εθνικές διοργανώσεις, με το Πανελλήνιο Πρωτάθλημα και το Κύπελλο Ελλάδας να συγκεντρώνουν όλο και περισσότερους θεατές³³. Η οργάνωση και η θεσμοθέτηση αυτών των διοργανώσεων από μόνες τους αποτελούν ένα δείκτη της αυξανόμενης δημοφιλίας του αθλήματος στη χώρα. Ταυτόχρονα, η μαζική συμμετοχή ομάδων από διαφορετικές περιοχές της χώρας αποτύπωνε όχι μόνο την εξάπλωση του ποδοσφαίρου αλλά και την ικανότητά του να λειτουργεί ως γέφυρα ανάμεσα σε διαφορετικές τοπικές ταυτότητες. Συνεπώς, το ποδόσφαιρο κατ' ουσίαν ανασυγκροτείται μετά τα χρόνια του Πολέμου και του Εμφυλίου.

Παράλληλα με τη μαζική συμμετοχή επαρχιακών ομάδων στις εθνικές και τοπικές κατηγορίες, κομβικός Παράγοντας ανασυγκρότησης υπήρξε ενδεχομένως η πληθυσμιακή πύκνωση των πόλεων και το ρεύμα αστυφιλίας της εποχής, τα οποία

---

³³Η μαζική προσέλευση του κόσμου στα γήπεδα αποτυπώνεται «ενδεικτικά στα 1.300.000 εισιτήρια που κόπηκαν το 1959».

Ν. Μπογιόπουλος, Δ. Μηλιάκας, *Μία θρησκεία χωρίς απίστευτος : Ποδόσφαιρο*, Αθήνα (ΚΨΜ) 2006, σ. 208

δημιούργησαν νέες συνθήκες, τέτοιες που κατέστησαν το ποδόσφαιρο και τις ομάδες συνώνυμα³⁴ της γειτονιάς και της πόλης και εξυπηρετούσαν την άμεση ταύτιση του κόσμου με την ομάδα του. Τη δεκαετία του 1950 οι μεγάλοι σύλλογοι, εντός και πλησίον της πρωτεύουσας, όπως ο Ολυμπιακός, ο Παναθηναϊκός και η ΑΕΚ, γνώρισαν σημαντική άνθηση, εδραιώνοντας τη θέση τους στο επίκεντρο του ελληνικού αθλητικού και κοινωνικού γίνεσθαι. Η συνεχής αγωνιστική παρουσία τους, οι επιτυχίες σε πανελλήνιες διοργανώσεις και η μεταξύ τους αντιπαλότητα ενίσχυσαν την απήχησή τους και προσέλκυσαν μαζικά πλήθη στα γήπεδα. Τα Σαββατοκύριακα οι εξέδρες του Σταδίου Καραϊσκάκη, της Λεωφόρου Αλεξάνδρας και της Νέας Φιλαδέλφειας στοιχειοθετούνταν από φιλάθλους όλων των κοινωνικών στρωμάτων, με την ατμόσφαιρα να ξεπερνά τα όρια της αθλητικής διασκέδασης και να αγγίζει τις διαστάσεις συλλογικής τελετουργίας, σε μία εποχή κατά την οποία η σύνδεση των οπαδών με τις ομάδες τους και ο λόγος που είχαν σε σχέση με αυτές χαρακτηρίζονταν από αμεσότητα και βαρύνουσα σημασία³⁵. Η μαζική αυτή προσέλευση δεν ήταν μόνο ένδειξη αθλητικού ενδιαφέροντος, αλλά και αντανάκλαση της ανάγκης για συλλογική ταύτιση και κοινωνική συνοχή σε μια χώρα που αναζητούσε σταθερότητα και νέες μορφές ψυχαγωγίας στη μεταπολεμική περίοδο. Παράλληλα και σε άμεση σχέση με το προαναφερθέν πλαίσιο Τη δεκαετία του 1950 ο αθλητικός Τύπος στην Ελλάδα γνώρισε εντυπωσιακή άνθηση, αντανακλώντας τη ραγδαία άνοδο της δημοφιλίας του ποδοσφαίρου και την αυξανόμενη ανάγκη του κοινού για συνεχή ενημέρωση γύρω από τις αθλητικές εξελίξεις. Εφημερίδες όπως η «Αθλητική Ηχώ»³⁶ (1945) και αργότερα το «Αθλητικόν Φως» και η «Ομάδα» (1955) καθιερώθηκαν ως καθημερινά αναγνώσματα των φιλάθλων, διαμορφώνοντας μια νέα κουλτούρα γύρω από τον αθλητισμό και ιδιαίτερα το ποδόσφαιρο. Ταυτόχρονα, αθλητικός Τύπος δεν περιορίστηκε στην απλή καταγραφή αγώνων και αποτελεσμάτων, αλλά ανέδειξε τις μεγάλες αντιπαλότητες-αθλητικά γεγονότα της εποχής, καλλιέργησε ισχυρές ταυτίσεις με συλλόγους και το σημαντικότερο στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, ενίσχυσε τη λαϊκή συμμετοχή στο φαινόμενο του ποδοσφαίρου. Έτσι, τα έντυπα της εποχής εξελίχθηκαν σε βασικό παράγοντα κοινωνικής διάχυσης του αθλητικού φαινομένου, αποτυπώνοντας τον «παλμό» των

³⁴Μπογιόπουλος, Μηλάκας, ό.π., σ. 202-203

³⁵Στο ίδιο, σ. 208-209

³⁶Γ. Η. Κουσούνελος, *Το λεξικό του Αθλητικού τύπου 1894-2004*, Αθήνα (Διόπτρα) 2004, σ. 35-38

γηπέδων και συμβάλλοντας στη μετατροπή του ποδοσφαίρου σε αυτό, που θα μπορούσαμε να πούμε κοντολογίς μαζικό πολιτισμικό γεγονός.

Ως επιστέγασμα των προαναφερθέντων, στη δεκαετία του 1950 τέθηκαν τα θεμέλια για την κυριαρχία του ποδοσφαίρου στον ελληνικό αθλητισμό και την κοινωνική ζωή συλλήβδην. Το άθλημα κατόρθωσε να συνδυάσει την απλότητα με τη μαζικότητα, την τοπική ταύτιση με την εθνική διάσταση, και την ψυχαγωγία με την κοινωνική ένταση. Συνοψίζοντας, Η συγκρότηση του θεσμικού πλαισίου που οδήγησε στην εμφάνιση του ΠΡΟΠΟ και την ίδρυση του ΟΠΑΠ δεν μπορεί να γίνει κατανοητή χωρίς αναφορά στις τρεις αλληλένδετες παραμέτρους, που διαμόρφωσαν το κοινωνικό και πολιτισμικό υπόβαθρο της δημιουργίας του οργανισμού και των δελτίων ΠΡΟΠΟ στην μετεμφυλιακή Ελλάδα. Αφενός, το παράδειγμα του Totocalcio στην Ιταλία ανέδειξε ένα επιτυχημένο μοντέλο προγνωστικών αγώνων, συνδυάζοντας την απλότητα με την ευρεία λαϊκή απήχηση, το οποίο αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για την ελληνική περίπτωση, Παράλληλα στο επίπεδο του πολιτικού η ιταλική περίπτωση δύναται να αξιοποιηθεί προσεχτικά (λαμβάνοντας υπόψη όλες τις παραμέτρους) ως μεθοδολογικό εργαλείο σύγκρισης με την αντίστοιχη ελληνική και τις ιδιαίτερες παραμέτρους της. Αφετέρου, η μακρά παράδοση του κρατικού λαχείου στην Ελλάδα είχε ήδη καλλιεργήσει μια κουλτούρα αγοράς και συμμετοχής στα τυχερά παιχνίδια, δημιουργώντας μια κοινωνική εξοικείωση με τη λογική του μικρού πονταρίσματος και της ελπίδας για κέρδος, αποτελώντας παράμετρο ιστορικής προσέγγισης των κοινωνικών συσχετισμών της κυκλοφορίας των δελτίων ΠΡΟΠΟ. Τέλος, η κυριαρχία του ποδοσφαίρου στη δημόσια σφαίρα τη δεκαετία του 1950, με την άνοδο των αθηναϊκών συλλόγων, την άνθηση του αθλητικού Τύπου και τη μαζική προσέλευση στα γήπεδα, διαμόρφωσε ένα περιβάλλον στο οποίο το άθλημα λειτουργούσε πλέον ως κεντρικός άξονας κοινωνικής ζωής και συλλογικής ταύτισης. Ο συνδυασμός αυτών των παραγόντων συγκρότησε το γόνιμο υπέδαφος πάνω στο οποίο «φύτρωσε» ο θεσμός του ΠΡΟΠΟ μέσω του ΟΠΑΠ, προσδίδοντάς του από την αρχή χαρακτηριστικά λαϊκής αποδοχής, θεσμικής νομιμοποίησης και οικονομικής προοπτικής.

Έτσι, «*Έν Αθηναις τῇ 29ῃ Δεκεμβρίου 1958*» Ιδρύεται ο Οργανισμός Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου (ΟΠΑΠ) ως νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου με έδρα την Αθήνα. ο οργανισμός δομήθηκε πάνω σε μία διπλή λογική. Αφενός, στη λογική ενίσχυσης του κρατικού προϋπολογισμού. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται στο Άρθρο 6 του Βασιλικού Διατάγματος με βάση το οποίο

ορίστηκαν με σαφήνεια τόσο τα ποσοστά παρακράτησης των ακαθάριστων εισπράξεων του οργανισμού από τα συμβαλλόμενα μέλη (1.5% από τον Ιππόδρομο σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 3865/58 Ν.Δ, 2% από την ΕΤΕ για την κάλυψη των τραπεζικών εξόδων, 3% από την ΕΟΑ αποκλειστικά για ολυμπιακές αθλητικές εγκαταστάσεις 2% από τον ΣΕΓΑΣ και 2% από την ΕΠΟ)³⁷,όσο και το ποσό των λειτουργικών και διοικητικών εξόδων, καθώς και το γεγονός, ότι το εναπομένον -των παρακρατήσεων και λειτουργικών εξόδων ποσό- θα αποτελούσε έσοδο της ΓΓΑ και μέρος του κρατικού προϋπολογισμού. Αφετέρου, και πάντα σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις, ο ΟΠΑΠ ιδρύθηκε στη λογική της ενίσχυσης του εγχώριου αθλητισμού μέσω της εξεύρεσης πόρων από τη παράλληλη δραστηριοποίηση φορέων σχετικών με την οικονομία και τον αθλητισμό, μια δραστηριοποίηση ασφαλώς εναρμονισμένη με τις επιταγές και τη πολιτική της κυβέρνησης Καραμανλή. Χαρακτηριστικό αυτού αποτελεί ότι τα 9 μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου (4 μέλη από το γνωμοδοτικό συμβούλιο της ΓΓΑ, 2 πρόσωπα προτεινόμενα από την ΕΤΕ, 1 από την ΕΟΑ, 1 από τον ΣΕΓΑΣ, 1 από την ΕΠΟ), το οποίο αποτελούσε το ανώτατο όργανο διοίκησης του ΟΠΑΠ, δεν προέκυπταν από εσωτερικές διαδικασίες του οργανισμού αλλά αντ' αυτού διοριζόνταν με απόφαση του προέδρου της κυβέρνησης, Κωνσταντίνου Καραμανλή³⁸.

Τέλος, η ίδρυση του Οργανισμού, ήδη από την ονοματοδοσία, προοικονομούσε τη κυκλοφορία ενός παιχνιδιού προβλέψεων αποτελεσμάτων ποδοσφαιρικών αγώνων το οποίο τελικά έφερε το όνομα ΠΡΟΠΟ (Προγνωστικά Ποδοσφαίρου). Πράγματι, το παιχνίδι κυκλοφόρησε προσφέροντας στους παίκτες τη προοπτική της νίκης μέσω της πετυχημένης πρόβλεψη 12 σε σύνολο 14 (οι 2 αγώνες ήταν αναπληρωματικοί σε περίπτωση αναβολής κάποιου αγώνα) καθορισμένων αγώνων ποδοσφαίρου, με την συμπλήρωση (1,Χ,2: ακριβώς το ίδιο σύστημα με το Totocalcio) των ειδικά διαμορφωμένων δελτίων, ενώ το τελικό ποσό διαμοιρασμού στον ή στους νικητές, αντιστοιχούσε στο 45%³⁹ επί του συνόλου των εσόδων της κάθε κλήρωσης. Έτσι, ο πρώτος διαγωνισμός έλαβε χώρα τη 1η Μαρτίου του 1959, με το ποδοσφαιρικό στοίχημα να προκαλεί «γενικόν συναγερμόν»⁴⁰ στις τάξεις των φιλάθλων και όχι μόνο , καθώς με την έναρξη της κυκλοφορίας του πουλήθηκαν

³⁷ΦΕΚ 228, ΝΔ 2943/1958 «Περί Οργανώσεως Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου (ΟΠΑΠ)», 29/12/1958, Αθήνα (Εθνικό Τυπογραφείο) 1958, Άρθρο 6, σ. 2

³⁸Στο ίδιο, άρθρο 2, παράγραφος 1, σ. 1

³⁹Στο ίδιο, άρθρο 6, παράγραφος 1, σ. 2

⁴⁰Αθλητική Ηχώ, «Γενικόν Συναγερμόν Προεκάλεσε Το Ποδοσφαιρικό Στοίχημα», τευχ. 375, 02/03/1959, σ. 1, <https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590302>

213.670 δελτία σε Αθήνα, Πειραιά και Θεσσαλονίκη και τον πρώτο τυχερό (Ν. Πάσσαρης) να εισπράττει το σημαντικό⁴¹ ποσό των 228.360 δραχμών.

3. Τα «Προγνωστικά» της Επίσημης Δεξιάς

3.1 Πολιτικοί συσχετισμοί στο μετεμφυλιακό κράτος του ΟΠΑΠ

Ο ΟΠΑΠ υπήρξε ένα από τα απότοκα την εκλογική νίκη της ΕΡΕ του Κωνσταντίνου Καραμανλή στις εκλογές της 11ης Μαΐου του 1958. Χρειάστηκαν μόλις 8 μήνες, ώστε η κυβέρνηση να προχωρήσει στην έκδοση σχετικού νομοθετικού διατάγματος και να προβεί στην ίδρυση του Οργανισμού. Ωστόσο, προτού ειπωθεί το οτιδήποτε σε σχέση με τις επιμέρους δράσεις-αντιδράσεις του πολιτικού και κοινωνικού φάσματος, κρίνεται σκόπιμο στο πλαίσιο των στοχεύσεων της παρούσας έρευνας, να αναδειχθούν τα βασικά χαρακτηριστικά και οι συσχετισμοί της εποχής και των «πρωταγωνιστών» της σε σχέση με το πλαίσιο ίδρυσης του οργανισμού, καθώς τούτο δεν εξυπηρετεί μονάχα τις ακόλουθες αναλύσεις, αλλά ταυτόχρονα προσφέρει το κατάλληλο υπόβαθρο κατανόησης και επαρκούς ανάλυσης του φαινομένου. Ως εκ τούτου, στο πλαίσιο της μελέτης και της ανάλυσης προκύπτουν συγκεκριμένα ερωτήματα, τα οποία το παρόν κεφάλαιο φιλοδοξεί να απαντήσει επαρκώς.

Αφενός, προκύπτει το ερώτημα των χαρακτηριστικών του ελληνικού κράτους εντός του οποίου γεννήθηκε και υλοποιήθηκε η ιδέα του Οργανισμού και κατά πόσο αυτά επηρέασαν τις στοχεύσεις τη δομή και τη λειτουργία του. Αφετέρου, πρέπει να εξεταστεί το συνολικό πολιτικό πλαίσιο της εποχής και οι συσχετισμοί δυνάμεων που στάθηκαν αρωγοί ή πολέμιοι της ίδρυσης του ΟΠΑΠ και της κυκλοφορίας του ΠΡΟΠΟ. Ενώ τέλος, πρέπει να απαντηθούν τα ερωτήματα που σχετίζονται με τις φανερές και αφανείς στοχεύσεις της κυβέρνησης στα τέλη της δεκαετίας και το τρόπο με τον οποίο ο ΟΠΑΠ και το ΠΡΟΠΟ τις εξυπηρετούσαν.

Σε πρώτο επίπεδο, όσον αφορά τα χαρακτηριστικά του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους, οφείλουμε να έχουμε υπόψιν πως το ίδιο διαμορφώθηκε στη βάση ορισμένων διαιρετικών τομών και στην αναγκαιότητα να τις υπερβεί

---

⁴¹ *Αθλητική Ηχώ*, «Το ΠΡΟ-ΠΟ Ηρchiσε με Μια Μεγάλη Εκπληξή», τευχ. 375, 02/03/1959, σ.7, <https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590302>

προκειμένου να εναρμονιστεί με τις επιταγές του διεθνούς παρόντος του. Πιο συγκεκριμένα η Ελλάδα την επαύριο του δικού της πολέμου και σε πολιτικό-κομματικό επίπεδο δομήθηκε κατόπιν μιας διττής αντιφατικής βάσης. Αφενός, στη βάση μιας αδήριτης αναγκαιότητας της να στοιχειοθετηθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να υπερβεί τα μίση του «νωπού» τραυματικού παρελθόντος της και να προσαρμοστεί με τη σειρά της στο διεθνές πλαίσιο του μεταπολεμικού κόσμου (οι οικονομικές πολιτικές του οποίου οδήγησαν και στη διακρατική θεσμοθέτηση των προγνωστικών αγώνων ποδοσφαίρου). Αφετέρου, στη βάση της κατά το δοκούν οικοδόμησης του κράτους και των θεσμών από τους νικητές του εμφυλίου πολέμου, διατηρώντας έτσι ανεπουλωτο το «τραύμα» του εμφυλίου διχασμού και την εκδικητική λογική και πρακτική αισθητά επίκαιρες.

Έτσι η αναδομημένη Δεξιά, όπως διαμορφώθηκε και εκφράστηκε κατ' αρχάς από τον ΕΣ (Ελληνικός Συναγερμός) του Αλέξανδρου Παπάγου και κατά κανόνα από την ΕΡΕ (Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση) του Κωνσταντίνου Καραμανλή, κυριάρχησε σχεδόν απόλυτα στη πολιτική και εκλογική σκηνή επί σχεδόν δέκα συναπτά έτη (1952-1963)⁴² και συνεπώς υπήρξε ο πολιτικός χώρος που θα προβεί στις διαδικασίες ίδρυσης του Οργανισμού. Παράλληλα, τα συνακόλουθα πολιτικά ρεύματα της εποχής υπήρξαν το κέντρο το οποίο σε κομματικό επίπεδο εκφραζόταν μέσω του ΚΦ (Κόμμα Φιλελευθέρων) με επικεφαλής τον Σοφοκλή Βενιζέλο και το ΕΠΕΚ (Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου) υπό τον Νικόλαο Πλαστήρα και μετέπειτα (στις εκλογές του 1958) υπό τον Σάββα Παπαπολίτη. Καθώς και η Αριστερά της οποίας κύριος εκφραστής υπήρξε η ΕΔΑ (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά) με επικεφαλής τον Ιωάννη Πασαλίδη. Η ΕΔΑ διατηρούσε σημαντικό έλεγχο του εκλογικού σώματος ήδη από το 1951-1952 και με το ΚΚΕ (Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος) στην παρανομία, πέτυχε να συσπειρώσει και να εκφράσει ένα σημαντικό τμήμα της ελληνικής κοινωνίας σε εκλογικό-κομματικό επίπεδο, σε μία εποχή θεσμικής κυριαρχίας της Δεξιάς⁴³. Παράλληλα, το Κέντρο θα μπορούσαμε να πούμε πως έπαιζε έναν ρόλο εξασφάλισης ισορροπίας δυνάμεων, ωστόσο το κλίμα μισαλλοδοξίας στη πρώτη δεκαετία μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο παρέμενε κυρίαρχο⁴⁴, με τις όποιες αντιδράσεις

---

⁴²Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία (κόμματα και εκλογές 1946-1967)*, Αθήνα (Πατάκη) 2001, σ. 40

⁴³Στο ίδιο, σ. 45

⁴⁴Χαρακτηριστικό αποτελεί πώς κατά τη διακυβέρνηση του ΕΣ (1952-1955) ο αριθμός των πολιτικών κρατουμένων παρέμενε αμετάβλητος με περίπου 5.000 φυλακισμένους και 1000 εξόριστους, βλ.,στο ίδιο, σ. 181

σχετικά με τις κυβερνητικές αποφάσεις (ο ΟΠΑΠ και το ΠΡΟΠΟ αποτελούν μέρος τους) να είναι ενίοτε διστακτικές υπό τον κίνδυνο να καταστούν ποινικά κολάσιμες⁴⁵.

Ο διαχωρισμός και η αντιμετώπιση όχι μόνο των πολιτών αλλά και των εκπροσώπων τους ανάλογα με την ιδεολογική και πολιτική τους ένταξη, στηρίχθηκε σε μία προαναφερθείσα αντίληψη, πως ο Εμφύλιος δεν τελείωσε τον Αύγουστο του 1949 αλλά «συνεχιζόταν» σε ολόκληρη τη δεκαετία του 1950. Το γεγονός αυτό είχε σημαντικές συνέπειες στην αντιμετώπιση της οποιασδήποτε μορφής κριτικής της αντιπολίτευσης στις κυβερνητικές αποφάσεις (θεσμικά και μη).

Έτσι κατά τη δεκαετία του 1950, το επίπεδο των ελευθεριών ήταν εκείνο στο οποίο έγιναν ίσως περισσότερο από κάθε άλλο αισθητές οι επιπτώσεις του Εμφυλίου πολέμου⁴⁶. Στο πλαίσιο του υπό εξέταση θέματος εκείνο που πρέπει να έχουμε υπόψιν είναι ο σημαντικός περιορισμός ελευθερίας έκφρασης του τύπου της εποχής⁴⁷. Εν τη απουσία του αρχείου της συζήτησης της Ολομέλειας της Βουλής σε σχέση με την ίδρυση του ΟΠΑΠ και τη συνακόλουθη κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ, βασική πηγή μελέτης πρωτογενούς υλικού αποτελεί ο Τύπος της εποχής. Ως εκ τούτου είναι σημαντικό να έχουμε υπόψη το καθεστώς ελευθερίας έκφρασης του Τύπου σε μία εποχή κατά την οποία πολλαπλασιαζόνταν οι περιπτώσεις κατάσχεσης εφημερίδων και λοιπών εντύπων με δικαστική απόφαση «σε περίπτωση προσβολής σημαντικών προσώπων»⁴⁸. Όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό οι έννοιες «σημαντικό πρόσωπο» και «προσβολή» ήταν δυνατό να ερμηνευτούν και να αξιοποιηθούν κατά το δοκούν και ποικιλοτρόπως, με αποτέλεσμα είτε τις άμεσες συνέπειες εις βάρος του Τύπου, είτε τις έμμεσες με τη καλλιέργεια ενός κλίματος φόβου στο επίπεδο της ελευθερίας της έκφρασης.

Η εικόνα αυτή των πολιτικών συσχετισμών προσφέρει ένα πολύτιμο πλαίσιο κατανόησης της δημόσιας ζωής της δεκαετίας του 1950. Η Δεξιά «υπό τον μανδύα της ΕΡΕ» δεν κυριαρχούσε μόνο θεσμικά, αλλά και ιδεολογικά, προβάλλοντας τον εαυτό της ως τη δύναμη της σταθερότητας και της «εθνικής ανασυγκρότησης». Το επιχείρημα αυτό αντλούσε ισχύ από τη διαρκή υπενθύμιση του Εμφυλίου στο επίπεδο κυβερνητικής πρακτικής και αντιμετώπισης των πολιτικών αντιπάλων και την καλλιέργεια της αντίληψης ότι η απειλή του κομμουνισμού παρέμενε παρούσα. Στην πράξη, αυτή η ρητορική προσέφερε το ιδεολογικό υπόβαθρο για τον έλεγχο της

⁴⁵N. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση (1922-1974)*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1986, σ. 525-542

⁴⁶Στο ίδιο, σ. 525

⁴⁷Στο ίδιο, σ. 533

⁴⁸Στο ίδιο, σ. 533

αντιπολίτευσης και τη δικαιολόγηση μέτρων περιορισμού των ελευθεριών. Η ΕΡΕ παρουσίαζε την πολιτική της κυριαρχία όχι ως προϊόν συγκυρίας, αλλά ως ιστορική αναγκαιότητα για την ασφάλεια και την πρόοδο της χώρας. Παράλληλα, η πολιτική ηγεσία του Καραμανλή αξιοποίησε αυτή τη στρατηγική για να συγκροτήσει μια εικόνα εκσυγχρονισμού, συνδυάζοντας την παραδοσιακή αντικομμουνιστική επιχειρηματολογία με την υπόσχεση κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης. Απέναντι σε αυτή την κυριαρχία, το Κέντρο βρισκόταν σε μια κατάσταση εσωτερικής αδυναμίας και κατακερματισμού⁴⁹. Οι επιμέρους ηγεσίες – από τον Σοφοκλή Βενιζέλο έως τον Σάββα Παπαπολίτη – αδυνατούσαν να συγκροτήσουν μια συνεκτική στρατηγική ικανή να ανταγωνιστεί τη Δεξιά. Οι διχασμοί στο εσωτερικό του χώρου, η αμφιθυμία ανάμεσα στη συνεργασία με τη Δεξιά και την απόπειρα αυτόνομης πορείας, αλλά και η αδυναμία διαμόρφωσης κοινωνικών συμμαχιών με διάρκεια, οδήγησαν στην περιθωριοποίησή του⁵⁰. Αν και διατήρησε μια εκλογική βάση, το Κέντρο παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό εγκλωβισμένο σε μια αμυντική στάση, λειτουργώντας περισσότερο ως ρυθμιστικός παράγων παρά ως δυναμικός πόλος εξουσίας. Αυτή η αδυναμία θα καταστεί εμφανής και στις εκλογές του 1958, όταν οι δυνάμεις του δεν θα μπορέσουν να αποτρέψουν την εκλογική άνοδο της ΕΔΑ⁵¹.

Η Αριστερά, από την πλευρά της, παρότι βρισκόταν υπό καθεστώς πολιτικών περιορισμών, κατάφερε να εκφράσει ένα σημαντικό τμήμα της κοινωνίας μέσα από την ΕΔΑ. Η επιτυχία της δεν ήταν τυχαία: σε μια περίοδο που τα κοινωνικά αιτήματα διευρύνονταν, η ΕΔΑ αξιοποίησε το αίσθημα αποκλεισμού μεγάλων κοινωνικών ομάδων, οι οποίες δεν ένιωθαν να αντιπροσωπεύονται από τα παραδοσιακά κόμματα εξουσίας. Στο πλαίσιο της παρανομίας του ΚΚΕ, η ΕΔΑ πέτυχε να εμφανιστεί ως νόμιμος πολιτικός εκφραστής της Αριστεράς, με μετριοπαθή ηγεσία και σαφή προσανατολισμό στην κοινοβουλευτική δράση. Αυτός ο διττός χαρακτήρας -ριζοσπαστικός στη βάση αλλά θεσμικός (νομιμόφρων) στην κορυφή- της επέτρεψε να διεισδύσει σε στρώματα πέραν των παραδοσιακών αριστερών ψηφοφόρων, γεγονός που θα εκφραστεί χαρακτηριστικά στην κάλπη του 1958. Η δυναμική αυτή, όπου η ΕΡΕ κυριαρχούσε πολιτικά, το Κέντρο παρουσιαζόταν αδύναμο και η ΕΔΑ ενίσχυε την απήχησή της, διαμόρφωσε ένα ιδιαίτερα ρευστό πεδίο συσχετισμών. Η δεκαετία του 1950, αν και τυπικά περίοδος σταθερότητας, έκρυβε μέσα της την

---

⁴⁹Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 230-231

⁵⁰Στο ίδιο, σ. 189-190

⁵¹Στο ίδιο, σ. 230-231

αμφισβήτηση και τη μετατόπιση κοινωνικών ισορροπιών. Η ενίσχυση της Αριστεράς και η σταδιακή κόπωση του Κέντρου έδειχναν ότι η κυριαρχία της Δεξιάς, όσο υπαρκτή και αδιαμφισβήτητη, δεν ήταν απεριόριστη. Αντίθετα, οι εκλογές του 1958 θα σηματοδοτούσαν μια νέα φάση, όπου η ΕΡΕ θα έπρεπε να αντιμετωπίσει μια Αριστερά ικανή να διεκδικήσει τη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Για πρώτη φορά μετά τον Εμφύλιο, το ενδεχόμενο μιας ισχυρής κοινοβουλευτικής Αριστεράς έπαυε να είναι θεωρητικό και δυνάμει αποκτούσε σαφή εκλογική υπόσταση. Σε αυτό ακριβώς το πολιτικό περιβάλλον, η ίδρυση θεσμών όπως ο ΟΠΑΠ αποκτούσε μια πρόσθετη πολιτική λειτουργία. Η κυβέρνηση Καραμανλή, ενισχυμένη από την εκλογική της νίκη αλλά ανήσυχη για την κοινωνική διείσδυση της Αριστεράς, αναζήτησε τρόπους να ενισχύσει τους δεσμούς της με το εκλογικό σώμα μέσα από πολιτικές που συνδύαζαν τον εκσυγχρονισμό με την κοινωνική απεύθυνση. Η θεσμοθέτηση του «κρατικού τζόγου» θα μπορούσε να παρουσιαστεί ως τέτοια πολιτική: προσέφερε μια καινοτόμο μορφή ψυχαγωγίας, νομιμοποιημένη από το κράτος, με κοινωνικό αντίκρισμα μέσω της ενίσχυσης του αθλητισμού. Σε μια κοινωνία όπου η μνήμη του Εμφυλίου συντηρούσε το κοινωνικοπολιτικό διχασμό, το ΠΡΟΠΟ πρόβαλλε ως ένας «ουδέτερος» θεσμός, ικανός να συγκεντρώσει τη συναίνεση ενός ευρέος κοινού. Η ΕΡΕ μπορούσε έτσι να προβάλλει μια εικόνα σύγχρονης διακυβέρνησης, η οποία δεν περιοριζόταν στον αντικομμουνισμό, αλλά αγκάλιαζε και τομείς της καθημερινής ζωής. Εντούτοις η ερμηνεία ίδρυσης του οργανισμού και του ΠΡΟΠΟ επ' ουδενί εξαντλείται σε αυτό το επίπεδο.

Η κατανόηση, ωστόσο, των πολιτικών συσχετισμών της δεκαετίας του 1950 είναι κρίσιμη για την ερμηνεία τόσο της ίδρυσης του ΟΠΑΠ όσο και των εκλογικών εξελίξεων που θα ακολουθήσουν. Οι περιορισμοί στην ελευθερία του Τύπου, οι αμφίσημες στάσεις του Κέντρου, η αναδυόμενη δυναμική της ΕΔΑ και η στρατηγική κυριαρχίας της ΕΡΕ συνιστούν το υπόβαθρο στο οποίο εγγράφεται το 1958 ως κομβικό έτος. Οι εκλογές εκείνης της χρονιάς δεν αποτέλεσαν μόνο μια αναμέτρηση αριθμών· κατέστησαν το πεδίο όπου θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτυπώθηκαν οι νέες κοινωνικές ισορροπίες, οι πολιτικές στρατηγικές, που θα χαρακτήριζαν την επόμενη φάση του ελληνικού πολιτικού βίου και τέθηκαν τα θεμέλια της κυκλοφορίας των Προγνωστικών αγώνων ποδοσφαίρου και της συνακόλουθης κυριαρχίας τους σε ένα πλατύ κοινωνικό φάσμα.

3.2 Οι εκλογές του 1958

Έτσι οδηγούμαστε στις κρίσιμες εκλογές της 11ης Μαΐου 1958, οι οποίες αποτέλεσαν «σταθμό» στην ελληνική μετεμφυλιακή πολιτική ιστορία της δεκαετίας του 1950, καθώς αποτύπωσαν με σαφήνεια τις αντιφάσεις, τις ανησυχίες και τις δυναμικές της ελληνικής κοινωνίας δέκα χρόνια μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου. Η ΕΡΕ του Κωνσταντίνου Καραμανλή, παρά τις φθορές της κυβερνητικής άσκησης (κυβέρνηση ήδη από τις εκλογές της 19ης Φεβρουαρίου του 1956)⁵², εξασφάλισε εκ νέου την πρωτοκαθεδρία. Ωστόσο, την ίδια στιγμή η ΕΔΑ αναδείχθηκε σε ισχυρή αξιωματική αντιπολίτευση, γεγονός που «αναστάτωσε» το κατεστημένο πολιτικό σύστημα και προκάλεσε έντονες συζητήσεις τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό⁵³. Το Κέντρο, κατακερματισμένο και χωρίς σαφή στρατηγική, περιορίστηκε σε ρόλο «θεατή» των εξελίξεων, καταδεικνύοντας μία αδυναμία, να αρθρώσει πειστικό αντίλογο είτε προς τα δεξιά είτε προς τα αριστερά. Το πολιτικό σκηνικό που αναδύθηκε από τις κάλπες του 1958, με μια Δεξιά κυρίαρχη αλλά και μια Αριστερά ισχυρότερη από κάθε άλλη προηγούμενη εκλογική αναμέτρηση εντός της δεκαετίας, δημιούργησε ένα περιβάλλον αβεβαιότητας, στο οποίο η κυβέρνηση Καραμανλή αναγκάστηκε να αναζητήσει νέες στρατηγικές νομιμοποίησης. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η απόφαση για την ίδρυση του ΟΠΑΠ και την καθιέρωση του ΠΡΟΠΟ λίγους μήνες αργότερα.

Ο «κρατικός τζόγος», όπως είχε ήδη συμβεί στην Ιταλία με το Totocalcio, αποτέλεσε ένα εργαλείο που επέτρεπε στην κυβέρνηση να προβάλλει ένα αφήγημα κοινωνικής ωφέλειας και εκσυγχρονισμού, αξιοποιώντας τη λαϊκή απήχηση του ποδοσφαίρου και συνδέοντάς τη με την ενίσχυση του αθλητισμού. Οι εκλογές του 1958 και η θεσμοθέτηση του ΠΡΟΠΟ συνιστούν έτσι δύο όψεις της ίδιας προσπάθειας: της αναζήτησης μιας νέας ισορροπίας ανάμεσα στη διατήρηση της εξουσίας και την ανάγκη προσαρμογής στις μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες.

Έτσι, την 11η Μαΐου του 1958 η ΕΡΕ, η οποία ηγείτο καθολικά του Δεξιού χώρου πέτυχε να εξασφαλίσει άνετη⁵⁴ κοινοβουλευτική πλειοψηφία καταλαμβάνοντας 171 έδρες στο Κοινοβούλιο και συγκεντρώνοντας ένα ποσοστό της

---

⁵²Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 196-214

⁵³Στο ίδιο, σ. 233

⁵⁴Στο ίδιο, σ. 230-231

τάξης του 41.16%. Παράλληλα ΕΔΑ πέτυχε το υψηλότερο ιστορικά ποσοστό της μέχρι τότε, της τάξης του 24.42%, καταλαμβάνοντας 79, ενώ η κάλπη ως τρίτο κόμμα ανέδειξε το ΚΦ με ποσοστό 20.67% και 36 έδρες. Ως εκ τούτου διαμορφώθηκε η τάση ενός διπολικού συστήματος κομμάτων με αντίστοιχους πόλους την ΕΡΕ και την ΕΔΑ, αυτό επιβεβαιώνεται από το συνακόλουθο γεγονός ότι τα λοιπά κόμματα που συμπλήρωναν το Κοινοβούλιο αθροιστικά δεν υπερέβαιναν τις 50 έδρες⁵⁵. Όπως γίνεται αντιληπτό η ΕΡΕ διατήρησε σημαντική την επιρροή της στο εκλογικό σώμα παρά τις πτωτικές τάσεις που σημείωσε σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη σε σχέση με τις εκλογές του 1956. Παράλληλα η ΕΔΑ σημείωσε σημαντική άνοδο, με πιο αξιοσημείωτη την ανάδειξη της σε πρώτη δύναμη τόσο στην Θεσσαλονίκη όσο και στην πρωτεύουσα, στην οποία πέτυχε ποσοστά της τάξεως του 42%⁵⁶. Εντούτοις, η Αριστερά αύξησε την επιρροή της στο σύνολο της επικράτειας αποδεικνύοντας ότι η απήγηση της δε βρισκόταν περιχαρακωμένη σε ορισμένες -κατά κανόνα αστικές- περιοχές⁵⁷. Συνεπώς, το πρώτο αποτύπωμα των εκλογών του 1958 ήταν η δημιουργία ενός κλίματος «ανησυχίας» στις τάξεις της ΕΡΕ. Καθώς, και παρά το περιθώριο ασφαλείας που διέθετε στο παρόν της, η κυριαρχία της έτεινε να αμφισβητηθεί μακροπρόθεσμα με βάση τα εκλογικά αποτελέσματα των δύο μεγάλων εκλογικών πόλεων, τα οποία με τη σειρά τους θα μπορούσαν να επεκταθούν αναλογικά σε ολόκληρη την επικράτεια στις επόμενες αναμετρήσεις⁵⁸. Σε κάθε περίπτωση το αποτέλεσμα της εκλογικής νίκης της ΕΡΕ και του σχηματισμού κυβέρνησης με επικεφαλής τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, παρά το μειωμένο ποσοστό τους και παρά την «ανησυχιακή» για τους ιδίους άνοδο της Αριστεράς, υπήρξε αμετάκλητο. Έτσι, η ΕΡΕ του Κ. Καραμανλή θα είναι εκείνη που θα προωθήσει την ίδρυση του ΟΠΑΠ και τη συνακόλουθη κυκλοφορία των δελτίων του ΠΡΟΠΟ.

Η ΕΡΕ, αντιλαμβανόμενη τη σημασία της κοινωνικής νομιμοποίησης, στράφηκε σε πολιτικές που συνέδεαν την κρατική εξουσία με την καθημερινή ζωή των πολιτών. Η ίδρυση του ΟΠΑΠ και η καθιέρωση του ΠΡΟΠΟ εντάσσονται σε αυτήν την στρατηγική, καθώς συνδύαζαν οικονομικά και κοινωνικά οφέλη με τον εκσυγχρονισμό του κράτους. Το ΠΡΟΠΟ έγινε εργαλείο με πολλαπλή λειτουργία: ως μέσο ενίσχυσης των κρατικών εσόδων, ως μηχανισμός κοινωνικής συμμετοχής και ως μέσο προβολής της κυβέρνησης ως εκσυγχρονιστικής δύναμης. Η σύνδεση με τον

---

⁵⁵Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 231

⁵⁶Στο ίδιο, σ. 232-233

⁵⁷Στο ίδιο, σ. 232

⁵⁸Στο ίδιο, σ. 232

αθλητισμό, τα ποσοστά παρακράτησης για τη ΓΓΑ⁵⁹, τις Ολυμπιακές εγκαταστάσεις και τους αθλητικούς φορείς θα μπορούσαν να ενισχύσουν τη δημόσια εικόνα της κυβέρνησης και δυνάμει καθιστούσαν τον ΟΠΑΠ μια στρατηγική επέκταση της πολιτικής ισχύος της ΕΡΕ. Επιπλέον, οι εκλογές του 1958 ανέδειξαν τη διαρκή σημασία των μεγάλων αστικών κέντρων ως βαρόμετρο για τις πολιτικές τάσεις. Η ΕΔΑ κατάφερε να αποκτήσει σημαντική απήχηση στις πόλεις (Αθήνα, Θεσσαλονίκη), ενισχύοντας την εικόνα της ως κόμμα με ευρεία κοινωνική βάση και δυνατότητα επέκτασης πέρα από τις παραδοσιακές περιοχές επιρροής της. Η πολιτική στρατηγική της ΕΡΕ απέναντι σε αυτήν την άνοδο συνδύαζε την ενίσχυση της κρατικής παρουσίας με κοινωνικές πρωτοβουλίες, όπως ο ΟΠΑΠ, που αξιοποιούσαν τη λαϊκή συμμετοχή και την καθημερινή αλληλεπίδραση των πολιτών με το κράτος. Χαρακτηριστικό αυτού αποτελεί, η ταχύτητα (ένα διάστημα μόλις 8 μηνών) με την οποία κινήθηκε η ΕΡΕ στο θέμα ίδρυσης του Οργανισμού αμέσως μετά τον οριστικό σχηματισμό της κυβέρνησης της στις εκλογές του 1958.

Αναλυτικότερα, ο σχηματισμός κυβέρνησης τυπικά ολοκληρώθηκε στις 17 Μαΐου του 1958 και αποτέλεσε τη μακροβιότερη κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή. Οι επιλογές των πολιτικών προσώπων που τον πλαισίωσαν υπουργικά υπήρξαν αποκλειστικά δικές του, γεγονός που ενίσχυσε τη συγκέντρωση της εξουσίας και την ικανότητα της κυβέρνησης να εφαρμόσει στοχευμένες και ενδεχομένως προσωποπαγείς πολιτικές. Η στρατηγική αυτή κατευθύνθηκε τόσο προς την ενίσχυση του κρατικού προϋπολογισμού όσο και προς την κοινωνική νομιμοποίηση, μέσω του ΟΠΑΠ και του ΠΡΟΠΟ. Ταυτόχρονα, Η διάρθρωση του Διοικητικού Συμβουλίου του ΟΠΑΠ, με μέλη από τη ΓΓΑ, την ΕΤΕ, την ΕΟΑ, τον ΣΕΓΑΣ και την ΕΠΟ, διοριζόμενα από τον πρωθυπουργό όπως ήδη αναδείχθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο κατόπιν της εξέτασης του σχετικού Βασιλικού Διατάγματος⁶⁰, εξασφάλιζε ότι ο οργανισμός λειτουργούσε ως άμεσο εργαλείο πολιτικής και κοινωνικής στρατηγικής, συνδέοντας τα κρατικά συμφέροντα με τη μαζική συμμετοχή του λαού. Έτσι, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως η δημιουργία αυτού του πλαισίου έδωσε στην κυβέρνηση τη δυνατότητα να απαντήσει στην αναδυόμενη «αμφισβήτηση» από την ΕΔΑ, παρέχοντας παράλληλα ένα μέσο για την ενίσχυση του αθλητισμού και της κοινωνικής συνοχής.

---

⁵⁹Βλ. Κεφάλαιο 2.2

⁶⁰ΦΕΚ, ό.π., άρθρο 2 παράγραφος 1, σ. 1

Παρ' όλα αυτά , η στρατηγική αυτή τρόπον τινά αναδεικνύει και μια ικανότητα της ΕΡΕ στη δεδομένη ιστορική και πολιτική συγκυρία να συνδυάσει την εκλογική επιρροή με τη κοινωνική νομιμοποίηση και την οικονομική διαχείριση μέσω ενός θεσμικού εργαλείου, όπως ο ΟΠΑΠ. Ενώ παράλληλα, η καθιέρωση του ΠΡΟΠΟ, με σαφείς κανόνες για τα έσοδα και τη διανομή τους στους αθλητικούς φορείς, αποτύπωσε την συνακόλουθη προσπάθεια της κυβέρνησης να συνδέσει -σε πολιτικό αμιγώς και όχι οικονομικό επίπεδο- την κρατική ισχύ με τις καθημερινές ανάγκες των πολιτών, καθιστώντας τον Οργανισμό αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτικής στρατηγικής της.

Συνολικά, οι εκλογές του 1958 και οι θεσμικές πρωτοβουλίες που ακολούθησαν δεν αποτελούν αποσπασματικά γεγονότα, αλλά αλληλένδετα κομμάτια μιας στρατηγικής που στόχευε στην ενίσχυση της εξουσίας, την προσαρμογή στις κοινωνικές μεταβολές και τη νομιμοποίηση της κυβέρνησης απέναντι σε μια κοινωνία -που ακόμα και αν δεν είχε αρχίσει να εκφράζει ριζοσπαστικές και αντίθετες με τις κυβερνητικές επιταγές, απαιτήσεις και προσδοκίες σε πλειοψηφικό επίπεδο- αποτύπωνε τάσεις ικανές και επαρκείς να προβληματίσουν την εξουσία. Έτσι, η στρατηγική αυτή διαμόρφωσε το πρότυπο για την εφαρμογή μέτρων που θα συνδύαζαν κοινωνική απήχηση, οικονομική αποτελεσματικότητα και πολιτική εξουσία, με τον ΟΠΑΠ και το ΠΡΟΠΟ να λειτουργούν αν όχι ως κεντρικά, οπωσδήποτε ως σημαντικά εργαλεία αυτής της πολιτικής.

Ως επιστέγασμα των προαναφερθέντων, θα μπορούσαμε να πούμε, πως η ανάλυση των εκλογών του 1958 και οι συσχετισμοί με την θεσμοθέτηση του Οργανισμού, αναδεικνύουν την ανάγκη κατανόησης της πολιτικής όχι ως απομονωμένης διαδικασίας, αλλά ως σύμπλεγμα στρατηγικών που συνδέουν τα εκλογικά αποτελέσματα, τα κοινωνικά δεδομένα και τις μεθόδους ενίσχυσης της κρατικής παρουσίας. Το αποτέλεσμα λοιπόν ήταν η δημιουργία ενός περιβάλλοντος όπου η κυβέρνηση κλήθηκε να διαχειριστεί τόσο την άμεση κοινοβουλευτική πλειοψηφία όσο και τις ευρύτερες κοινωνικές (εν μέρη αντίθετες) τάσεις, θέτοντας τις βάσεις για τις οποιεσδήποτε πολιτικές και οικονομικές επιλογές που θα ακολουθήσουν.

Στο πλαίσιο αυτό, η ίδρυση του ΟΠΑΠ και η καθιέρωση του ΠΡΟΠΟ δεν μπορούν να ιδωθούν αποσπασματικά. Αντιθέτως, αποτελούν στρατηγικές κινήσεις που εντάσσονται σε ένα συνολικό σχέδιο πολιτικής και κοινωνικής νομιμοποίησης της κυβέρνησης. Αρχικά, η προοπτική της ταχείας δημιουργίας συγκρότησης και

λειτουργίας του Οργανισμού, δημιούργησε στη πραγματικότητα τη προοπτική ανάπτυξης ενός μηχανισμού που θα συνδύαζε την οικονομική αποδοτικότητα με την κοινωνική απεύθυνση, προσφέροντας ταυτόχρονα στην κυβέρνηση ένα εργαλείο για την προβολή της ως εκσυγχρονιστικής δύναμης και παράλληλα για την ενίσχυση της κρατικής παρουσίας σε ένα ευρύ φάσμα της καθημερινής ζωής των πολιτών. Τέλος, η σχετική πρόβλεψη της οικονομικής λειτουργίας/διαχείρισης εσόδων του ΟΠΑΠ, με τη διανομή τους σε αθλητικά σωματεία και στη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού, αποτυπώνει μία ιδιότυπη συμπλοκή κοινωνικών στόχων και οικονομικής πολιτικής της ΕΡΕ του 1958, μετατρέποντας στη πραγματικότητα έναν «κρατικό τζόγο» σε εργαλείο δημόσιας πολιτικής. Έτσι οι συνολικές κινήσεις που σχετίζονται με την ίδρυση του Οργανισμού την επαύριο των εκλογών του Μαΐου αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα του πώς ένα εκλογικό αποτέλεσμα -όπως αυτό του 1958- σε μια δεδομένη κοινωνικοπολιτική συγκυρία της ιστορίας (τα δεδομένα του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους), είναι ικανό να οδηγήσει σε πρωτοφανείς πρωτοβουλίες (ίδρυση ΟΠΑΠ, κυκλοφορία ΠΡΟΠΟ) με ισχυρό κοινωνικό και οικονομικό αντίκτυπο.

Έτσι έχοντας σχηματίσει ένα επαρκές υπόβαθρο μέσω των προσεγγίσεων τόσο των πολιτικών χαρακτηριστικών του κράτους της εποχής ίδρυσης του Οργανισμού, όσο και της ανάλυσης των εκλογών του Μαΐου του 1958, από τις οποίες προέκυψε ο ΟΠΑΠ και το ΠΡΟΠΟ, η προσοχή της ανάλυσης μπορεί να στραφεί πλέον στη διερεύνηση της οικονομικής πολιτικής της ΕΡΕ, μέρος της οποίας αποτέλεσαν τα Προγνωστικά Αγώνων Ποδοσφαίρου. Εξετάζοντας αφενός τη συνολική οικονομική πολιτική της ΕΡΕ και τη θέση του Οργανισμού εντός αυτής και αφετέρου τις κυβερνητικές οικονομικές στοχεύσεις που σχετίζονταν αμιγώς με τον ΟΠΑΠ και το ΠΡΟΠΟ και ενσωματώνοντάς τον σε ένα ευρύτερο πλαίσιο διακυβέρνησης και διαχείρισης των κρατικών πόρων, θα καταστεί δυνατή μία συνολική και επαρκής προσέγγιση της σύνδεσης της Ίδρυσης του ΟΠΑΠ-ΠΡΟΠΟ με την επίσημη Δεξιά.

3.3 Η Οικονομική Πολιτική της ΕΡΕ και το ΠΡΟΠΟ

Εντός του πλαισίου ανάλυσης του Οργανισμού και της τοποθέτησης του -καθώς και της σύνδεσης του- με τα πολιτικά δεδομένα και τα εκλογικά αποτελέσματα του 1958

ενυπάρχουν ορισμένοι κίνδυνοι παρερμηνείας. Πιο συγκεκριμένα είναι εξαιρετικά πιθανό να παρεξηγηθεί ο πραγματικός ρόλος του Οργανισμού και της κυκλοφορίας του ΠΡΟΠΟ, εφόσον δεν ιδωθεί υπό το πρίσμα της ευρύτερης οικονομικής πολιτικής της ΕΡΕ μετά την εκλογική της νίκη. Άλλωστε είναι πρακτικά αδύνατο να γίνει μια συνολική προσέγγιση του Οργανισμού και των Προγνωστικών, χωρίς να εξεταστεί η «μήτρα» της γέννησης τους, που δεν είναι άλλη από την οικονομική πολιτική (πρακτικές, στοχεύσεις, προσανατολισμός) της κυβέρνησης του Κ. Καραμανλή. Ως εκ τούτου η τελευταία αυτή ενότητα του παρόντος κεφαλαίου, φιλοδοξεί να «διαλευκάνει» το τοπίο σχετικά με την ένταξη της ίδρυσης του Οργανισμού στο πλαίσιο της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης, προκειμένου να βρεθούμε τελικά -και με επάρκεια δεδομένων- στη θέση να προσεγγίσουμε τις συνδέσεις της Δεξιάς με την ίδρυση του ΟΠΑΠ-ΠΡΟΠΟ ολιστικά.

Σε πρώτο επίπεδο, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί, πως οι οικονομικές επιλογές της Κυβέρνησης, καθώς και τα ευρύτερα σχέδια ανάπτυξης, δεν στηρίχθηκαν κατ' αποκλειστικότητα στις πρωτοβουλίες του Κ. Καραμανλή, αλλά στη πραγματικότητα, εκπονήθηκαν στα πλαίσια συνεννόησης του πρωθυπουργού με τα αρμόδια υπουργεία και τους σχετικούς με τη κάθε περίπτωση οργανισμούς⁶¹. Το αποτέλεσμα ήταν η χάραξη μιας συγκεκριμένης οικονομικής πολιτικής, Βασικοί άξονες της οποίας ήταν: η νομισματική σταθερότητα, η πραγματοποίηση μεγάλων έργων υποδομής, η ανάπτυξη της εγχώριας αγοράς, οι πρωτοβουλίες εξεύρεσης πόρων, η σύνδεση με την ΕΟΚ, η ενίσχυση της βιομηχανικής παραγωγής και η ανάπτυξη του τουρισμού⁶². Σε σχέση με αυτό το πλαίσιο είναι σημαντικό να αναφερθεί, πως στη πραγματικότητα η στρατηγική επιδίωξη ανάπτυξης της κυβέρνησης σε πρωταρχικό επίπεδο στηρίχθηκε στη κοινά αποδεκτή σύνδεση της εκβιομηχάνισης του ελληνικού κράτους με τη νομισματική σταθερότητα⁶³. Αντιλαμβανόμενη την αναγκαιότητα ανάπτυξης δυναμικής εσωτερικής αγοράς, και στο πλαίσιο σύνδεσης της χώρας με τη πρωτοβουλία ίδρυσης της ΕΟΚ, η ΕΡΕ και ο Κ. Καραμανλής στήριξαν την οικονομική (και δημοσιονομική) πολιτική τους σε μία

---

⁶¹Λόγου χάρη, στο πλαίσιο της ίδρυσης του ΟΠΑΠ κατέστη αναγκαία η συμβολή φορέων όπως η ΕΤΕ, ο ΣΕΓΑΣ, η ΕΟΑ, η ΕΠΟ και η ΓΓΑ.

Βλ. Κεφάλαιο 2.2

⁶²Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 255

⁶³Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Περίοδος 1950-1973 : Ανάπτυξη, Νομισματική Σταθερότητα και Κρατικός Παρεμβατισμός, Τόμος Α', Αθήνα (Τράπεζα της Ελλάδος) 2020, σ. 95

διπλή βάση. Αφενός στη προσέλκυση διεθνών και εγχώριων κεφαλαίων στο πλαίσιο παραγωγικών πολυκλαδικών επενδύσεων ιδιωτικού συμφέροντος⁶⁴. Αφετέρου στο σχεδιασμό και εκπόνηση ενός προγράμματος ανάπτυξης δημοσίων επενδύσεων (μέρος των οποίων αποτελεί και ο ΟΠΑΠ), οι οποίες παρουσίασαν συνολικά σημαντικές αυξητικές τάσεις κατά τη τριετία 1958-1961⁶⁵. Ως τρίτη βάση θα μπορούσαμε να προσθέσουμε την πρόθεση ανάπτυξης εξωστρεφούς ελληνικής οικονομίας στο πεδίο των διεθνών συναλλαγών. Ωστόσο, η παγκόσμια ύφεση του 1958 και οι «ασθενείς» επιδόσεις της αγροτικής παραγωγής της περιόδου καθήλωσαν⁶⁶ τους ρυθμούς ανάπτυξης των ελληνικών εξαγωγών κατά τη τριετία 1958-1961.

Αρχικά η κυβέρνηση επιδίωξε τη προσέλκυση κεφαλαίων μέσω της εφαρμογής μιας πολιτικής κινήτρων⁶⁷, η οποία θα δημιουργούσε ένα ευεπίφορο έδαφος επενδυτικής δραστηριότητας. Εντούτοις, προκειμένου να καταστήσει ελεγχόμενες τις όποιες δραστηριότητες ιδιωτικού εγχώριου ή ξένου κεφαλαίου στο χώρο των επενδύσεων, η ΕΡΕ διατήρησε (παράλληλα με τη παροχή κινήτρων) ένα καθεστώς ελέγχων της οικονομικής δραστηριότητας στον ελληνικό κράτος. Έλεγχοι οι οποίοι λάμβαναν κυρίως τη μορφή αδειών (π.χ. άδεια λειτουργίας μηχανημάτων, άδεια για την ίδρυση νέας επιχείρησης, άδεια ανακαίνισης εγκαταστάσεων κ.α.)⁶⁸. Παράλληλα, και σε σχέση με τις δημόσιες επενδύσεις και την άσκηση δημοσιονομικής πολιτικής η ΕΡΕ έδειχνε να προσπαθεί να ακολουθήσει τους κανόνες της δημοσιονομικής πειθαρχίας⁶⁹. Οι προσπάθειες της κυβέρνησης στο συγκεκριμένο τομέα -ο οποίος σχετίζεται άμεσα με το πλαίσιο της παρούσας μελέτης- φάνηκε να αποδίδουν καρπούς, καθώς ο τακτικός προϋπολογισμός κατέστη συστηματικά πλεονασματικός, ενώ παράλληλα το ίδιο το πλεόνασμα παρουσίαζε αυξητικές τάσεις μέχρι το 1962⁷⁰. Παράλληλα, το σύνολο του ελλείμματος της κεντρικής κυβέρνησης, αυξανόταν χωρίς να ξεπεράσει ωστόσο το 3% του ΑΕΠ γεγονός που οφειλόταν στην άνοδο των δημοσίων επενδύσεων⁷¹. Χαρακτηριστικό της εστίασης της ΕΡΕ στην

---

⁶⁴Ιορδάνογλου, ό.π., σ. 105

⁶⁵Στο ίδιο, σ. 98

⁶⁶Στο ίδιο, σ. 99

⁶⁷Ως κύριο μέσο η ΕΡΕ χρησιμοποίησε τη πολιτική των φοροελαφρύνσεων που συνδέονταν με τη προοπτική βιομηχανικών επενδύσεων.

Ιορδάνογλου, στο ίδιο, σ. 105

⁶⁸Στο ίδιο, σ. 114

⁶⁹Στο ίδιο, σ. 105

⁷⁰Στο ίδιο

⁷¹Στο ίδιο

ανάπτυξη των δημοσίων επενδύσεων ήταν το γεγονός ότι κατά τη τριετία 1958-1961 αυξάνονταν κατά 21% ετησίως, ενώ παράλληλα, την ίδια στιγμή που οι συνολικές ιδιωτικές επενδύσεις αυξάνονταν με έναν μέσο ρυθμό της τάξης του 11% ετησίως, οι δημόσιες παρουσίαζαν ταχύτερους ρυθμούς αύξησης με μέσο ρυθμό 12.9 ετησίως⁷².

Από τα παραπάνω προκύπτει το εξής συμπέρασμα: Η κυβέρνηση Καραμανλή στήριξε σε μεγάλο βαθμό την οικονομική της πολιτική στην ολοκλήρωση ενός προγράμματος ανάπτυξης δημοσίων επενδύσεων, τις οποίες έθεσε σε άμεση προτεραιότητα. Παράλληλα, η δημιουργία ενός Οργανισμού Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου ενταγμένου στο πλαίσιο αυτού του αναπτυξιακού προγράμματος αποτελούσε μία ιδιαίτερα ελκυστική επιλογή, για δύο λόγους, η οποίοι εν μέρη έχουν προαναφερθεί⁷³. Αφενός, διότι στο σχεδιασμό μιας οικονομικής πολιτικής, που προσανατολιζόταν σε μεγάλα επενδυτικά προγράμματα δημοσίου συμφέροντος, ήταν αναγκαία η ενίσχυση των κρατικών ταμείων και η εξεύρεση πόρων, στοιχεία τα οποία θα μπορούσε να εξασφαλίσει ένας οργανισμός που θα προωθούσε ένα παιχνίδι ανάλογο του επιτυχημένου ιταλικού Totocalcio. Αφετέρου, διότι σε οικονομικό επίπεδο (όπως πάλι είχε αναδείξει η περίπτωση της SISAL και του Totocalcio), η ανάπτυξη ενός οργανισμού και ενός παιχνιδιού -ελεγχόμενα από το κράτος- που θα σχετίζονταν άμεσα με τον αθλητισμό και πιο συγκεκριμένα το ποδόσφαιρο, δυνητικά έλυνε ένα σημαντικό πρόβλημα. Την οικονομική τροφοδοσία του εγχώριου αθλητισμού και την απρόσκοπτη ενασχόληση της Κυβέρνησης με τη διοχέτευση πόρων για την ανάπτυξη της εγχώριας βιομηχανικής παραγωγής, η οποία στο πλαίσιο της δημοσιονομικής πολιτικής και του αναπτυξιακού προγράμματος, αποτελούσε το πρώτο και κύριο στόχο⁷⁴.

Σε δεύτερο επίπεδο, τη περίοδο αυτή (τέλη της δεκαετίας του 1950), η στόχευση των κυβερνήσεων σε διεθνές επίπεδο, αφορούσε μια δυναμική και ταχεία ανάπτυξη της οικονομίας, εναρμονισμένη με τη διεθνή οικονομική συγκυρία της εποχής, η οποία ιστοριογραφικά χαρακτηρίστηκε ως *«χρυσή εποχή της μεταπολεμικής ανάπτυξης»*⁷⁵. Παράλληλα η ΕΡΕ χωρίς να ξεφύγει από τον κανόνα αυτό των οικονομικών στοχεύσεων, σχεδίασε το πρόγραμμα της σε άμεση σχέση με τη διαχείριση των αναγκών και των ελλείψεων, όπως αυτές εκφράζονταν στη πρώτη

---

⁷²Ιορδάνογλου, ό.π., σ. 119

⁷³Βλ. Κεφάλαιο 2.2

⁷⁴Π. Καζάκος, *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά (Οικονομία και οικονομική πολιτική στη Μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000)*, Αθήνα (Πατάκη) 2001, σ.182

⁷⁵Στο ίδιο, σ. 179

ελληνική, μετεμφυλιακή δεκαετία⁷⁶. Παράλληλα, δίχως να υπολογιστούν (στο παρόν κεφάλαιο) οι κοινωνικές επιπτώσεις της εν λόγω οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης Καραμανλή του 1958, είμαστε σε θέση να κάνουμε μία κατ' αρχάς αποτίμηση της και τελικώς εκτίμησης της σύνδεσης της ίδρυσης ΟΠΑΠ-ΠΡΟΠΟ με την επίσημη Δεξιά της εποχής. Έτσι η εφαρμογή των προαναφερθέντων πολιτικών, οδήγησε στην αύξηση ορισμένων δεικτών⁷⁷ οικονομικής ανάπτυξης, χάρη στους οποίους η ίδια η κυβέρνηση της ΕΡΕ χαρακτήρισε τα αποτελέσματα της οικονομικής πολιτικής της ως «Οικονομικό θαύμα»⁷⁸.

3.4 Η Αποτίμηση

Συμπερασματικά και έχοντας πλέον σαφή εικόνα του πλαισίου ανάλυσης των συσχετισμών της θεσμοθέτησης των προγνωστικών αγώνων ποδοσφαίρου με την επίσημη Δεξιά της εποχής, είμαστε σε θέση να προβούμε σε μια συνολική αποτίμηση των δράσεων/αντιδράσεων και κατά βάση της του εν λόγω πολιτικού χώρου με τον ΟΠΑΠ-ΠΡΟΠΟ. Έτσι, κάνοντας λόγο για δράσεις/αντιδράσεις είναι σημαντικό να επισημάνουμε, πως σε θεσμικό τουλάχιστον επίπεδο, κατά βάση αναλύονται οι δράσεις του επίσημου κράτους γύρω από την ίδρυση του ΟΠΑΠ το 1958, καθώς στη πραγματικότητα η μοναδική κυβερνητική αντίδραση σχετιζόταν με την περίπτωση της θεσμοθέτησης και κρατικοποίησης του ομώνυμου παιχνιδιού της ιταλικής SISAL. Πιο συγκεκριμένα, ως αντίδραση αντιλαμβανόμαστε τα αντανακλαστικά που επέδειξε το ελληνικό κράτος σε σχέση με τη εγχώρια καθιέρωση προγνωστικών αγώνων ποδοσφαίρου καθ' εικόνα και ομοίωση του Totocalcio, δίχως την αντίστοιχη μεσολάβηση της ιδιωτικής πρωτοβουλία (SISAL, Perogla), αλλά με απευθείας κυβερνητικές πρωτοβουλίες. Παράλληλα, Η απουσία καταγεγραμμένων αντιδράσεων των μελών της ΕΡΕ απέναντι στην άμεση ίδρυση του ΟΠΑΠ και την κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ μπορεί να ερμηνευθεί με διάφορους τρόπους. Από τη μία, ενδέχεται να αντανακλά την ιδεολογική και πολιτική συμφωνία των μελών και συντελεστών της ΕΡΕ με την εν γένει κυβερνητική πολιτική για κρατικά μονοπώλια και την

---

⁷⁶ Π. Καζάκος, ό.π., σ. 179

⁷⁷ Ενδεικτικά αναφέρω: ετήσια αύξηση δημοσίων επενδύσεων, ανάπτυξη έργων υποδομής, ανοδικοί ρυθμοί ανάπτυξης συνολικών επενδύσεων 1958-1961, άνοδος ρυθμού αύξησης πραγματικού ετήσιου ΑΕΠ, άνοδος μέσου ρυθμού ετήσιας ιδιωτικής κατανάλωσης, αποκατάσταση μέσων τιμών αγαθών, επίτευξη νομισματικής σταθερότητας

Ιορδάνογλου, ό.π., σ. 119-120

⁷⁸ Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 255

αξιοποίηση του «τζόγου» ως πηγή εσόδων για το κράτος. Από την άλλη, η σιωπηρή «συναίνεση» μπορεί να οφείλεται σε κάποια τυπική ή άτυπη «κομματική πειθαρχία», καθώς το σύνολο των προσώπων, που πλαισίωσαν τη κυβέρνηση της ΕΡΕ ήταν στενά συνδεδεμένα με τον Κ. Καραμανλή και τις επιλογές του⁷⁹, ή πιθανά σε μία άτυπη ιεραρχία των προτεραιοτήτων της εποχής, όπου η οικονομική ανάπτυξη -σε κυβερνητικό επίπεδο- υπερίσχυε των σημαντικών κοινωνικών ή ηθικών ανησυχιών της ελληνικής κοινωνίας της δεκαετίας του 1950. Επιπλέον, η έλλειψη διαθέσιμων πηγών ή η επιλεκτική καταγραφή των ιστορικών δεδομένων μπορεί να συμβάλλει στην αίσθηση και στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρξαν καθόλου αντιδράσεις από τα κυβερνητικά στελέχη της ΕΡΕ. Συνολικά, η απουσία τεκμηριωμένων αντιρρήσεων δεν σημαίνει απαραίτητα πλήρη αποδοχή, ή πλήρη απαξίωση της προοπτικής ανάπτυξης του κρατικού «τζόγου» στα τέλη της δεκαετίας του 1958, αλλά προσφέρει στοιχεία για την κατανόηση των διαστάσεων της πολιτικής και κοινωνικής συγκυρίας της εποχής.

Εντούτοις, η σύνδεση της ίδρυσης του ΟΠΑΠ το 1958 συνδέεται άμεσα και με ένα τρόπο εν μέρη αποκαλυπτικό, με τις δράσεις και τις στοχεύσεις της κυβέρνησης του Κ. Καραμανλή στο πλαίσιο των κοινωνικοπολιτικών συγκυριών στα τέλη της δεκαετίας του 1950. Ενώ παράλληλα, η καθιέρωση του ΠΡΟΠΟ, δυνάμει αποτελεί μια τομή στην κοινωνική και πολιτική ιστορία της μετεμφυλιακής Ελλάδας λόγω της παρθενικής εμφάνισης του φαινομένου στην ελληνική ιστορική πραγματικότητα. Συνεπώς, η απόφαση για τη δημιουργία του Οργανισμού, η εισαγωγή ενός κρατικά ελεγχόμενου στοιχήματος δεν μπορεί να ιδωθεί, όπως αναδείχθηκε, απλώς ως θεσμοθέτηση ενός μέσου ψυχαγωγίας, αλλά ως στρατηγική κίνηση της κυβέρνησης του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Στην πραγματικότητα, το ΠΡΟΠΟ λειτούργησε ως πολύπλευρος μηχανισμός: χρηματοδότησης, κοινωνικής ένταξης και πολιτικής νομιμοποίησης.

Σε πρώτο επίπεδο, η οικονομική διάσταση υπήρξε καθοριστική. Η δεκαετία του 1950 βρήκε την Ελλάδα σε μια κατάσταση περιορισμένων δημοσίων πόρων, όπου η ανάγκη για εκσυγχρονισμό των υποδομών δεν μπορούσε να καλυφθεί αποκλειστικά από τον κρατικό προϋπολογισμό. Ταυτόχρονα, αθλητισμός, και πιο συγκεκριμένα το ποδόσφαιρο είχαν ιδιαίτερα σημαντική απήχηση στη πλατιά μάζα της ελληνικής κοινωνίας, γεγονός που δεν περνούσε απαρατήρητο από το επίσημο

---

⁷⁹Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 252

κράτος, ενώ στη γειτονική Ιταλία εδώ και μια δεκαετία (ήδη από το 1948) το κράτος εκμεταλλευόταν τις αντίστοιχες τάσεις. Έτσι, Το ΠΡΟΠΟ έδινε τη προοπτική της δυνατότητας να συγκεντρωθούν πόροι για την ενίσχυση του αθλητισμού χωρίς την άμεση επιβάρυνση των φορολογουμένων και ταυτόχρονα την ενίσχυση του κρατικού προϋπολογισμού. Με αυτό τον τρόπο, η κυβέρνηση Καραμανλή βρήκε έναν καινοφανή για τα μέχρι τότε ελληνικά δεδομένα, μηχανισμό χρηματοδότησης, του αθλητισμού και ενίσχυσης των κρατικών ταμείων, στη λογική «εκμετάλλευσης» του «λαϊκού πάθους». Το ΠΡΟΠΟ, οπωσδήποτε δεν αποτελούσε την «αιχμή του δόρατος» της οικονομικής πολιτικής της ΕΡΕ, καθώς το σύνολο των βιομηχανικών παραγωγικών επενδύσεων δημοσίου και ιδιωτικού συμφέροντος αποτελούσαν πρώτη προτεραιότητα, ωστόσο η ταχύτητα με την οποία κινήθηκε η κυβέρνηση ως προς της διαδικασίες ίδρυσης του Οργανισμού, είναι ενδεικτική της εκτίμησης εκ μέρους της κυβέρνησης των δυναμικών που είχαν τα κρατικά ελεγχόμενα προγνωστικά αγώνων ποδοσφαίρου.

Ωστόσο, η σημασία του ΠΡΟΠΟ δεν περιορίζεται στο οικονομικό σκέλος της ανάλυσης. Η κοινωνική του λειτουργία υπήρξε εξίσου καίρια. Απευθυνόμενο κυρίως στα λαϊκά στρώματα, το παιχνίδι προσέφερε μια διέξοδο ελπίδας σε μια κοινωνία που εξακολουθούσε να βιώνει τις συνέπειες του πολέμου, του εμφυλίου και της φτώχειας, γεγονότα που διαμόρφωναν αντίθετες προς τη δεξιά τάσεις, οι οποίες με τη σειρά τους άρχισαν να αποτυπώνονται στην εκλογική αναμέτρηση του 1958. Το ιταλικό παράδειγμα είχε καταδείξει, πως η δυνατότητα συμμετοχής και πιθανής νίκης δημιουργούσε την αίσθηση ότι η κοινωνική κινητικότητα ήταν εφικτή, έστω και μέσω της τύχης. Με τον τρόπο αυτόν, το κράτος προσέφερε στους πολίτες έναν «χώρο» ελεγχόμενης προσδοκίας, αποτρέποντας τη διοχέτευση της λαϊκής δυσαρέσκειας σε πολιτικές ή κοινωνικές μορφές αμφισβήτησης. Η λειτουργία του αυτή δύναται να εξηγήσει, πως το ΠΡΟΠΟ υπήρξε κυβερνητικό εργαλείο σταθεροποίησης της κοινωνίας και ταυτόχρονα μέσο ενσωμάτωσης/εκτόνωσης των κατώτερων στρωμάτων σε ένα κρατικό πλαίσιο ελέγχου από τη Δεξιά του Κ. Καραμανλή.

Παράλληλα, Στο επίπεδο ανάλυσης της σύνδεσης του Οργανισμού και των Προγνωστικών, η πολιτική διάσταση του θεσμού είναι εξίσου κρίσιμη. Μέσα από το ΠΡΟΠΟ, η κυβέρνηση Καραμανλή «πρόβαλε» το προφίλ μιας παράταξης που υιοθετούσε πρακτικές δυτικοευρωπαϊκού τύπου, παρουσιάζοντας την εικόνα μιας Ελλάδας που εκσυγχρονίζεται και εναρμονίζεται με το διεθνές πλαίσιο στο οποίο ήθελε να ανήκει, ακολουθώντας το παράδειγμα όμορων -πολιτικά και πολιτισμικά

(δυτικός προσανατολισμός)- κρατών (Ιταλία). Η θεσμοθέτηση του στοιχήματος, παρά τις όποιες και ενδεχόμενες επιφυλάξεις, προσέφερε μία αίσθηση νομιμοποίησης της δεξιάς, εκτιμώντας η ίδια ότι μπορούσε να καινοτομήσει και να προσφέρει λύσεις με αυτό το τρόπο. Επιπλέον, μία πιθανή επιτυχής εφαρμογή του (ανάλογη εκείνης του Totocalcio), δυνητικά ενδυνάμωνε το αφήγημα της κυβέρνησης ότι η ανάπτυξη και η πρόοδος ήταν αποτέλεσμα των δικών της πολιτικών επιλογών.

Συνοψίζοντας, το ΠΡΟΠΟ αποτέλεσε έναν πολυδιάστατο θεσμό στη σύνδεση του με την επίσημη Δεξιά. Σε οικονομικό επίπεδο, έδινε την εντύπωση μιας αποφασιστικής και βιώσιμης λύσης για τη χρηματοδότηση του αθλητισμού σε συνθήκες πολυεπίπεδων κρατικών χρηματοδοτήσεων στο πλαίσιο ενός απαιτητικού αναπτυξιακού προγράμματος. Σε κοινωνικό επίπεδο, δημιούργησε έναν μηχανισμό ένταξης και εκτόνωσης, προσφέροντας στα κατώτερα και μεσαία στρώματα έναν τρόπο να ελπίζουν χωρίς να αμφισβητούν τις υφιστάμενες δομές, σε μία εποχή ανάπτυξης «ανησυχητικών» κοινωνικών τάσεων για τη Δεξιά. Ενώ τέλος, Σε πολιτικό επίπεδο, ενίσχυσε το εκσυγχρονιστικό προφίλ (σε ένα πλαίσιο μίμησης των δυτικών τάσεων) της κυβέρνησης Καραμανλή, συμβάλλοντας στη διατήρηση της ηγεμονίας της Δεξιάς, σε μία περίοδο που η ίδια έδειχνε να το είχε ανάγκη.

Ως εκ τούτου, Η καθιέρωσή του ΟΠΑΠ-ΠΡΟΠΟ το 1958 αποτυπώνει τον τρόπο με τον οποίο η δεξιά κυβέρνηση της ΕΡΕ επιχείρησε να προσαρμόσει πρωτόγνωρες πρακτικές στις ιδιαίτερες συνθήκες της χώρας, συνδυάζοντας την ανάπτυξη με τον κοινωνικό έλεγχο. Το εν λόγω ιστορικό παράδειγμα, φανερώνει τη δυνατότητα της εξουσίας εν γένει να μετατρέπει ακόμη και πρακτικές, που εκ πρώτης όψεως φαίνονται ουδέτερες, σε στρατηγικούς μηχανισμούς πολιτικής κυριαρχίας. Έτσι, το ΠΡΟΠΟ μπορεί να ιδωθεί ως καθρέφτης της στρατηγικής της επίσημης ελληνικής Δεξιάς στα τέλη της πρώτης μετεμφυλιακής δεκαετίας: μια «μίξη» εκσυγχρονισμού, κοινωνικής διαχείρισης και πολιτικής σταθεροποίησης, στοιχεία εξαιρετικά κρίσιμα για την πορεία της χώρας στη μεταπολεμική περίοδο συλλήβδην.

4. «Ανεκοινώθησαν Χθές τα Πλήρη Αποτελέσματα των Προγνωστικών»⁸⁰

4.1 Διαμορφωτικοί Παράγοντες και Κοινωνικά Δεδομένα της Εποχής των «Προγνωστικών»

Η ανάδειξη της ευρύτερης πολιτικής δράσης της κυβέρνησης Καραμανλή σε σχέση με την ίδρυση του Οργανισμού και τη κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ, καθώς και των οικονομικών παραμέτρων της επιλογής, δεν εξυπηρετούν εξ ολοκλήρου τα ερευνητικές προσδοκίες της παρούσας μελέτης. Διότι, η στόχευση της ολιστικής προσέγγισης της πρωτοφανούς -για τα ελληνικά δεδομένα- θεσμοθέτησης ενός τυχερού παιχνιδιού προγνωστικών αγώνων ποδοσφαίρου και των πολυδιάστατων αντιδράσεων στο ιστορικό παρόν του, δε μπορεί, παρά να συνομιλεί ή ορθότερα να συν διαμορφώνεται με την ελληνική κοινωνία του 1958-1959 και τη στάση των αντιπολιτευόμενων δυνάμεων της ΕΡΕ. Ως εκ τούτου, στο παρόν κεφάλαιο η μελέτη επικεντρώνεται στην ανάδειξη της αντιμετώπισης του ΠΡΟΠΟ στο πρώτο διάστημα της κυκλοφορίας του εκ μέρους της ελληνικής κοινωνίας και των αντιπολιτευόμενων δυνάμεων.

Σε πρώτο επίπεδο η προσέγγιση των αντιδράσεων της ελληνικής κοινωνίας, καθίσταται αδύνατη χωρίς τη παράλληλη ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κοινωνικής πραγματικότητας του 1958-1959, η οποία με τη σειρά της συνυφαίνεται -σε αρχικό στάδιο ανάλυσης- με τα αποτελέσματα της οικονομικής πολιτικής της ΕΡΕ, στο πλαίσιο της άμεσης εφαρμογής του προαναφερθέντος αναπτυξιακού προγράμματος της, την επομένη των εκλογών της 11ης Μαΐου του 1958. Καθώς, είναι, ως ένα βαθμό, αδύνατη η κατανόηση της στάσης των πολιτών και των πολιτικών δυνάμεων απέναντι στην ίδρυση και κυκλοφορία αντίστοιχα των ΟΠΑΠ-ΠΡΟΠΟ, χωρίς τη συνυπάρχουσα γνώση των άμεσων αποτελεσμάτων της οικονομικής πολιτικής της ΕΡΕ, τα οποία επηρεάζουν καταλυτικά τη κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα των υπό μελέτη υποκειμένων. Δε χωράει αμφιβολία, πως αν δεχόμασταν ως ιστορικό θέσφατο τον χαρακτηρισμό «οικονομικό θαύμα» για την ευρύτερη οικονομική πολιτική και τα αποτελέσματα της, εκ μέρους της ίδιας της Αρχής, που προώθησε τις συγκεκριμένες πολιτικές, η παρούσα ανάλυση

---

⁸⁰ *Αθλητική Ηχώ*, «Ανεκοινώθησαν Χθές τα Πλήρη Αποτελέσματα των Προγνωστικών», τευχ. 3413, 03/03/1959, σ. 1, <https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590303>

ενδεχομένως να ήταν περιττή έως επαναλαμβανόμενη. Εντούτοις τα στοιχεία που θα ακολουθήσουν καθιστούν το ζήτημα πιο σύνθετο.

Αρχικά, η οικονομική πολιτική, της ΕΡΕ, μέσω της διαρκούς ενθάρρυνσης ιδιωτικών και δημοσίων επενδύσεων ήδη από το 1955, είχε ως πρώτο και άμεσο αποτέλεσμα τη παγίωση μιας εκτεταμένης νέας μεσαίας τάξης η οποία «σφυρηλατήθηκε» στο «αμόνι» των νέων, κυρίαρχων, καταναλωτικών προτύπων⁸¹. Παράλληλα όμως, διευρύνθηκαν οι αντιθέσεις και η κοινωνική ανισότητα τόσο εντός των πόλεων, που συντελούνταν οι άμεσες αναπτυξιακές διαδικασίες (καθώς διευρύνθηκε το χάσμα μεταξύ εκείνων που είχαν υπό τον έλεγχο τους τη παραγωγή και επωφελούνταν από τις νέες παραγωγικές δυναμικές και εκείνων, που εργάζονταν χωρίς να βλέπουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στο μισθό και την αγοραστική τους δύναμη), όσο και μεταξύ του αστικού και του αγροτικού χώρου, αποτυπώνοντας έτσι το κοινωνικό κόστος της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης, ένα κόστος που συνοδεύτηκε από μία εκτεταμένη εσωτερική μετανάστευση⁸². Παράλληλα, και παρά τους ορισμένους ανοδικούς δείκτες της οικονομίας, όπως οι σταθερή άνοδος του ετήσιου ρυθμού δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων και η σταθερή άνοδος του ΑΕΠ⁸³, τα επίπεδα ανεργίας στον αστικό χώρο και υποαπασχόλησης στην ύπαιθρο⁸⁴ παρέμεναν εξαιρετικά υψηλά.

Συνεπώς, ενδέχεται να υπάρχει μία τάση εξιδανίκευσης⁸⁵ του οικονομικού έργου της κυβέρνησης, καθώς παρά τις όποιες επιτυχίες παρακάμπτονται ορισμένα προβλήματα. Αναλυτικότερα, υπάρχουν ενδείξεις⁸⁶ επίσημων παραχωρήσεων εκ μέρους της κυβέρνησης σε ιδιώτες και συμπίεσης των λαϊκών εισοδημάτων, έλλειψη οργάνωσης και προγραμματισμού (όπως επισημάνθηκε από την Ελληνική Εταιρία Οικονομικών Επιστημών, σε μία ετεροχρονισμένη αποτίμηση του συνολικού οικονομικού έργου της ΕΡΕ το 1963)⁸⁷ και χαμηλές έως ανυπαρκτες δαπάνες για την ανάπτυξη της βιομηχανικής τεχνογνωσίας, με συνέπεια την δημιουργία μη ανταγωνιστικών βιομηχανιών εσωστρεφούς χαρακτήρα⁸⁸. Το αποτέλεσμα ήταν να

---

⁸¹Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 255

⁸²Στο ίδιο

⁸³Βλ. Κεφάλαιο 3.3

⁸⁴Ιορδάνογλου, ό.π., σ. 95

⁸⁵Δ. Ν. Σακκάς, *Κωνσταντίνος Καραμανλής και το Κράτος του (της περιόδου 1955-1963)*, Αθήνα (Gutenberg) 2010, σ. 189

⁸⁶Στο ίδιο, σ. 196

⁸⁷Στο ίδιο

⁸⁸Στο ίδιο, σ. 197-201

κυκλοφορήσει το ΠΡΟΠΟ σε μία κοινωνία «δύο ταχυτήτων». Από τη μία πλευρά, μία μειοψηφούσα μεγαλοαστική τάξη και μία αναδυόμενη μεσοαστική τάξη που υπηρετούσε -στο βαθμό του δυνατού- τα σύγχρονα διεθνή καταναλωτικά πρότυπα και από την άλλη οι πολλοί⁸⁹ : αγρότες, εργάτες, άνεργοι, που παρέμεναν σε δεινή οικονομική θέση. Για τους τελευταίους, την εποχή αυτή, η απασχόληση στο δημόσιο εμφανιζόταν ως μοναδική ελπίδα⁹⁰ επαγγελματικής ανέλιξης και οικονομικής εξασφάλισης. Οτιδήποτε πέρα από αυτό ήταν «τζόγος» και αυτό φάνηκε να γίνεται αντιληπτό από τον Καραμανλή και το επιτελείο του.

Σε δεύτερο επίπεδο, η ανάδειξη του κοινωνικού πλαισίου, όπως αυτό διαμορφώθηκε σε συνάρτηση με την «αντιμετώπιση» των «εσωτερικών αντιπάλων» από την ΕΡΕ κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική για την ανάλυση και ερμηνεία των αντιδράσεων σε σχέση με την κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ και την ίδρυση του ΟΠΑΠ. Διότι, εντός αυτού του πλαισίου, διαμορφώθηκαν όχι μόνο οι αντιλήψεις και η κοινωνικοπολιτική θέση των προς εξέταση υποκειμένων, αλλά συνακόλουθα διαμορφώθηκαν οι ιδιαίτερες συνθήκες έκφρασης και κυκλοφορίας του Τύπου της εποχής, που αποτελεί το βασικό πρωτογενές υλικό ανάλυσης της παρούσας μελέτης.

Ως εκ τούτου και σε αρχικό επίπεδο είναι κρίσιμο να αναφερθεί, πως καθοριστικό στοιχείο της περιόδου 1958-1959, το οποίο προσδιόρισε τις βασικές επιλογές της κυβέρνησης στα ζητήματα εσωτερικής πολιτικής εν γένει, ήταν η πόλωση μεταξύ της ΕΡΕ και της ΕΔΑ (όπως άλλωστε αποτυπώθηκε και στην εκλογική αναμέτρηση της 11ης Μαΐου), μία δυνάμει αναπαραγωγή της εμφυλιοπολεμικής διαίρεσης μεταξύ «εθνικοφρόνων» και «μη εθνικοφρόνων»⁹¹. Για την άρχουσα τάξη, την ΕΡΕ, τον βασιλιά, τις διεθνείς δυνάμεις του δυτικού «στρατοπέδου», ήταν αδιανόητο⁹² να ανοίξει ο δρόμος για μία Αριστερή διακυβέρνηση της χώρας μέσω δημοκρατικών διαδικασιών (όπως μεταφράζονταν οι τάσεις των εκλογικών αποτελεσμάτων των εκλογών του 1958).

Έτσι, η αισθητή αύξηση της πολιτικής απήχησης της ΕΔΑ οδήγησε στην ενεργοποίηση παράτυπων και επιθετικών⁹³ μηχανισμών αντιμετώπισης της από την κυβέρνηση. Χαρακτηριστικό αποτελεί, ότι μερικές εβδομάδες μετά την εκλογική της

---

⁸⁹Δ. Ν. Σακκάς, ό.π., σ. 359

⁹⁰Κ. Τσουκαλάς, *Κράτος Κοινωνία Εργασία στη Μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1987, σ. 119

⁹¹Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 256

⁹²Σ. Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα (1955-1961)*, Τόμος Γ', Αθήνα (Παπαζήση) 1978, σ. 371

⁹³Νικολακόπουλος, στο ίδιο, σ. 256

νίκη, η ΕΡΕ ενέτεινε τα αστυνομικά μέτρα⁹⁴ εναντίον της ΕΔΑ με εντονότερα φαινόμενα τις εκτοπίσεις μελών και στελεχών της ΕΔΑ, συστηματικότερη παρακολούθηση και διαρκείς προσκλήσεις στα αστυνομικά τμήματα⁹⁵. Παράλληλα, σε παρακρατικό επίπεδο, σημειώθηκαν εκρήξεις και εμπρησμοί⁹⁶ σε γραφεία της ΕΔΑ ανά την επικράτεια, ενώ μόλις εντός μόλις ενός εξαμήνου από την εκλογική νίκη της ΕΡΕ, συνελήφθησαν και εκτοπίστηκαν⁹⁷ 175 στελέχη της ΕΔΑ.

Η δυσμενής θέση στην οποία βρέθηκε η αξιωματική αντιπολίτευση λόγω της πολεμικής αντιμετώπισης της από την κυβέρνηση, εκφράστηκε με τον πλέον χαρακτηριστικό τρόπο το καλοκαίρι του 1959. Κομβικό γεγονός -που απασχόλησε εντόνως την ΕΔΑ και τον αντιπολιτευόμενο Τύπο- υπήρξε η παραπομπή σε δίκη του Μανώλη Γλέζου⁹⁸ υπό τη κατηγορία της κατασκοπείας⁹⁹, στις 9 Ιουλίου του 1959 και η τελική καταδικαστική απόφαση σε 5 χρόνια φυλάκιση και 8 χρόνια αποστέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων στις 22 του ίδιου μήνα. Συνολικά με το πρόσχημα¹⁰⁰ της κατασκοπείας η ΕΡΕ προχώρησε σε σωρεία διώξεων ανθρώπων της αντιπολίτευσης τόσο στο επίπεδο της ηγεσίας όσο και στο επίπεδο της βάσης, προφασισζόμενη τη διαφύλαξη της δημόσιας τάξης¹⁰¹.

Ως εκ τούτου, Η κατανόηση των επιμέρους αντιδράσεων του κοινωνικού και πολιτικού φάσματος, απέναντι στην ίδρυση του ΟΠΑΠ-ΠΡΟΠΟ απαιτεί, να τεθεί η ανάλυση στο κατάλληλο ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, καθώς οι στάσεις των υποκειμένων δεν μπορούν να ιδωθούν αποκομμένες από τις συνθήκες (που διαμορφώνουν και από τις οποίες παράλληλα διαμορφώνονται) της εποχής τους. Έτσι, οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες, η διαφοροποίηση μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών, αλλά και η ύπαρξη διαφορετικών κοινωνικών ομάδων με μεταβαλλόμενη πρόσβαση σε πόρους και ευκαιρίες, δημιουργούν ένα περιβάλλον στο

---

⁹⁴ «Κατά τα χρόνια των κυβερνήσεων της ΕΡΕ, τα Σώματα Ασφαλείας υπό το πρόσχημα της πάλης κατά του κομμουνισμού, είχαν πρακτικά μεταμορφωθεί σε ένα είδος πραιτωριανής φρουράς του κυβερνητικού κόμματος».

Z. Μεϊνό, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα 1946-1965* (Π. Ι. Μερόπουλος μτφρ.), Αθήνα (Σαββάλας) 2002, σ. 263

⁹⁵ Λιναρδάτος, ό.π., σ. 374

⁹⁶ Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 256

⁹⁷ στο ίδιο

⁹⁸ Το 1958, ο Μανώλης Γλέζος, ως διευθυντής της *Αυγής* και ηγετικό στέλεχος της ΕΔΑ, συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση της δημόσιας εικόνας της Αριστεράς ως νόμιμης και δημοκρατικής δύναμης. Μέσα από τα άρθρα και τις παρεμβάσεις του, προώθησε τη γραμμή της εθνικής συμφιλίωσης και της συμμετοχής στους θεσμούς, γεγονός που τον κατέστησε κεντρικό στόχο της κυβερνητικής καταστολής το 1959.

Λιναρδάτος, στο ίδιο, σ. 375-383 και 460-464

⁹⁹ Αλιβιζάτος, ό.π., σ. 566-578

¹⁰⁰ Λιναρδάτος, στο ίδιο, σ. 371-383

¹⁰¹ στο ίδιο

οποίο κάθε νέα πρωτοβουλία αποκτά πολλαπλά νοήματα. Το ΠΡΟ-ΠΟ, ως θεσμοθετημένο παιχνίδι προγνωστικών, δεν αντιμετωπίστηκε ομοιόμορφα. Αντιθέτως, οι στάσεις απέναντί του καθορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό από τις κοινωνικές συνθήκες, το οικονομικό περιβάλλον και τη θέση των πολιτών στον κοινωνικό ιστό, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως σε συνολικό επίπεδο διατυπώνονται αντιθετικές απόψεις ενταγμένες σε διακριτές ταξικές -και μη-κατηγορίες, όπως θα αναδείχθηκαν στη παρούσα ενότητα.

Παράλληλα, η πολιτική πόλωση και η ένταση μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης, προσέδωσαν στις αντιδράσεις (ή μη) έναν σαφή πολιτικό χαρακτήρα στο επίπεδο των πολιτικών δυνάμεων, πάντα ωστόσο «ευθυγραμμισμένο» με τις ευρύτερες επιταγές της κοινωνικής πραγματικότητας της ελληνικής δεκαετίας του 1950 (όπως οι εν γένει απόψεις περί «ηθικής διαφθοράς των νέων»). Η παρουσία της ΕΔΑ ως δυναμική αντιπολιτευτική δύναμη, η οποία αντιπροσώπευε τμήματα του πληθυσμού με διαφορετικά πολιτικά και κοινωνικά συμφέροντα και η επιθετική πολιτική της κυρίαρχης Δεξιάς, διαμόρφωσαν -στο επίπεδο του πολιτικού- ένα πλαίσιο αντιδράσεων -ή ενδεχομένως ορθότερα- οριοθετούσαν τις αντιδράσεις σχετικά με τη θεσμοθέτηση του ΠΡΟ-ΠΟ τόσο ως προς την ένταση, όσο και ως προς το περιεχόμενο. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως η πολιτική δυναμική επηρέασε σε κάποιο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται οι αντιδράσεις και η δημόσια συζήτηση γύρω από τον νέο θεσμό, καθώς οι πολίτες και οι φορείς της αντιπολίτευσης εκτιμούσαν σε κάθε περίπτωση τις συνέπειες κάθε πρωτοβουλίας τους υπό το πρίσμα τόσο της πολιτικής τους θέσης όσο και των υφιστάμενων συνθηκών όπως αυτές επιβλήθηκαν από την επιθετική πολιτική της ΕΡΕ, χωρίς αυτό ωστόσο να τους καθιστά απαραίτητως αδρανείς.

Το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον λειτουργεί επομένως ως καθοριστικός παράγοντας για το εύρος και τον χαρακτήρα των αντιδράσεων. Δεν είναι μόνο το ίδιο το παιχνίδι που προσδιορίζει τις στάσεις, αλλά και η αλληλεπίδρασή του με τις κοινωνικές προσδοκίες, τις ανισότητες και τη δυνατότητα συμμετοχής στις πολιτικές διαδικασίες. Με άλλα λόγια, η θεσμοθέτηση του ΠΡΟ-ΠΟ λειτουργεί μέσα σε ένα πλέγμα παραμέτρων που καθιστά κάθε αντίδραση προϊόν πολλαπλών αλληλεπιδράσεων. Συνεπώς, θα αποτελούσε σφάλμα, μία αποκλειστική εστίαση σε μεμονωμένες ενέργειες ή εκδηλώσεις της κοινωνίας, χωρίς τη παράλληλη ανάδειξη του πλαισίου εντός του οποίου διαμορφώθηκαν. Όπως, θα καθιστούσε «αίολο» το ερευνητικό εγχείρημα μία αποκλειστική και μόνο ανάδειξη ενός διαμορφωτικού

αιτίου χωρίς το αιτιατό του. Συνεπώς, κρίνεται απαραίτητη η συνεξέταση τόσο του πλαισίου, όσο και των επιλογών, των αντιλήψεων, των στάσεων και των προσδοκιών των υποκειμένων -συλλογικών και μη- που αντέδρασαν στην ίδρυση του Οργανισμού και κατά βάση στη κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ.

Αυτό το σημείο έχει ιδιαίτερη σημασία για την ίδια την επιστημονική μελέτη, καθώς αναδεικνύει, ότι οι προς εξέταση αντιδράσεις δεν αποτελούν απλώς δεδομένα προς καταγραφή, αλλά φαινόμενα που συνδέονται άμεσα με τις συνθήκες υπό τις οποίες εκδηλώνονται. Η ανάλυση των αντιδράσεων πρέπει να συνυπολογίζει τις κοινωνικές διαφορές, τις οικονομικές δυνατότητες, αλλά και τις πολιτικές εντάσεις της περιόδου, προκειμένου να ερμηνευτεί με ακρίβεια η μορφή, η ένταση και η κατεύθυνσή τους. Με αυτό τον τρόπο, η έρευνα τοποθετείται στο επίπεδο της ολιστικής κατανόησης, όπου κάθε αντίδραση δεν θεωρείται απομονωμένη, αλλά ως μέρος ενός ευρύτερου κοινωνικοπολιτικού και οικονομικού πλαισίου της εκάστοτε ιστορικής πραγματικότητας και εν προκειμένω των τελευταίων ετών της ελληνικής δεκαετίας του 1950.

Συνολικά, η παρουσία του ΟΠΑΠ ΠΡΟΠΟ και η αντίδραση της κοινωνίας και της αντιπολίτευσης δεν μπορούν να ερμηνευτούν χωρίς να αναγνωριστεί η αλληλεπίδραση μεταξύ κοινωνίας, κράτους και πολιτικών δυνάμεων. Το πλαίσιο της εποχής λειτουργεί ως φακός ερμηνείας, καθορίζοντας ποιες αντιδράσεις είναι πιθανές, ποιες αποκτούν μεγαλύτερη ένταση και πώς αυτές εντάσσονται στην ευρύτερη πολιτική και κοινωνική δυναμική. Επομένως, Η μελέτη των αντιδράσεων γίνεται αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την κατανόηση του πλαισίου, θέτοντας τις βάσεις για την ανάλυση που θα ακολουθήσει στις επόμενες ενότητες.

4.2 Το ΠΡΟΠΟ στην Κοινωνία, Η κοινωνία στο ΠΡΟΠΟ : Πρώτες Αντιδράσεις, Απήχηση, Εργασιακή Ανασφάλεια

Η Ίδρυση του ΟΠΑΠ σε πρώτο, πρακτικό και άμεσο επίπεδο, σήμαινε την προώθηση ενός παιχνιδιού προγνωστικών αγώνων ποδοσφαίρου, ανάλογου του Totocalcio, με τη προσδοκία να αποδώσει τα ανάλογα αποτελέσματα, όπως ήδη έχει αναφερθεί. Έτσι μόλις σχεδόν δύο μήνες από την ίδρυση του ο Οργανισμός κυκλοφόρησε τα πρώτα δελτία ΠΡΟΠΟ στα τέλη του Φεβρουαρίου με το πρώτο διαγωνισμό να λαμβάνει χώρα τη 1η Μαρτίου του 1959¹⁰². Προκειμένου να καταστεί ακριβής και εις βάθος η

---

¹⁰²Βλ. Κεφ. 2.2

ανάλυση ενός μείζονος για τη παρούσα έρευνα ερευνητικού ερωτήματος, η ιστορική προσέγγιση των αντιδράσεων σε σχέση με την Ίδρυση του Οργανισμού και τη κυκλοφορία των πρώτων δελτίων του ΠΡΟΠΟ ακολουθεί μία χρονολογική προσέγγιση των κοινωνικών και πολιτικών αντιδράσεων, από την ίδρυση του Οργανισμού (Δεκέμβριος 1958) μέχρι ουσιαστικά τα τέλη του Απριλίου του 1959 και τυπικά μέχρι την 21η Ιουνίου, ημερομηνία ολοκλήρωσης του εθνικού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου. Εντούτοις, στο πλαίσιο της ανάλυσης που θα ακολουθήσει ενυπάρχουν αναδρομικές και προδρομικές αναφορές, απαραίτητες για τη προσέγγιση του ερωτήματος.

Η υπόθεση όμως της αντιμετώπισης των εγχώριων προγνωστικών από την ελληνική κοινωνία δεν έχει ως αφετηρία τον Δεκέμβρη του 1958, οπότε και ιδρύεται ο Οργανισμός, αλλά ούτε και τη 1η Μαρτίου, οπότε και ανακοινώθηκαν τα αποτελέσματα της πρώτης κλήρωσης του ΠΡΟΠΟ. Η ελληνική κοινωνία ήδη από το 1957 άρχισε να διαμορφώνει μία πρώτη γνώμη για το ενδεχόμενο θεσμοθέτησης των προγνωστικών αγώνων ποδοσφαίρου και τούτο διότι η Κυβέρνηση της ΕΡΕ, ήδη πριν τη κρίσιμη εκλογική αναμέτρηση του 1958, είχε επικοινωνήσει τις προθέσεις της σε σχέση με τη δημιουργία του Οργανισμού και του ΠΡΟΠΟ. Παράλληλα και κατόπιν έρευνας του πρωτογενούς υλικού είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε την ύπαρξη μιας προκαταρκτικής συζήτησης¹⁰³ στη βουλή, το αρχείο της οποίας εντούτοις απουσιάζει.

Σε πρώτο επίπεδο, το ποδοσφαιρικό στοίχημα, δεν ήταν άγνωστο στην ελληνική κοινωνία. Το ίδιο αποτελούσε μία πραγματικότητα για μια σειρά κρατών, οι περιπτώσεις των οποίων γνωστοποιούνταν στην ελληνική κοινωνία μέσω των ενημερωτικών -και όχι μόνο- φυλλάδων¹⁰⁴. Ως εκ τούτου, όχι μόνο το φίλαθλο κοινό, αλλά το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας ήταν ενήμερο για την ύπαρξη και τα

¹⁰³Στο τεύχος υπ' αριθμόν 104 (21-27/10/1957) των «*Εικόνων*», ο αρθρογράφος Δ. Παπαναγιώτου, επικαλείται ορισμένες απόψεις του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αχιλλέα Γεροκωστόπουλου, σε σχέση με τη προοπτική της θεσμοθέτησης του ποδοσφαιρικού στοιχηματισμού, με την πρόσθετη αναφορά, ότι αυτές έλαβαν χώρα σε σχετική συζήτηση της ολομέλειας της Βουλής. Δ. Παπαναγιώτου, «Το Ποδοσφαιρικό Στοίχημα», *Εικόνες*, τευχ. 104, 21-27/10/1957, σ. 47, <https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/d31a5e1a-16e5-4281-84db-b095ae2eec79?search=%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%B5%CF%82%20%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C>

¹⁰⁴Στο Προαναφερθέν άρθρο του περιοδικού «*Εικόνες*», γίνεται αναφορά ορισμένων επιτευγμάτων μέσω του κρατικού ποδοσφαιρικού στοιχήματος από πλειάδα κρατών, που «*εκπροσωπούσαν κάθε μορφή πολιτειακού και κοινωνικού καθεστώτος*» (Δυτική Γερμανία, Αγγλία, Ελβετία, Σουηδία, Αυστρία, Ισπανία, Βέλγιο, Ρουμανία, Τσεχοσλοβακία, Νορβηγία, Αργεντινή, Βραζιλία, Μαρόκο). Ενδεικτικά, πέραν την γνωστής ιταλικής περίπτωσης και του Totocalcio, γίνεται λόγος για τη συμμετοχή σχεδόν 1.000.000 παικτών στο αντίστοιχο παιχνίδι στη Ρουμανία, καθώς και το γεγονός πως η ανασυγκρότηση του αθλητισμού στη Δυτική Γερμανία, στηρίχθηκε στα «*γερμανικά προγνωστικά αγώνων ποδοσφαίρου*». Δ. Παπαναγιώτου, ό.π., σ. 46

αποτελέσματα του ποδοσφαιρικού στοιχήματος σε διεθνές επίπεδο. Έτσι, η ενημέρωση των πολιτών σχετικά με τη προοπτική της δημιουργίας των ελληνικών προγνωστικών αγώνων ποδοσφαίρου από το ελληνικό κράτος, συνυπήρξε με την εν γένει (και εν μέρει) γνώση τους για το ποδοσφαιρικό στοιχείο διεθνώς και προκάλεσε αμφιθυμικές αντιδράσεις.

Το δημοψήφισμα¹⁰⁵ (και ειδικότερα τα αποτελέσματα του), που διεξήγαγε το περιοδικό «*Εικόνες*» στις 14 Οκτωβρίου του 1957, είναι το πλέον ενδεικτικό των αντιδράσεων ενός μέρους της κοινής γνώμης για τη προοπτική της θεσμοθέτησης των προγνωστικών αγώνων ποδοσφαίρου. Σε πρώτο επίπεδο, το ερώτημα, που τέθηκε στους αναγνώστες ήταν, αν η καθιέρωση του ποδοσφαιρικού στοιχήματος αποτελούσε «*Πρόοδο ή Διαφθορά*», με τις απαντήσεις των αναγνωστών (οι οποίες απεστάλησαν στο περιοδικό) να δίνουν μία σαφή εικόνα της κοινωνικής οπτικής. Αρχικά, κατόπιν ελέγχου εκατοντάδων γραμμάτων σύμφωνα με το έντυπο, οι απόψεις παρουσιάζονταν διχασμένες. Εντούτοις, εκείνοι που θεωρούσαν τη καθιέρωση του ποδοσφαιρικού στοιχήματος ωφέλιμη υπερείχαν κατά 21%¹⁰⁶ έναντι εκείνων που έβλεπαν το ΠΡΟΠΟ ως διαφθορά. Εκείνο όμως που έχει σημασία είναι τα αμφότερα επιχειρήματα, που αποτυπώθηκαν στις επιστολές των αναγνωστών. Καθώς, τόσο οι Έλληνες πολίτες, που τάχθηκαν υπέρ της διαφαινόμενης κυκλοφορίας, όσο και εκείνοι, που τάχθηκαν κατά προέρχονταν από μία διευρυμένη κοινωνική βάση (γυναίκες, άνδρες, έμποροι, μαθητές, φοιτητές, φαρμακοποιοί, μηχανικοί)¹⁰⁷, καθιστώντας τις αντιδράσεις ποικιλόμορφες.

Οι υποστηρικτές των προγνωστικών (σχεδόν καθολικά) πρόβαλαν ως επιχείρημα τη πεποίθησή τους ότι το ποδοσφαιρικό στοιχείο, θα ενισχύσει τον υπό ανάγκη¹⁰⁸ ελληνικό αθλητισμό. Ενώ ταυτόχρονα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν ορισμένες απόψεις υπέρ των προγνωστικών σε σχέση με τη διαφθορά και πιο συγκεκριμένα η άποψη ορισμένων πολιτών, πως είναι προτιμότερο να αποσπαστούν οι νέοι από το ποδοσφαιρικό στοιχείο παρά από λοιπά τυχερά παιχνίδια της εποχής, όπως το τάβλι και ο υπόδρομος¹⁰⁹. Παράλληλα, κάποιοι αναγνώστες εκτιμούν ότι

---

¹⁰⁵ *Εικόνες*, «Πρόδος ή Διαφθορά», τευχ. 103, 14-20/10/1957, σ. 46,

<https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/47d0a281-d106-4988-9644-7f7b0b0c8c5a?search=%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%B5%CF%82%20%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C>

¹⁰⁶ *Εικόνες*, ό.π.

¹⁰⁷ Στο ίδιο

¹⁰⁸ Στο ίδιο

¹⁰⁹ Στο ίδιο

μέσω του στοιχήματος θα αυξηθεί η ήδη μεγάλη απήχηση του ποδοσφαίρου και ως εκ τούτου θα δημιουργηθούν εκ νέου φίλαθλοι του αθλήματος.

Έτσι, Οι πρώτες θετικές αντιδράσεις της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στη διαφαινόμενη κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ υποδηλώνουν ότι το παιχνίδι δεν αξιολογήθηκε αποκλειστικά ως μέσο οικονομικής ψυχαγωγίας, αλλά και ως εργαλείο κοινωνικής και αθλητικής ενίσχυσης, ρητορική που εναρμονιζόταν πλήρως με το περιεχόμενο των εξαγγελιών της ΕΡΕ σε σχέση με τον υπό διαμόρφωση θεσμό¹¹⁰. Αυτό με τη σειρά του έχει μία διπλή πιθανολογική ερμηνεία. Αφενός, η αναπαραγωγή της κυβερνητικής ρητορικής σε σχέση με το παιχνίδι, μπορεί πράγματι να έπεισε ένα ποσοστό της ελληνικής κοινωνίας σχετικά με την αθλητική πρόοδο. Αφετέρου, ωστόσο είναι ανάλογα πιθανό, οι «υποψήφιοι παίκτες» να έβλεπαν αποκλειστικά τη «πρόοδο» των δικών τους «ονείρων» στην υπεράσπιση του παιχνιδιού, ενθαρρύνοντας με αυτή τη ρητορική, την άμεση προώθηση της ιδέας ΟΠΑΠ-ΠΡΟΠΟ.

Παράλληλα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις περί ηθικής σε σχέση με τα προγνωστικά, και τούτο διότι το ζήτημα της «ανηθικότητας» του στοιχήματος και του «ηθικού πανικού» της εποχής συνολικά, αποτελούν κατευθυντήριους άξονες τόσο της παρούσας ενότητας, όσο και της επόμενης. Η εν λόγω άποψη, που τοποθετεί το ποδοσφαιρικό στοίχημα ως προτιμότερη μορφή «τζόγου» σε σχέση με οποιοδήποτε άλλο τυχερό παιχνίδι της εποχής, έχει τη δική της σημασία στο πλαίσιο της ανάλυσης. Καθώς, τοποθετείται εντός ενός πλαισίου παραδοχής του τυχοδιωκτικού χαρακτήρα του ποδοσφαιρικού στοιχήματος και ως εκ τούτου παραδέχεται την «ανηθικότητα» του ως ένα βαθμό, ωστόσο εξωραϊζει το παιχνίδι με τρόπο «αυταπόδεικτο» και με μοναδική αιτιολόγηση, τον προσανατολισμό της νεολαίας σε «προτιμότερες» μορφές τζόγου, συγκριτικά με άλλα τυχερά παιχνίδια της εποχής. Ως εκ τούτου δε θα ήταν παράλογο να ισχυριστεί κανείς, πως αυτό το «προτιμότερες» στη πραγματικότητα εξέφραζε τις ίδιες τις προτιμήσεις των υποψηφίων παικτών, οι οποίοι παράλληλα «προσπαθούσαν» να εναρμονιστούν με τις ηθικές επιταγές της εποχής τους, αλλά χωρίς να αποθαρρύνουν τη κυκλοφορία του ποδοσφαιρικού στοιχήματος, το οποίο άλλωστε, όπως είχε αποδείξει εδώ και μια δεκαετία η περίπτωση του Totocalcio, δημιουργούσε ένα πλαίσιο πραγμάτωσης των υλικών ονείρων των υποψηφίων νικητών.

---

¹¹⁰Βλ. Κεφάλαιο 3.2

Από την άλλη, οι μειοψηφούντες πολίτες, που εκτιμούσαν την διαφαινόμενη κυκλοφορία του παιχνιδιού ως διαφθορά, παρουσιάζονταν πιο επιθετικοί¹¹¹ στη ρητορική και την επιχειρηματολογία τους. Οι άξονες της κριτικής των πολέμιων του θεσμού είναι κατά βάση δύο. Ο πρώτος αφορά βασικές και προϋπάρχουσες αντιλήψεις και δεδομένα, που σχετίζονται με τις οικονομίες και τις ψυχολογικές επιπτώσεις των τυχερών παιχνιδιών στη κοινωνική ιστορία συλλήβδην. Σχετικά με την επικείμενη κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ εκτιμούσαν, ότι το ίδιο το παιχνίδι αποτελεί σημαντικό «κίνδυνο»¹¹² ικανό να εξελιχθεί σε κοινωνικό πάθος με σημαντικό οικονομικό κόστος για τους πολίτες-παίκτες, όπως συνέβαινε -ίσως και χειρότερα- με άλλα τυχερά παιχνίδια (λόγου χάρι τον Ιππόδρομο). Παράλληλα, ορισμένοι αναγνώστες εκτιμούσαν, ότι το «λαοφιλέστερο των αθλημάτων» θα έχανε -μέσω του στοιχήματος- την αθλητική του υπόσταση και θα εξελισσόταν σε μία «επιχείρηση»¹¹³ οικονομικού οφέλους, επιρρεπή στη διαφθορά. Ενώ τέλος, η συντριπτική πλειοψηφία των αρνητικών απόψεων-ενδοιασμών των αναγνωστών, αφορούσε κατά βάση την «ηθική διαφθορά»¹¹⁴ των νέων μέσω του στοιχηματισμού, η οποία θα ενίσχυε με τη σειρά της ένα πρόβλημα που απασχολούσε εντόνως τη διεθνή και εγχώρια κοινή γνώμη της δεκαετίας του 1950, εκείνο της «νεανικής εγκληματικότητας». Πιο συγκεκριμένα, οι πολέμιοι του θεσμού εκτιμούσαν, ότι το ποδοσφαιρικό στοίχημα θα συνέτεινε στον «ηθικό ξεπεσμό» των νεαρών και ανήλικων παικτών με αποτέλεσμα την αύξηση των ευρύτερων παραβατικών (για τα δεδομένα της εποχής) συμπεριφορών, όπως η χαρτοπαιξία και η «αλόγιστη οινοποσία»¹¹⁵.

Οι αρνητικές αντιδράσεις που προκάλεσε η επικείμενη κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ εγγράφονται σε ένα ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο κοινωνικής επιφυλακτικότητας απέναντι στις μορφές μαζικής (και ιδίως νεανικής) ψυχαγωγίας¹¹⁶ και στην καινοφανή για τα ελληνικά δεδομένα εμπορευματοποίηση του αθλητισμού. Οι εν λόγω απόψεις άρχισαν να αποκρυσταλλώνονται στην Ελλάδα του τέλους της δεκαετίας του 1950 και εκφράζονταν από το σύνολο του πολιτικού και του

---

¹¹¹Εικόνες, ό.π.

¹¹²Εικόνες, ό.π.

¹¹³Στο ίδιο

¹¹⁴Ε. Αβδελά, «Φθοροποιοί και Ανεξέλεγκτοι Απασχολήσεις»: Ο Ηθικός Πανικός για την Νεολαία στη Μεταπολεμική Ελλάδα, Σύγχρονα Θέματα : Τριμηνιαία Έκδοση Επιστημονικού Προβληματισμού και Παιδείας, τευχ. 90, 2005, σ. 30-43, https://anemi.lib.uoc.gr/php/pdf_pager.php?rec=/metadata/5/3/0/metadata-1453891280-555745-10391.tkl&do=398866_w.pdf&lang=en&pageno=1&pagestart=1&width=590&height=841&maxpage=14

¹¹⁵Εικόνες, στο ίδιο

¹¹⁶Αβδελά, στο ίδιο

κοινωνικού φάσματος¹¹⁷. Στη πραγματικότητα, οι απόψεις περί διαφθοράς μέσω του κρατικού τυχερού παιχνιδιού με επίκεντρο το ποδόσφαιρο, εδράζουν σε μία τριπλή βάση. Αφενός, στους κυρίαρχους -σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο- φόβους για την «ηθική κατάπτωση των νέων» και τη «ροπή τους στην εγκληματικότητα», φόβοι οι οποίοι αναπτύχθηκαν και εκφράστηκαν διεθνώς σε όλη τη δεκαετία του 1950. Αφετέρου, στα εν γένει χαρακτηριστικά και αποτελέσματα του συνόλου των τυχερών παιχνιδιών, με προεξέχοντα τους κινδύνους εθισμού και απώλειας περιουσίας. Ενώ τέλος, στη καθαυτό διαφθορά του ποδοσφαίρου, από τη στιγμή που η χειραγώγηση των αποτελεσμάτων δύναται να επιφέρει σημαντικά κέρδη μέσω των προγνωστικών.

Έτσι το ΠΡΟΠΟ, ως θεσμός που συνδύαζε τον αθλητισμό με το στοιχείο της τύχης και του οικονομικού κινδύνου, λειτούργησε ως πεδίο αντιπαράθεσης ανάμεσα σε δύο αντιλήψεις για τον δημόσιο βίο: από τη μία, την αισιοδοξία του εκσυγχρονισμού και της κοινωνικής ανόδου μέσω νέων θεσμών, και από την άλλη, τον φόβο της απομάκρυνσης των νέων από τις «ηθικές επιταγές» της κοινωνίας και την «διολίσθηση» των παικτών και του εγχώριου αθλητισμού. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η κριτική προς το ποδοσφαιρικό στοίχημα μπορεί να ιδωθεί ως αντανάκλαση της αμφιθυμίας μιας κοινωνίας που στη πραγματικότητα προσπαθούσε να ισορροπήσει ανάμεσα στην παράδοση και τον εκσυγχρονισμό, ανάμεσα στο «ατομικό» και το «συλλογικό», ανάμεσα στο φόβο για το «ξένο» και την ελπίδα για το «καινούργιο», δημιουργώντας ένα αντιφατικό πλέγμα, αλλά βαθιά ταυτοτικό για την ίδια. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε, πως το ΠΡΟΠΟ και οι συνακόλουθες αντιδράσεις, αποτέλεσαν ένα «καθρέφτη», στην ανάκλαση του οποίου είμαστε σε θέση να δούμε με διαύγεια το «πρόσωπο» της ελληνικής κοινωνίας των τελευταίων (και όχι μόνο) χρόνων της δεκαετίας του 1950.

Οι προαναφερθείσες αντιδράσεις, είναι ενδεικτικές της δυναμικής του παιχνιδιού: Πολύμορφες, αμφίθυμες, συναισθηματικές, (αν)ορθολογικές και πολύπλευρες. Αντιδράσεις για ένα θεσμό, ο οποίος δεν έχει γίνει ακόμα θεσμός. Η προοπτική και μόνο της κυκλοφορίας του παιχνιδιού κινητοποίησε πολυπρόσωπες κοινωνικές αντιδράσεις, ενός ευρύ κοινωνικού φάσματος. Συνεπώς, δεν πρέπει να μας εκπλήσει το γεγονός ότι με τη πρώτη κιόλας κλήρωση των προγνωστικών την 1η Μαρτίου του 1959, ο θεσμός πλέον κατέστη «κοινωνικό φαινόμενο».

---

¹¹⁷Στο ίδιο

Οι εξαγγελίες της κυβέρνησης Καραμανλή πήραν «σάρκα και οστά» την 29η Δεκεμβρίου του 1959 με την επίσημη ίδρυση του ΟΠΑΠ. Όπως ήδη έχει αναφερθεί, η Κυβέρνηση στήριξε επικοινωνιακά τη προώθηση του ΠΡΟΠΟ μέσω του Οργανισμού, με τη χαρακτηριστική ταύτιση του με την συνολική αναβάθμιση του ελληνικού αθλητισμού, γεγονός που επιβεβαιώθηκε με το πλέον σαφή τρόπο, καθώς στις διαφημίσεις του παιχνιδιού και του Οργανισμού στο σύνολο του αθλητικού και πολιτικού τύπου της εποχής κυριαρχούσε το χαρακτηριστικό σύνθημα : «ΠΡΟ-ΠΟ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ»¹¹⁸. Έτσι, το παιχνίδι κυκλοφόρησε στις 23 Φεβρουαρίου του 1959 με τη πρώτη κλήρωση του να διεξάγεται τη 1η Μαρτίου, και την ανταπόκριση του κόσμου να χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα ικανοποιητική από τη κορυφαία αθλητική εφημερίδα της εποχής την *Αθλητική Ηχώ*¹¹⁹.

Η αμεσότητα της ανταπόκρισης του κόσμου στο κάλεσμα του ΠΡΟΠΟ, με τη συμπλήρωση 213.670 δελτίων σε Αθήνα Πειραιά και Θεσσαλονίκη και τα ακαθάριστα έσοδα του Οργανισμού να αγγίζουν τα 1.004.778 δραχμές, στη πρώτη μόλις κλήρωση του παιχνιδιού, επιβεβαιώνουν τη πολύ σημαντική απήχηση που είχε το παιχνίδι στην ελληνική κοινωνία από τη πρώτη κιόλας κυκλοφορία του. Παράλληλα με τις αρχικές επιτυχίες πολύ γρήγορα προέκυψε η «αναγκαιότητα» «Να επεκταθεί το ΠΡΟΠΟ σε Ολόκληρη την Ελλάδα»¹²⁰, όπως χαρακτηριστικά ζητούσε η *Αθλητική Ηχώ* σε σχετικό άρθρο της στις αρχές Μαρτίου. Η απαίτηση όχι μόνο δεν ήταν παράλογη αλλά εναρμονιζόταν πλήρως με τις διαθέσεις του Οργανισμού και της κυβέρνησης για την διεύρυνση του παιχνιδιού στο σύνολο της επικράτειας. Ωστόσο, η εφημερίδα εστίαζε κατά βάση σε μία προβληματική που αναδείχθηκε σχεδόν ταυτόχρονα με τη κυκλοφορία των δελτίων. Αρχικά, το αντίτιμο των 5 δραχμών για

---

¹¹⁸Για να γίνει αντιληπτό το μέγεθος της εν λόγω επικοινωνιακής πολιτικής, το συγκεκριμένο διαφημιστικό σύνθημα κυκλοφορούσε σε εφημερίδες όλου του πολιτικού φάσματος, ενδεικτικά: 1.« Η ΑΥΓΗ», 2. ο «Ανεξάρτητος Τύπος» και 3. το «ΕΘΝΟΣ».

1. Η ΑΥΓΗ, «Το ΠΡΟ-ΠΟ», τευχ. 1950, 24/04/1959, σ.3, <https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/540d4397-a80b-4d40-8420-19409c29f3b6>
2. Ανεξάρτητος Τύπος, «Το ΠΡΟ-ΠΟ», τευχ. 316, 16/04/1959, σ.3, <https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/1baac25b-ac16-40ef-910b-043039a6cc2d>
3. ΕΘΝΟΣ, «Το ΠΡΟ-ΠΟ», τευχ. 14042, 26/06/1959, σ.2, <https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/bd43c16c-fd22-44c0-9352-594439240f20>

¹¹⁹*Αθλητική Ηχώ*, «Γενικών Συναγερμών Προεκάλεσε Το Ποδοσφαιρικό Στοίχημα», τευχ. 375, 02/03/1959, σ. 1, <https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590302>

¹²⁰*Αθλητική Ηχώ*, «Να επεκταθεί το ΠΡΟΠΟ σε Ολόκληρη την Ελλάδα», τευχ. 3414, 04/03/1959, σ. 1, <https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590304>

την αγορά των δελτίων¹²¹ εξασφάλιζε σε ένα πρώτο επίπεδο τη δυνατότητα της ελληνικής κοινωνίας να συμμετάσχει μαζικά στο παιχνίδι. Εντούτοις η απουσία πρακτορείων ΟΠΑΠ και θεσμοθετημένων καταστημάτων πώλησης των δελτίων δημιουργούσαν αμφιλεγόμενες συνθήκες διανομής ιδίως στην επαρχία. Πιο συγκεκριμένα υπήρχε η πρόβλεψη πώλησης των δελτίων σε εξουσιοδοτημένους χώρους (γαλακτοπωλεία, ψλικάτζιδικα) ή σε ιδιώτες της πρωτεύουσας του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης, όμως η απήχηση του παιχνιδιού και ο ενθουσιασμός του κόσμου ήταν τέτοιος που η συμπλήρωση δελτίων δεν έμενε αποκλειστικά στα στενά όρια των τριών πόλεων. Η απουσία εξουσιοδοτημένων ανθρώπων-χώρων στις επαρχιακές πόλεις, κατέστησε τους ιδιώτες της Αθήνας, του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης, αποκλειστικούς κατόχους της δυνατότητας να προμηθεύουν στον κόσμο το ΠΡΟΠΟ. Αυτό με τη σειρά είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας παράλληλης-παρακρατικής αγοράς στην οποία οι εξουσιοδοτημένοι ιδιώτες των τριών μεγάλων πόλεων λειτουργούσαν ως μεσάζοντες¹²² για τη πώληση και κατάθεση των δελτίων των παικτών στη επαρχία, λαμβάνοντας μία άτυπη προμήθεια από 2-5 δραχμών¹²³.

Η απήχηση του ΠΡΟΠΟ τις πρώτες -και όχι μόνο- μέρες της κυκλοφορίας ήταν τέτοιου βεληνεκούς, που «ανάγκασε» τον αθλητικό τύπο της εποχής να αναδείξει το θέμα σε προεξέχουσα θέση, όχι μόνο με τη μορφή άρθρου στο εξώφυλλο των εφημερίδων, αλλά και στο εσωτερικό τους, με τα άρθρα να μη περιορίζονται αποκλειστικά στην ανακοίνωση των αποτελεσμάτων και τη παροχή προτάσεων στοιχηματισμού, αλλά και την ανάδειξη θεμάτων που σχετίζονταν με το ΠΡΟΠΟ και απασχολούσαν τη κοινή γνώμη εν γένει. Έτσι, θα γράψει η *Αθλητική Ηχώ* μετά τα αποτελέσματα της δεύτερης κλήρωσης: «*Κάτι που πέρασε απαρατήρητο από το πυρετό της αγωνίας για κέρδη, ο αθλητισμός μας ωφελείται από το β' ΠΡΟΠΟ 756.755 δραχμές*»¹²⁴. Όπως γίνεται αντιληπτό, στο εν λόγω άρθρο γίνονται δύο αναφορές εξαιρετικά σημαντικές, καθώς επιβεβαιώνουν μία βάση δεδομένων στα οποία

---

¹²¹Η ΕΡΕ ακολούθησε πιστά το πρότυπο λειτουργίας του Totocalcio, κατευθύνοντας τον ΟΠΑΠ στο καθορισμό χαμηλής τιμής προγνωστικών, προκειμένου να εξασφαλίσει τη μεγαλύτερη και διαταξική συμμετοχή στο παιχνίδι, ενισχύοντας τόσο την απήχηση του, όσο και τα έσοδα που θα προέκυπταν από αυτό.

¹²²Αθλητική Ηχώ, ό.π. σ. 1

¹²³στο ίδιο

¹²⁴Παράλληλα στο σχετικό άρθρο αναφέρει τα κέρδη σε δραχμές της Ολυμπιακής Επιτροπής (69.468), ΣΕΓΑΣ (46.312), ΕΠΟ (46.312).

Αθλητική Ηχώ, «ο αθλητισμός μας ωφελείται από το β' ΠΡΟΠΟ 756.755 δραχμές», τευχ. 3419, 10/03/1959 σ. 3, <https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590310>

στηρίζεται η παρούσα μελέτη. Αφενός, η επισήμανση του οικονομικού οφέλους του εγχώριου αθλητισμού, μέσω των εσόδων των αθλητικών φορέων του κράτους, έδειχνε από πολύ νωρίς να αποτελεί αδήριτη ανάγκη των υποστηρικτών του ΟΠΑΠ-ΠΡΟΠΟ. Δεν είναι ασφαλώς μόνο ένα στοιχείο που «συγκινεί» τον αθλητικό Τύπο, αλλά η αποτύπωση ενός δεδομένου, που εξυπηρετεί σε σημαντικό βαθμό την ρητορική της ΕΡΕ σε σχέση με την ίδρυση του Οργανισμού και τη κυκλοφορία των προγνωστικών: Από τη στιγμή που το παιχνίδι φέρνει έσοδα προς εκμετάλλευση από τους αρμόδιους φορείς (π.χ. ΓΓΑ) για την ενίσχυση του αθλητισμού, αυτομάτως θεωρούνταν (ενδεχομένως εσφαλμένα) ικανό να «εξαγνιστεί» ηθικά στη συνείδηση των επιφυλακτικών πολιτών, εφόσον εξυπηρετεί σε σημαντικό βαθμό τις ιδρυτικές προσδοκίες και δημιουργούσε ρεαλιστικές προοπτικές για τη συνολική αναβάθμιση του ελληνικού αθλητισμού.

Από την άλλη, στο ίδιο άρθρο γίνεται η αναφορά, πως τα σημαντικά έσοδα των φορέων από τη κλήρωση του δεύτερου ΠΡΟΠΟ *«πέρασαν απαρατήρητα»*. Εκείνο όμως που έχει σημασία εδώ είναι ο λόγος: *«Ο πυρετός της αγωνίας για κέρδη»*. Η κυκλοφορία των δύο πρώτων δελτίων αποκρυστάλλωσε με τον πλέον χαρακτηριστικό τρόπο τις αντιδράσεις της ελληνικής κοινωνίας τη πράξει. Θα ήταν υπερβολή έως και ρομαντισμός αν λέγαμε πως ο κόσμος «αγκάλιασε» το ΠΡΟΠΟ. Θα ήταν πιο δόκιμο να λέγαμε πως προσδοκούσε να εκμεταλλευτεί το παιχνίδι. Στη πραγματικότητα ο κόσμος είτε προερχόταν από την νέα διευρυμένη μεσαία τάξη, όπως αυτή αναπτύχθηκε στην ελληνική κοινωνία τη δεκαετία του 1950, είτε ανήκε στη πλατιά μάζα των κατώτερων λαϊκών στρωμάτων, τα οποία δοκιμάζονταν οικονομικά, έβλεπε στο ΠΡΟΠΟ την ευκαιρία ικανοποίησης των εκάστοτε στόχων. Από τη μία την εξυπηρέτηση των καταναλωτικών επιταγών της εποχής για τους έχοντες, όχι όμως αρκετά ούτως ώστε να ικανοποιήσουν το σύνολο των επιθυμιών τους. Από την άλλη την εξυπηρέτηση, όχι μόνο, των βασικών υλικών αναγκών για τα κατώτερα λαϊκά στρώματα αλλά στη πραγματικότητα την άμεση κοινωνικοοικονομική ανέλιξη των πολιτών *«μέσα σε ένα σαββατοκύριακο»* όπως ακριβώς συνέβαινε επί 12 χρόνια με τους τυχερούς του Totocalcio¹²⁵ στην Ιταλία. Το χαμηλό αντίτιμο των 5 δραχμών σε συνδυασμό με τα ευρύτερα κοινωνικά δεδομένα, όπως αυτά έχουν αναδειχθεί, μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τη μεγάλη απήχηση του παιχνιδιού ήδη από τη πρώτη κλήρωση. Ως εκ τούτου, πράγματι ο «πυρετός για τα κέρδη» κατέστησε απαρατήρητα

---

¹²⁵Βλ. Κεφάλαιο 2.1

τα έσοδα των φορέων ενίσχυσης του αθλητισμού, αλλά στη πραγματικότητα το βασικό αφήγημα της κυβέρνησης Καραμανλή περί ενίσχυσης του αθλητισμού, πολύ λίγο έδειχνε να συγκινεί τα πλατιά στρώματα του πληθυσμού ανεξαρτήτως τάξης. Εκείνο άλλωστε που δημιουργούσε «πυρετό» ήταν τα προσδοκώμενα «κέρδη».

Ταυτόχρονα, καθ' όλη τη διάρκεια του πρώτου μήνα κυκλοφορίας των δελτίων του ΠΡΟΠΟ η συμμετοχή του κόσμου γινόταν όλο και εντονότερη. Χαρακτηριστικά, κατά τη 4η κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ στα τέλη του Μαρτίου, κατατέθηκαν 1.045.470 δελτία με τα συνολικά κέρδη να αγγίζουν τις 2.234.000 δραχμές¹²⁶. Ωστόσο, ενδεικτικό της ευρύτητας της απήχησης του παιχνιδιού αποτελεί, το εξαιρετικά ενδιαφέρον δεδομένο της τελευταίας κλήρωσης ΠΡΟΠΟ του Μαρτίου¹²⁷. Σύμφωνα με τα επίσημα αποτελέσματα εντός των νικητών βρίσκονταν 40 γυναίκες. Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει, πως τα Προγνωστικά αγώνων ποδοσφαίρου θα έβρισκαν αποκλειστική απήχηση στον ανδρικό πληθυσμό και δη στο φίλαθλο κοινό, με γνώμονα τους έμφυλους συσχετισμούς, τόσο σε σχέση με το χώρο του ποδοσφαίρου, όσο και σε σχέση με το εύρος της συμμετοχής των γυναικών στα δρώμενα του ποδοσφαίρου και στα τυχερά παιχνίδια τη δεκαετία του 1950. Εντούτοις, το ΠΡΟΠΟ αποτέλεσε «κοινωνικό φαινόμενο», διότι στη πραγματικότητα, απασχόλησε εντόνως την ελληνική κοινωνία υπερβαίνοντας φύλο ηλικία και ταξική διαστρωμάτωση. Η απήχηση των προγνωστικών κατόπιν της παρούσας μελέτης παρουσιάζεται αδιαμφισβήτητη. Υποστηρικτές και πολέμιοι του θεσμού μπορούσαν να συμφωνήσουν σε ένα πράγμα: Το ΠΡΟΠΟ ήταν εξαιρετικά δημοφιλές και απασχολούσε ολόκληρο το φάσμα της ελληνικής κοινωνίας. Αυτή άλλωστε και η παραδοχή αποτελούσε τη βάση των εκατέρωθεν αντιδράσεων. Εκείνο όμως που μοιάζει δισδιάκριτο, είναι το εάν και κατά πόσο επηρέασε την εργασιακή πραγματικότητα των Ελλήνων.

Σε πρώτο επίπεδο, και κατόπιν μελέτης είμαστε σε θέση να υποστηρίξουμε ότι τα προγνωστικά δεν έπληξαν ιδιαίτερα κανένα εργασιακό κλάδο. Αντιθέτως, θα μπορούσαμε να πούμε πως το παιχνίδι δημιούργησε μία νέα «αγορά» ιδίως στον χώρο του αθλητικού Τύπου, ενώ παράλληλα προωθήθηκε η διαδικασία δημιουργίας επίσημων πρακτορείων ΟΠΑΠ-ΠΡΟΠΟ και ο διορισμός πρακτόρων. Το γεγονός αυτό άλλωστε είχε και ως συνέπεια, οι όποιες αρνητικές κοινωνικές αντιδράσεις να

¹²⁶ *Αθλητική Ηχώ*, «Όλη η Ελλάδα Συγκλονίζεται από τον Πυρετό των Προγνωστικών», τευχ. 377, 23/03/1959, σ. 1 <https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590323>

¹²⁷ *Αθλητική Ηχώ*, «Ο Λεπτομερής Πίναξ των Νικητών του 5ου ΠΡΟΠΟ», τευχ. 3437, 31/03/1959, σ. 2, <https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590331>

εδράζονται κατά βάση στην «ανεπιθυμητότητα» και «διαφθορά» των προγνωστικών. Ωστόσο, υπάρχει ένας εργασιακός κλάδος, ο οποίος άσκησε κριτική και πρόβαλε τις δικές του επιθυμίες, επικοινωνώντας τα πληττόμενα συμφέροντα του. Οι πράκτορες του εθνικού λαχείου.

Σε επιστολή τους στο Τύπο στις 31 Μαρτίου εξέφρασαν τα παράπονα τους¹²⁸ σε σχέση με τον παραγκωνισμό τους από τη διαδικασία πώλησης των δελτίων και τον διορισμό πρακτόρων. Πιο συγκεκριμένα, ο πρόεδρος του σωματίου των πρακτόρων εθνικού λαχείου, Δ. Μπαρνιάς εκ μέρους της ΠΕΠΕΛ (Πανελληνίας Ένωση Πρακτόρων Εθνικού Λαχείου) αιτούνταν απευθυνόμενος στον Κ. Καραμανλή και την ΓΓΑ την πλήρη απορρόφηση των πρακτόρων του εθνικού και τη μετατροπή τους σε διορισμένους πράκτορες ΠΡΟΠΟ. Όπως τονίζει στην επιστολή ο Μπαρνιάς, οι πράκτορες του εθνικού λαχείου πλήττονταν περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο εξαιτίας της κυκλοφορίας του ΠΡΟΠΟ και ως εκ τούτου εκτιμούσαν ότι το κράτος έπρεπε να τους εξασφαλίσει από τη στιγμή άλλωστε που τα προγνωστικά αποτελούσαν δική του πρωτοβουλία¹²⁹. Παράλληλα αιτούνταν τη πλήρη εξασφάλιση τους, επικαλούμενοι την άμεση συνάφεια της εργασίας τους με τη πώληση δελτίων ΠΡΟΠΟ. Ενώ τέλος, καυτηρίαζαν την εξουσιοδότηση προσώπων αμφιβόλου αξιοπιστίας (χωρίς να ονομάζουν), τα οποία ανέπτυσαν «μαύρη αγορά»¹³⁰ δελτίων στην επαρχία. Έτσι η ΠΕΠΕΛ προειδοποιούσε τη κυβέρνηση για επικείμενες αντιδράσεις της σε περίπτωση μη ικανοποίησης των αιτημάτων της φωτογραφίζοντας, απεργιακές κινητοποιήσεις. Παράλληλα αξίζει να σημειωθεί πως είχε ήδη διοριστεί το 50% των πρακτόρων εθνικού λαχείου, ωστόσο αυτό δεν κάλυπτε τις απαιτήσεις της Ένωσης.

Η συγκεκριμένη αντίδραση των πρακτόρων του εθνικού λαχείου στοιχειοθετείται σε μια διπλή βάση. Αφενός, η προοπτική της εργασιακής εξασφάλισης από τη στιγμή άλλωστε που πλήττονταν τα συμφέροντα τους με την διοχέτευση στην αγορά ενός ανταγωνιστικού και δημοφιλούς παιχνιδιού, έμοιαζε μονόδρομος. Παράλληλα ο μοναδικός τρόπος διεκδίκησης ήταν η επικοινωνία προς τους αρμόδιους φορείς, της δυναμικής κινητοποίησης τους ως έκφραση αντίδρασης

---

¹²⁸ Δ. Μπαρνιάς, « Επιστολαί, Οι Πράκτορες του Εθνικού Λαχείου», *Ελευθερία*, τευχ. 4471, 31/03/1959, σ. 6, http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin_ftr.asp?c=64&pageid=22062&id=-1&s=0&STEMTYPE=0&STEM_WORD_PHONETIC_IDS=ASYASZASJASSAScASXASZASJASRAAgASTASJASfASNASHASXA Sd&CropPDF=0

¹²⁹ Στο ίδιο

¹³⁰ Στο ίδιο

και διεκδίκησης. Αφετέρου, η εν λόγω αντίδραση στοιχειοθετείται στη βάση των εν γένει σχέσεων ομάδων που λειτουργούσαν στο δημόσιο τομέα¹³¹ καθόλη τη δεκαετία του 1950 επί των κυβερνήσεων της ΕΡΕ. Σύμφωνα με τον Κ. Τσουκαλά, οι εν λόγω ομάδες (οι πράκτορες του εθνικού λαχείου ανήκουν σε αυτή τη κατηγορία), προσφέροντας, οποιαδήποτε υπηρεσία, που προϋπέθετε εργασία ή ανάλωση ενέργειας, σε σχέση με την επαγγελματική απασχόληση υπό την αιγίδα του κράτους, ζητούσαν από το ίδιο κάποια αντιπαροχή. Στη πραγματικότητα η σχέση τους με το Δημόσιο έπαιρνε τη μορφή σύμβασης στο πλαίσιο της οποίας αιτούνταν είτε χρηματοδότηση είτε απασχόληση¹³².

Η εισαγωγή του ΠΡΟΠΟ στην ελληνική κοινωνία δεν υπήρξε μόνο ζήτημα ψυχαγωγίας ή ηθικής αξιολόγησης, υπήρξε παράλληλα ένα πεδίο αναδιαμόρφωσης κοινωνικών και επαγγελματικών σχέσεων. Η αντίδραση των πρακτόρων του Εθνικού Λαχείου, όπως αυτή εκφράστηκε μέσω της ΠΕΠΕΛ, αναδεικνύει την ύπαρξη μιας εργασιακής διάστασης που συνδέεται άμεσα με την οικονομική και θεσμική δομή της εποχής. Οι πράκτορες, αιτούμενοι την πλήρη απορρόφησή τους ως εξουσιοδοτημένοι πράκτορες ΠΡΟΠΟ, ανέδειξαν την προοπτική της εργασιακής εξασφάλισης ως αναγκαία συνέπεια της θεσμοθέτησης ενός δημοφιλούς παιχνιδιού, το οποίο επηρεάζει άμεσα τα επαγγελματικά τους συμφέροντα. Ταυτόχρονα, η αντίδραση αυτή δεν μπορεί να περιοριστεί σε συντεχνιακή διεκδίκηση, αντιθέτως, αποτελεί ένδειξη της δυναμικής που αναπτύσσει ένα νέο κρατικό εγχείρημα όταν εισάγεται σε ένα ήδη ενεργό κοινωνικό πλαίσιο και συνδέεται με την ευρύτερη κατανόηση του πλαισίου του ΠΡΟΠΟ ως «κοινωνικού φαινομένου» πολύμορφων αντιδράσεων.

Σε επίπεδο συλλογικού ψυχισμού, η αρχική απήγηση του ΠΡΟΠΟ αποκαλύπτει ότι η συμμετοχή των πολιτών δεν περιορίζεται αμιγώς στην ατομική επιδίωξη κέρδους, όσο κι αν αυτή αποτελούσε την κατεξοχήν κινητήριο δύναμη μιας κοινωνίας που προσπαθούσε να ισορροπήσει μεταξύ των αντιφάσεων, των τραυμάτων και των παθών της. Στη πραγματικότητα, η συμμετοχή των πολιτών στο παιχνίδι ενσωματώνει προσδοκίες κοινωνικής κινητικότητας και αναβάθμισης του αθλητικού πεδίου (είτε ως πρόφαση, είτε ως ειλικρινή θεώρηση του παιχνιδιού). Η μαζική ανταπόκριση στις πρώτες κληρώσεις, όπως αποτυπώνεται από τον αριθμό των δελτίων και τα συνολικά έσοδα, υποδεικνύει ότι η κοινωνία αντιμετώπιζε τον θεσμό όχι μόνο ως μέσο ψυχαγωγίας, αλλά θα μπορούσαμε να πούμε παράλληλα, ως

---

¹³¹Κ. Τσουκαλάς, ό.π., σ. 58

¹³²Κ. Τσουκαλάς, ό.π., σ. 58

εργαλείο, που προσέφερε δυνατότητες ικανοποίησης επιθυμιών και ονείρων, είτε σε επίπεδο υλικής και κοινωνικής ανέλιξης, είτε σε συμβολικό επίπεδο συμμετοχής σε μια συλλογική διαδικασία. Το ΠΡΟΠΟ, συνεπώς, συνιστούσε πεδίο, όπου οι ατομικές προσδοκίες και η συλλογική ψυχολογία συγκλίνουν. Η αναμονή -η καλύτερα η προσμονή- κέρδους συνυφαίνεται με τη συλλογική αίσθηση (ή απενοχοποίηση) ότι η συμμετοχή στο παιχνίδι ενισχύει την ίδια την αθλητική κοινότητα και, ευρύτερα, τον δημόσιο βίο.

Η διάσταση των πρακτόρων υπογραμμίζει ότι η επιτυχία ενός νέου θεσμού δεν εξαρτάται αποκλειστικά από την κοινωνική αποδοχή, αλλά και από τη διαχείριση υφιστάμενων εργασιακών και οικονομικών συμφερόντων, ζήτημα εξαιρετικά κρίσιμο για την ΕΡΕ σε μία εποχή, που οι κοινωνικές τάσεις, όπως αποτυπώθηκαν στις εκλογές του 1958¹³³, δημιουργούσαν ένα κλίμα ανασφάλειας στο εσωτερικό της. Έτσι, η επικοινωνία των αιτημάτων τους προς την κυβέρνηση, με αναφορές σε πιθανές κινητοποιήσεις, αντανakλά τον τρόπο με τον οποίο οι ομάδες που λειτουργούσαν υπό την αιγίδα του κράτους στη δεκαετία του 1950 αναζητούσαν αντιπαροχή για τις υπηρεσίες τους, επηρεάζοντας με αυτό τον τρόπο τη δυναμική του θεσμού. Στην περίπτωση του ΠΡΟΠΟ, η εργασιακή διάσταση συνυφαίνεται με την κοινωνική απήγηση: Η συμμετοχή των πολιτών, η προσδοκία ανέλιξης και η ελπίδα για υλικά ή συμβολικά οφέλη διαμορφώνουν ένα πολύπλευρο πεδίο κοινωνικών σχέσεων, όπου οι προσδοκίες του συλλογικού ψυχισμού αλληλεπιδρούν με οικονομικά συμφέροντα και θεσμικές επιλογές.

Συνολικά, η απήγηση του ΠΡΟΠΟ δεν περιορίζεται στη μαζική συμμετοχή, αλλά συνιστά ένδειξη της σύνθετης κοινωνικής δυναμικής που αναπτύσσεται γύρω από ένα νέο θεσμό, ο οποίος ενσωματώνει προσδοκίες κοινωνικής και ατομικής ανέλιξης, ηθικές αντιλήψεις και εργασιακές διεκδικήσεις. Η περίπτωση των πρακτόρων του Εθνικού Λαχείου καθιστά σαφές ότι η εισαγωγή του παιχνιδιού στον δημόσιο βίο απαιτούσε την αναγνώριση και τη διαχείριση των πολλαπλών επιπέδων κοινωνικής και οικονομικής αλληλεπίδρασης, ενώ ταυτόχρονα επιβεβαιώνει ότι η συλλογική ψυχολογία και η προσδοκία ανέλιξης αποτέλεσαν κινητήρια δύναμη για την ευρύτατη αποδοχή του ΠΡΟΠΟ από την ελληνική κοινωνία της εποχής. Εντούτοις, τα προγνωστικά συνάντησαν εξαιρετικά σημαντικές αντιδράσεις και κριτική από τις αντιπολιτευόμενες δυνάμεις (κατά κανόνα την ΕΔΑ) αλλά και από

---

¹³³Βλ. κεφάλαιο 3.2

κοινωνικές ομάδες. Αντιδράσεις που σχετίζονταν τόσο με τη φύση του ποδοσφαιρικού στοιχήματος, όσο και με την εκάστοτε κρίσιμη συγκυρία.

4.3 Το ΠΡΟΠΟ στη Κοινωνία, Η κοινωνία στο ΠΡΟΠΟ: «Ηθικός Πανικός», Τύπος, το Κέντρο και η ΕΔΑ

Τα προγνωστικά αγώνων ποδοσφαίρου, από τη 1η Μαρτίου δεν αποτελούσαν μία θεωρητική στόχευση, αλλά στη πραγματικότητα έναν θεσμό, με σημαντική απήχηση στο σύνολο της ελληνικής κοινωνίας. Έναν θεσμό ενταγμένο στην υπηρεσία της οικονομικής πολιτικής της Κυρίαρχης Δεξιάς, ο οποίος ήδη από την προοπτική και μόνο της κυκλοφορίας του, προκαλούσε αμφιθυμικές αντιδράσεις. Στο επίπεδο των συνολικών αντιδράσεων λοιπόν κρίνεται σκόπιμο σε αυτό το σημείο να γίνει μία προκαταρκτική διευκρίνιση. Η κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ όπως και η αντίστοιχη Schedina (Totocalcio) στην Ιταλία, ήταν αδύνατες χωρίς την ύπαρξη ενός οργανισμού, ο οποίος θα σχεδίαζε και θα προωθούσε το παιχνίδι στη κοινωνία. Στη περίπτωση της Ιταλίας ανάμεσα στο κράτος και την εκμετάλλευση του παιχνιδιού, μεσολάβησε η ιδιωτική πρωτοβουλία (η SISAL του Perogla), ενώ στην Ελλάδα το ΠΡΟΠΟ κυκλοφόρησε απευθείας με πρωτοβουλία του κράτους μέσω την ίδρυσης του ΟΠΑΠ¹³⁴. Παράλληλα και ενώ οι αντιδράσεις στη περίπτωση του Totocalcio συνδέονταν άμεσα με τη SISAL, το σύνολο των αντιδράσεων στη περίπτωση των ελληνικού ποδοσφαιρικού στοιχήματος, σχετίζεται σε σημαντικό βαθμό με το χαρακτήρα, τη κυκλοφορία, τα γεγονότα που σχετίζονται με το ΠΡΟΠΟ και όχι με τη περίπτωση της ίδρυσης και λειτουργίας του Οργανισμού, βέβαια στη δεδομένη ιστορική πραγματικότητα, ΟΠΑΠ και ΠΡΟΠΟ αποτελούν τις όψεις του ίδιου νομίσματος. Ως εκ τούτου, το σύνολο των υπό εξέταση αντιδράσεων της κοινωνίας και των αντιπολιτευόμενων δυνάμεων αφορά κατά βάση το ΠΡΟΠΟ, χωρίς ωστόσο να αποκλείονται εντελώς οι άμεσες αναφορές στον ΟΠΑΠ, όταν το επέβαλε η εκάστοτε συγκυρία. Τέλος και σε σχέση με το διακύβευμα της παρούσας ενότητας, είναι κρίσιμο να αναφερθεί, ότι βασικός πυρήνας των αντιδράσεων και της κριτικής της κοινωνίας και της αντιπολίτευσης σχετικά με την πρωτοεμφάνιση των δελτίων στην ελληνική αγορά/κοινωνία -τουλάχιστον στο επίπεδο του περιεχομένου- είναι η

---

¹³⁴Βλ. κεφάλαιο 2.2

«ανηθικότητα» και η «διαφθορά» που (δυνάμει ή τη πράξει) επέφεραν τα προγνωστικά στη νεολαία και τον αθλητισμό αντίστοιχα.

Η εφημερίδα *Ελευθερία* στη στήλη της «*Ελεύθερα*»¹³⁵ φιλοξενούσε την εξής παράγραφο στα τέλη του Φεβρουαρίου λίγο πριν την κλήρωση του πρώτου ΠΡΟΠΟ: «*Ούτε οί γυμνασιάρχαι, ούτε οί καθηγηταί ήμπορούν να κάμουν τον χωροφύλακα εις τὰς μεγαλουπόλεις, να γυρίζουν τα σφαιριστήρια και να συλλαμβάνουν τούς μαθητάς που συχνάζουν ἐκεῖ. Αυτό είναι πρακτικά αδύνατο. Ἡ εὐθύνη λοιπὸν πρέπει να μετρηθεῖ εἰς τούς ὄμους τῶν διατηρούντων τα σφαιριστήρια, οἱ ὁποῖοι δύνανται να ὑποχρεωθοῦν ἐπὶ ποινῇ κλεισίματος τοῦ κέντρου, ὅπως ἀπαγορεύουν τὴν εἴσοδο εἰς μαθητάς. Ἄν και ἤδη ὁ νεὸς κίνδυνος ἀπειλεῖ τούς νέους ὑπὸ τὴν ἀναγεννητικὴν και ἠθοπλαστικὴν πνοή του κραμανλισμοῦ: ὁ ποδοσφαιρικὸς «τζόγος» »¹³⁶.*

Ἢδη ἀπὸ τις πρώτες αντιδράσεις της κοινῆς γνώμης σε σχέση με τη προοπτικὴ κυκλοφορίας των προγνωστικῶν, ἐγινε ἀντιληπτὸ, ὅτι το ζήτημα της «ανηθικότητας» και «διαφθοράς» της νεολαίας, διαμόρφωσε τη βάση κριτικῆς του θεσμοῦ σε κοινωνικοπολιτικὸ ἐπίπεδο. Ὁ «ποδοσφαιρικὸς τζόγος» εἴαν ἀποτελοῦσε κίνδυνο για τὴν ἠθικὴ ἀκεραιότητα της νεολαίας στη προοπτικὴ και μόνον της κυκλοφορίας του, μετὰ τη κυκλοφορία των δελτίων και το μέγεθος της ἀπήχησης του παιχνιδιού, πήρε μια σαφῶς ἐντονότερη και ἐπιθετικότερη μορφή. Ὡστόσο, Ὁ «ἠθικὸς πανικός», που ἐκδηλώθηκε ἐντόνως στη περίπτωση του ΠΡΟΠΟ δεν πρωτοεμφανίζεται το 1958-1959, ἀλλὰ ἔχει τη ρίζα του σε ολόκληρη τὴ πρώτη μετεμφυλιακὴ δεκαετία και σε διεθνῆς ἐπίπεδο στα μετὰ το πόλεμο χρόνια¹³⁷. Στην ἐλληνικὴ πραγματικότητα, ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε μετὰ τον Ἐμφύλιο, οἱ νέες μορφές ψυχαγωγίας των νέων ἐγίναν στόχος πολλαπλῶν ἐπιθέσεων, καθὼς θεωροῦνταν υπεύθυνες για τὴν «ἠθικὴ» παρεκτροπὴ τους, στην οποία ἀποδόθηκε μια υποτιθέμενη¹³⁸ αὐξηση της «νεανικῆς» ἐγκληματικότητας.

Ἡ ταραχώδης και βίαιη συμπεριφορὰ των νέων, ἡ ομαδικὴ διασκέδαση, οἱ ἐνδυματολογικῆς και ψυχαγωγικῆς ἐπιλογῆς τους συν ταυτίστηκαν. Θεωρήθηκαν ἀλληλένδετα μετὰξὺ τους στοιχεῖα και συμπυκνώθηκαν σε ἐκεῖνο που στην Ἑλλάδα ονομάστηκε τεντιμποῖσμός¹³⁹. Το ΠΡΟΠΟ δεν ἐκτιμήθηκε ἀσφαλῶς ως μέρος του

¹³⁵ *Ελευθερία*, «*Ελεύθερα*», τευχ. 4444, 27/02/1959, σ. 1,

http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin_ftr.asp?c=64&pageid=21673&id=-1&s=0&STEMTYPE=0&STEM_WORD_PHONETIC_IDS=AScASOASkASLAXASa&CropPDF=0

¹³⁶ Στο ἴδιο

¹³⁷ Ἀβδελά, ὁ.π., σ. 30

¹³⁸ Στο ἴδιο, σ. 31

¹³⁹ Στο ἴδιο

φαινότυπου του τεντυμποισμού, όπως τον είχε οριοθετήσει ο κυρίαρχος συντηρητισμός, αλλά εντάχθηκε σε μια κατηγορία «φθοροποιών παραγόντων»¹⁴⁰ της «ηθικής» των νέων της εποχής, για τους οποίους σε αρκετές περιπτώσεις υπήρχε σύμπνοια απόψεων Δεξιάς και Αριστεράς¹⁴¹. Στη πραγματικότητα, η νεολαία αποτελούσε έναν αστάθμητο παράγοντα κοινωνικού και πολιτικού σχεδιασμού της μετεμφυλιακής περιόδου και στις ανησυχίες για αυτή, συναντάμε την αντιπαράθεση ή την συμφωνία των πολιτικών δυνάμεων και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου, στην ιστορική συγκυρία κατά την οποία συγκροτείται το μεταπολεμικό «κράτος της Δεξιάς» και ως εκ τούτου, η όποια ρητορική δεν είναι ανεξάρτητη από αυτό. Το ΠΡΟΠΟ ωστόσο είχε μία μοναδικότητα σε σχέση με λοιπούς «φθοροποιητικούς» παράγοντες για την «ηθική» των νέων. Δεν αποτελούσε ένα ψυχαγωγικό προϊόν στο φάσμα της τέχνης, το οποίο διοχετεύεται στη κοινωνία από φορείς ανεξάρτητους του κράτους (π.χ. αμερικάνικος κινηματογράφος). Το ΠΡΟΠΟ αποτελούσε μία κατεξοχήν κυβερνητική πρωτοβουλία, ενταγμένη στην υπηρεσία της δημοσιονομικής πολιτικής της κυβέρνησης και απευθυνόταν παράλληλα στο σύνολο της ελληνικής κοινωνίας. Ακριβώς αυτός, ο πολιτικός-κρατικός χαρακτήρας, ενός δυνάμει «φθοροποιητικού» παράγοντα για τη ελληνική νεολαία, δε μπορούσε παρά να αποκλείσει την όποια σύμπνοια Αριστεράς και Δεξιάς, πολλώ δε μάλλον αν συνεκτιμηθεί η γενικευμένη πόλωση¹⁴² του 1958-1959.

Η «άναγεννητικήν και ήθοπλαστικήν πνοή του κραμανλισμοῦ: ὁ ποδοσφαιρικὸς «τζόγος»¹⁴³» που αποτελούσε τον «νέο κίνδυνο» για τη νεολαία, αποτελεί μία φράση που συμπυκνώνει αλλά δεν εξαντλεί το περιεχόμενο της αντιπολιτευτικής κριτικής απέναντι στο ΠΡΟΠΟ και τη κυβέρνηση. Μολονότι, η εφημερίδα *Ελευθερία*¹⁴⁴, δεν αποτελούσε το κατεξοχήν έντυπο της αξιωματικής αντιπολίτευσης, όπως *Η ΑΥΓΗ*, εμφανίζεται να ασκεί διαρκή κριτική στη κυβέρνηση σε σχέση με το ΠΡΟΠΟ

---

¹⁴⁰Παράγοντες που ήδη θεωρούνταν από τον κυρίαρχο συντηρητισμό «φθοροποιοί» ήταν η νέα μουσική, ο κινηματογράφος (κατά βάση ο αμερικάνικος), περιοδικά εποχής, χορευτικά κέντρα, ο νεοπλουτισμός, η πείρα του πολέμου, ο νεοπλουτισμός.

Αβδελά, ό.π., σ. 33

¹⁴¹ Οι εν Ελλάδι Αριστερές και οι Δεξιές πολιτικές δυνάμεις και οι οπαδοί τους συνέκλιναν σε ορισμένους παράγοντες «ηθικής διαφθοράς της νεολαίας», όπως η ροκ μουσική, το ρεμπέτικο, τα σφαιριστήρια και το αμερικανικό σινεμά.

Στο ίδιο, σ.34

¹⁴²Βλ. κεφάλαιο 3.2

¹⁴³*Ελευθερία*, «Ελεύθερα», τευχ. 4444, 27/02/1959, σ. 1,

¹⁴⁴Η *Ελευθερία* (1944–1967) υπήρξε εφημερίδα με φιλελεύθερο και κεντρώο προσανατολισμό, επικριτική προς τις κυβερνήσεις της ΕΡΕ. Κατά την περίοδο 1958–1959 δημοσίευσε πλήθος άρθρων και επιστολών αναγνωστών σχετικά με την κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ, αναδεικνύοντας κοινωνικές και ηθικές διαστάσεις του ζητήματος.

εκφράζοντας κατά κύριο λόγο το αποδυναμωμένο κέντρο, αλλά και ταυτόχρονα τη μερίδα εκείνη της ελληνικής κοινωνίας, που συντασσόταν με την άποψη περί ηθικής διαφθοράς της νεολαίας μέσω των προγνωστικών. Συνεπώς, μέσω της μελέτης και της ανάλυσης των άρθρων της *Ελευθερίας*, είμαστε σε θέση να προσεγγίσουμε ως ένα βαθμό τις αντιδράσεις του πολιτικού Κέντρου και τούτο διότι πράγματι η *Ελευθερία* παρέχει σημαντικό υλικό για την οικονομία της παρούσας μελέτης.

Σε πρώτο επίπεδο, ήδη πριν την κυκλοφορία των προγνωστικών το χειμώνα του 1957, υπάρχουν κάποια πρώτα κείμενα¹⁴⁵ κριτικής προς τη κυβέρνηση, τα οποία αποτυπώνουν προβληματισμούς ανάλογους των απόψεων των αναγνωστών των *Εικόνων*, που εναντιώνονταν στη προοπτική της κυκλοφορίας του ΠΡΟΠΟ, με τη μόνη -πλην- σημαντική διαφορά, ότι ο πολιτικός Τύπος δεν εξαντλεί τη κριτική του στο επίπεδο της «ηθικής διαφθοράς», αλλά στη πραγματικότητα τη συσχετίζει άμεσα με μια βαθύτερη αιτία, την επιδίωξη κερδών για τη κυβέρνηση εις βάρος¹⁴⁶ του ελληνικού λαού. Η συγκεκριμένη ρητορική της *Ελευθερίας*, στη πραγματικότητα δεν περιορίζεται στην καταγγελία ενός μεμονωμένου φαινομένου, αλλά δύναται να ενταχθεί σε ένα ευρύτερο πλαίσιο πολιτικής και ηθικής αμφισβήτησης του καραμανλικού κράτους και των κυβερνητικών πρακτικών. Μέσα από το πρίσμα αυτό, το ΠΡΟΠΟ γινόταν αντιληπτό όχι απλώς ως μια μορφή κρατικού «τζόγου», αλλά ως έκφραση ενός συστήματος εξουσίας που, υπό το πρόσχημα της ενίσχυσης του αθλητισμού, επεδίωκε να καλλιεργήσει τη λαϊκή ανοχή, να αποπροσανατολίσει τη νεολαία και αν ενισχύσει το κέρδος του. Η εφημερίδα αξιοποιούσε το ηθικό επιχείρημα (τον «εκφυλισμό» των νέων και την υποχώρηση των αξιών) ως εργαλείο πολιτικής κριτικής, αποδίδοντας στο κυβερνητικό εγχείρημα χαρακτηριστικά δημαγωγίας και κοινωνικού εφησυχασμού. Έτσι, η αντιπολίτευση επιχείρησε να αντιπαραθέσει στην κυβερνητική αφήγηση περί «εθνικής ανόρθωσης» μια αφήγηση «ηθικής παρακμής», εγκαινιάζοντας έναν δημόσιο λόγο που συνδύαζε την ηθικολογία με την πολιτική αντιπαράθεση. Ουσιαστικά, Η στάση αυτή της *Ελευθερίας* καθιστά σαφές ότι το ζήτημα του ΠΡΟΠΟ υπερέβαινε κατά πολύ το πλαίσιο ενός τυχερού παιχνιδιού (ποτέ άλλωστε δεν παρατηρήθηκε κάτι αντίστοιχο στη περίπτωση του

---

¹⁴⁵*Ελευθερία*, τευχ. 3967, 03/08/1957, «Η Κυβέρνησης Θεωρεί Μέσον Εξυγιάνσεως και Εξυψώσεως του Αθλητισμού τον Τζόγο», σ.1, ανακτήθηκε από:
http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin_ftr.asp?c=64&pageid=20091&id=-1&s=0&STEMTYPE=0&STEM_WORD_PHONETIC_IDS=AScASOASkASLAsXASa&CropPDF=0

¹⁴⁶*Ελευθερία*, «Αθλητισμός», τευχ. 4018, 03/10/1957, σ. 1,
http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin_ftr.asp?c=64&pageid=20752&id=-1&s=0&STEMTYPE=0&STEM_WORD_PHONETIC_IDS=AScASOASkASLAsXASa&CropPDF=0

εθνικού λαχείου ή του Ιπποδρόμου), αποκτώντας χαρακτήρα συμβολικής -θα μπορούσαμε να πούμε- αντιπαράθεσης για το χαρακτήρα του κράτους και της κοινωνίας όπως οικοδομούνταν στα τέλη της δεκαετίας του 1950.

Στη πραγματικότητα οι αντιδράσεις απέναντι στο ποδοσφαιρικό στοίχημα και την ΕΡΕ, ιδίως μετά τη διεξαγωγή των πρώτων κληρώσεων του ΠΡΟΠΟ, στοιχειοθετούνται στο πλαίσιο μιας διαρκούς «συνομιλίας» της κοινωνίας με τις πολιτικές δυνάμεις έχοντας ως διακριτό κοινό σημείο αναφοράς το προβληματισμό για τη συμμετοχή των νέων στο παιχνίδι. Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 ο τεντιμποϊσμός ως έκφραση της ηθικής διαφθοράς των νέων απασχόλησε σε σημείο παροξυσμού¹⁴⁷ δημοσιογράφους, στοχαστές και το κοινό απ' όλο το πολιτικό φάσμα της εποχής, με την Δεξιά να πρωτοστατεί στη ρητορική κατά του φαινομένου στις αρχές τη δεκαετίας και την Αριστερά να ασχολείται εντονότερα μαζί του στα τέλη της¹⁴⁸. Πολύ άμεσα -σχεδόν αντανακλαστικά- το ΠΡΟΠΟ εντάχθηκε στη κατηγορία των «φθοροποιητικών» για το ήθος των νέων παραγόντων, ικανό να οδηγήσει και εκείνο με τη σειρά του σε «έξαρση της νεανικής εγκληματικότητας».

Ένα μήνα μετά τη κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ, η απήχηση του ήταν αδιαμφισβήτητη και η συμμετοχή των νέων στο παιχνίδι δεδομένη. Ως εκ τούτου, οι όποιες αντιδράσεις, πλέον δε κυμαίνονταν στη σφαίρα του θεωρητικού και στο επίπεδο τη προοπτικής. Οι Αντιδράσεις τον Απρίλιο του 1959, «σφυρηλατήθηκαν» στο «αμόνι» της πραγματικής εμπειρίας, όπως αυτή εμπεδόθηκε στο πρώτο μήνα κυκλοφορίας των προγνωστικών. Έτσι, παράλληλα με την ευρεία συμμετοχή των πολιτών, καταγράφηκαν και οργανωμένες αντιδράσεις θεσμικών φορέων όπως η επίσημη θέση της *Ανωτάτης Συνομοσπονδίας Συλλόγων Γονέων Μαθητών Ελλάδος*¹⁴⁹.

Η Συνομοσπονδία μέσω του προέδρου της με επιστολή της στην *Ελευθερία* εναντιωνόταν στο ΠΡΟΠΟ με γνώμονα την επιρροή του στα παιδιά. Ωστόσο, η ίδια στην επιστολή της φέρεται, να καταδικάζει τα Προγνωστικά για την «οικονομική αναταραχή», τον «γογγυσμό» και την «ηθική φθοράν»¹⁵⁰, του συνόλου των ελληνικών κοινωνικών τάξεων. Η Συνομοσπονδία προβληματίζεται λόγω της σημαντικής απήχησης που έχει το τυχερό παιχνίδι στα παιδιά, ήδη από το

¹⁴⁷ Αβδελά, ό.π. σ. 34

¹⁴⁸ Στο ίδιο

¹⁴⁹ Β. Κοντογεώργος, «Η Συνομοσπονδία Γονέων Αντίθετος προς το ΠΡΟΠΟ», *Ελευθερία*, τευχ. 4493, 25/04/1959, σ. 1, 5,

http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin_ftr.asp?c=64&pageid=22364&id=-1&s=0&STEMTYPE=0&STEM_WORD_PHONETIC_IDS=ASbASdASVASXASUASXASbASYASXASVASMASHASJAAgASLASXASVASFAShASV&CropPDF=0

¹⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 1

δημοτικό¹⁵¹, κεντρίζοντας το ενδιαφέρον τους, με αποτέλεσμα να αδιαφορούν για το σχολείο και να ασχολούνται αποκλειστικά με το «IX2, μη προσέχοντας στο μάθημα». Οι γονείς απευθυνόμενοι στον Κ. Καραμανλή θεωρούν ότι «*Το ΠΡΟΠΟ είναι ό,τι χρειάζεται δια να μορφώσομεν τυχοδιωκτικούς τύπους*» και πως το ίδιο στη πραγματικότητα δεν συντελεί στην ανάπτυξη του εγχώριου αθλητισμού με τη συμμετοχή των νέων ενεργά σε αυτό, αλλά αντιθέτως οι νέοι απομακρύνονται από τα αθλητικά ιδεώδη, βλέποντας τον αθλητισμό ως τυχερό παιχνίδι. Για τους γονείς και τη Συνομοσπονδία, «*Η καθιέρωση του ΠΡΟΠΟ διεξάγη την πλέον επιτυχή αντιαθλητική προπαγάνδα*». Τέλος μέσω της επιστολής τους στην κυβέρνηση προτείνουν είτε τη κατάργηση του ΠΡΟΠΟ είτε την απαγόρευση συμμετοχής σε αυτό των ανηλίκων. Η συγκυρία ασφαλώς δεν είναι ανεξάρτητη των αιτημάτων. Ήδη από το 1958 η ΕΡΕ είχε προχωρήσει στην ίδρυση επιτροπής κρατικών υπαλλήλων¹⁵², η οποία είχε επιφορτιστεί με την ευθύνη ελέγχου καταλληλότητας εισόδου των νέων (έως 21 ετών) σε θέατρα και κινηματογράφους, στο πλαίσιο αντιμετώπισης των φθοροποιητικών για το ήθος τους παραγόντων. Παράλληλα, εντός του ίδιου μήνα δημοσίευσης της επιστολής η ΕΡΕ είχε προχωρήσει στην αυστηροποίηση των πλημμεληματικών ποινών με τον νόμο 4000/1959 «*φωτογραφίζοντας*»¹⁵³ πράξεις που σχετίζονταν με την νεανική εγκληματικότητα στο πλαίσιο του «τεντιμποϊσμού». Συνεπώς, όσο και αν το αίτημα της Συνομοσπονδίας για συνολική κατάργηση του ΠΡΟΠΟ φάνταζε ρεαλιστικά μη πραγματοποιήσιμο, εντούτοις η ηλικιακή οριοθέτηση της συμμετοχής στο παιχνίδι, εντός ενός πλαισίου «ηθικής» προστασίας της νεολαίας, από τους «κινδύνους» του ποδοσφαιρικού στοιχήματος έμοιαζε εφικτή, σύμφωνα με τα μέχρι πρότινος δείγματα γραφής της ΕΡΕ.

Στη πραγματικότητα, η αντίδραση της Συνομοσπονδίας Γονέων αποτυπώνει με σαφήνεια την αγωνία ενός διευρυμένου τμήματος της μεταπολεμικής ελληνικής κοινωνίας απέναντι στη ραγδαία μεταβολή των αξιακών προτύπων, καθώς ο «καταναλωτικός εκσυγχρονισμός» συναντούσε την «ηθικολογική παράδοση». Θα αποτελούσε σφάλμα αν η στάση των γονέων ερμηνευόταν απλώς ως φόβος απέναντι σε ένα νέο τυχερό παιχνίδι. Κατ' ουσίαν λειτουργεί ως μία σαφής ένδειξη ενός ευρύτερου προβληματισμού για τη μετάβαση της ελληνικής νεολαίας σε νέες μορφές ψυχαγωγίας -ή ορθότερα- κοινωνικής συμπεριφοράς, οι οποίες φαινομενικά

---

¹⁵¹Β. Κοντογεώργος, ό.π., σ 1

¹⁵²Αβδελα, ό.π., σ. 33

¹⁵³Στο ίδιο, σ. 36

απομακρύνονταν από το πρότυπο του «πειθαρχημένου πολίτη» που επεδίωκε να προωθήσει ο κυρίαρχος συντηρητισμός της δεκαετίας του 1950. Το ΠΡΟΠΟ, συνεπώς, λειτούργησε όχι μόνο ως οικονομικό ή πολιτικό ζήτημα, αλλά και ως πεδίο ιδεολογικής σύγκρουσης ανάμεσα στον συντηρητικό έλεγχο των ηθών και τη σταδιακή εκκοσμίκευση της κοινωνίας.

Σε αυτό το πλαίσιο, η παρέμβαση της Συνομοσπονδίας δεν εκφράζει απλώς την ανησυχία των οικογενειών, αλλά και τον ευρύτερο κοινωνικό παλμό που θα μετουσιωθεί σύντομα σε οργανωμένη πολιτική κριτική. Η ανησυχία για τη «διαφθορά των νέων» θα αποτελέσει, ήδη από την άνοιξη του 1959, κοινό τόπο ρητορικής τόσο για τμήματα του Κέντρου όσο και –πολύ πιο συστηματικά– για την ΕΔΑ, η οποία θα αξιοποιήσει το ζήτημα του ΠΡΟΠΟ ως ενδεικτικό της «ηθικής χρεωκοπίας» της κυβέρνησης και της εργαλειοποίησης του αθλητισμού από το κράτος.

Σε αντίθεση με τις επιμέρους κοινωνικές αντιδράσεις που επικεντρώνονταν κυρίως στην ηθική διάσταση του ζητήματος ως επί το πλείστον, η στάση της ΕΔΑ διαμορφώθηκε κατόπιν μιας πολυεπίπεδης προσέγγισης του ζητήματος σε ηθικό, πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Ωστόσο, Μέχρι και τις αρχές της άνοιξης του 1959, η κριτική της παραμένει κάπως περιορισμένη έως ανύπαρκτη, γεγονός που ενδεχομένως συνδέεται με τη διάθεση αναμονής και τη διερεύνηση της πραγματικής απήχησης του παιχνιδιού στα λαϊκά στρώματα. Ένα παράλληλο ενδεχόμενο της στάσης της ΕΔΑ κατά το πρώτο μήνα της κυκλοφορίας του ΠΡΟΠΟ, είναι πιθανώς η εστίαση της κριτικής της σε μείζονα ζητήματα επικαιρότητας, όπως η εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος¹⁵⁴, η αντιμετώπιση των διώξεων¹⁵⁵ μελών του κόμματος από την ΕΡΕ, και η έκβαση της υπόθεσης Μέρτεν¹⁵⁶, ενώ τέλος το ενδεχόμενο του φόβου άσκησης κριτικής στην ΕΡΕ, αποκλείεται από τη στιγμή που η ίδια στο άμεσο μέλλον θα υπάρξει ιδιαίτερα καυστική απέναντι στη κυβέρνηση λόγω

---

¹⁵⁴Το «Κυπριακό ζήτημα» στα τέλη της δεκαετίας του 1950 αφορούσε την έντονη πολιτική και κοινωνική διαμάχη γύρω από την επιδίωξη της αυτοδιάθεσης της Κύπρου και την ένταξη της με την Ελλάδα (Ένωση). Η ΕΔΑ κατήγγελλε την κυβέρνηση Καραμανλή για παθητική στάση απέναντι στις βρετανικές αρχές και για έλλειψη ενεργητικής πολιτικής υπέρ των ελληνικών διεκδικήσεων, επισημαίνοντας παράλληλα κοινωνικές ανισότητες που ενίσχυαν τη δυσαρέσκεια στην ελληνοκυπριακή κοινότητα.

βλ. Λιναρδάτος, ό.π., σ. 365-367

¹⁵⁵Η ΑΥΓΗ, «Διάβημα των Βουλευτών της ΕΔΑ για τις Διώξεις», τευχ. 1907, 05/03/1959, σ. 1,5, <https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/e66face0-055c-4ddc-8bac-5f27aa9509e3?search=%CE%BF%CF%80%CE%B1%CF%80>

¹⁵⁶Η «υπόθεση Μέρτεν» αφορούσε τη σύλληψη του Γερμανού αξιωματικού Μαξ Μέρτεν, κατηγορούμενου για εγκλήματα πολέμου στη Θεσσαλονίκη, και προκάλεσε έντονη πολιτική κρίση, καθώς η ΕΔΑ κατηγορήσε την κυβέρνηση Καραμανλή για συγκάλυψη και υποχωρητικότητα απέναντι στη Δυτική Γερμανία.

Λιναρδάτος, στο ίδιο, σ. 383-386

του ΠΡΟΠΟ. Έτσι, από τον Απρίλιο και έπειτα, οπότε η διάδοση του ΠΡΟΠΟ καθίσταται μαζική και η συμμετοχή των πολιτών σταθερή, καθιστώντας το παιχνίδι «κοινωνικό φαινόμενο» προς σχολιασμό, ο κομματικός Τύπος της αξιωματικής αντιπολίτευσης αρχίζει να αναπτύσσει ένα συστηματικό λόγο κριτικής απέναντι στην ΕΡΕ και τον Κ. Καραμανλή με αφορμή και αιτία τα Προγνωστικά.

Το ΠΡΟΠΟ, οι ηθικοί κίνδυνοι και η λειτουργία του, γίνονται πλέον αντικείμενο συζήτησης και αντιπαράθεσης σε ανώτατο θεσμικό επίπεδο, με τους βουλευτές της ΕΔΑ να ζητούν στη Βουλή την κατάργηση του¹⁵⁷. Οι τοποθετήσεις έλαβαν χώρα την 21η Απριλίου του 1959, με κεντρικά σημεία της επιχειρηματολογίας της κοινοβουλευτικής ομάδας της ΕΔΑ να είναι: ο ηθικός εκφυλισμός του κοινωνικού συνόλου και ιδίως της νεολαίας, η ανάπτυξη «μαύρης αγοράς» σε σχέση με την αγοραπωλησία των δελτίων, καθώς και οι επιπτώσεις στη περιουσία των Ελλήνων πολιτών. Ακολούθησε η κυβερνητική απάντηση-υπεράσπιση του θεσμού μέσω του υφυπουργού Τύπου, Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, ο οποίος αποτύπωσε τις εξής θέσεις¹⁵⁸: Αφενός, το πάγιο επιχείρημα της κυβέρνησης σύνδεσης του ΠΡΟΠΟ με την απαραίτητη ενίσχυση του ελληνικού αθλητισμού, μέσω των εσόδων από τις εισπράξεις των δελτίων, αφετέρου την απομάκρυνση της νεολαίας από λοιπούς «φθροποιητικούς για το ήθος της παράγοντες» όπως «ο ανήθικος κινηματογράφος» και τα σφαιριστήρια, τρίτον την εκτίμηση ότι το ΠΡΟΠΟ καλλιεργούσε την οξυδέρκεια των παικτών σε αντίθεση με ανάλογα τυχερά παιχνίδια όπως το εθνικό και λαϊκό λαχείο, ενώ τέλος υποστήριζε πως το αντίτιμο των 5 δραχμών δεν ήταν ικανό να ζημιώσει τα λαϊκά νοικοκυριά, αποτελούσε στη πραγματικότητα ένα ποσό το οποίο έτσι κι αλλιώς διοχέτευαν οι Έλληνες «είς βάρος έτερας ψυχαγωγικής έκδηλώσεως»¹⁵⁹.

Την επαύριο της αντιπαράθεσης συναντάμε ένα άρθρο στο πρωτοσελίδο της *ΑΥΓΗΣ*, το οποίο είναι ενδεικτικό και αποκαλυπτικό για το σύνολο του περιεχομένου της κριτικής-αντίδρασης της αξιωματικής αντιπολίτευσης απέναντι στην ΕΡΕ και τη πρωτοεμφάνιση του ΠΡΟΠΟ στην ελληνική ιστορική πραγματικότητα. Με τον χαρακτηριστικό τίτλο: «*Το Κράτος του Τζόγου*»¹⁶⁰ η Εφημερίδα επιχειρούσε κατ'

¹⁵⁷ *Η ΑΥΓΗ*, «Το κράτος του Τζόγου», τευχ. 1948, 22/04/1959, σ. 1,5,

<https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/fd28a404-7c1d-46ff-a733-3f006e9163ff?search=%CF%80%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%83%CF%86%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%BF>

¹⁵⁸ *Η ΑΥΓΗ*, στο ίδιο, σ.1

¹⁵⁹ Είναι σημαντικό να έχουμε υπόψη, ότι οι παρατιθέμενες δηλώσεις του Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, αποτυπώνονται σε πολεμικό απέναντι τους άρθρο της *ΑΥΓΗΣ*. Ως εκ τούτου ακρίβεια των διατυπώσεων αμφισβητείται, όχι όμως και το περιεχόμενό τους.

¹⁶⁰ *Η ΑΥΓΗ*, στο ίδιο

ουσίαν να απαντήσει στις προαναφερθείσες θέσεις του υφυπουργού Τύπου της κυβέρνησης. Αρχικά, σε σχέση με το επιχείρημα περί ενίσχυσης του αθλητισμού μέσω των εσόδων του ΠΡΟΠΟ, η εφημερίδα αναπαράγοντας τις θέσεις της ΕΔΑ, υποστηρίζει πως «ο σκοπός δεν αγιάζει τα μέσα». Εκτιμά πως η ενίσχυση του εγχώριου αθλητισμού οφείλει να γίνει με δαπάνες από τον κρατικό προϋπολογισμό, καθώς ο Έλληνας φορολογούμενος, μέσω της φορολογικής πολιτικής της ΕΡΕ, πλήρωνε για όλες τις κοινωνικές ανάγκες του. Στη πραγματικότητα χαρακτήριζε το ΠΡΟΠΟ ως μια νέα φορολογία για την ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών μέσω «ανήθικων εισπράξεων». Δεύτερον, σε σχέση με το επιχείρημα του Τριανταφυλλάκου περί όξυνσης της οξυδέρκειας των παικτών και απομάκρυνσης των νέων από λοιπές «ανήθικες» ενασχολήσεις, το άρθρο καυτηριάζει την υποκρισία (ως εκτιμά) της κυβέρνησης, η οποία αδιαφορεί για την ανεργία, υποαπασχόληση των νέων και δαπάνη πολύ λίγους πόρους για την ουσιαστική ανάπτυξη της παιδείας. χαρακτηριστικά αναφέρει πως «*Η ΕΡΕ θέλει τους νέους να κινούνται από τη Σκύλα του αμερικανικού τρόπου ζωής όπως προβάλλεται στους κινηματογράφους και τη Χάρυβδη του τυχοδιωκτισμού*»¹⁶¹. Τρίτον, απαντώντας στο επιχείρημα που τοποθετούσε το ΠΡΟΠΟ ως μια εναλλακτική και οικονομική μορφή ψυχαγωγίας, *Η ΑΥΓΗ* χαρακτηριστικά τονίζει πως «*Η ψυχαγωγία του τζόγου κόβει το ψωμί, την ήρεμian και την ψυχικήν χαράν*», συμπληρώνοντας πως «*Κράτος άγέλαστον τυχοδιωκτών θέλουν να κάνουν οι ΕΡΕΔΕΣ την Ελλάδα*». Παράλληλα, τονίζει, δημόσιες υπηρεσίες, άνδρες γυναίκες παιδιά, μιλούν διαρκώς για το ΠΡΟΠΟ και πληρώνουν εβδομαδιαίως 10.000.000 δραχμές στο παιχνίδι, ενώ χιλιάδες νέες και νέοι κάθε κυριακή συγκεντρώνονται στα πρακτορεία παρακολουθώντας του πίνακες των παιχνιδιών. Το άρθρο καταλήγει πως το Κράτος κινδυνεύει να μετατραπεί σε μια «*τεράστια ρουλέτα*» και πως το πενταετές πρόγραμμα της ΕΡΕ θέλει στη πραγματικότητα να οδηγήσει τη χώρα σε πλήρη «*αποχαύνωση*»¹⁶², ως εκ τούτου «*Αν Καραμανλής θέλει να ιδρύσει το κράτος του τζόγου, πρέπει να έμποδιστεί*».

Η αντίδραση της ΕΔΑ απέναντι στο ΠΡΟΠΟ τον Απρίλιο του 1959 δεν αποτέλεσε απλώς μια πολιτική τοποθέτηση για ένα τυχερό παιχνίδι. Ουσιαστικά ήταν μια συνολική παρέμβαση απέναντι στο αξιακό και κοινωνικό πρόταγμα του καραμανλικού κράτους. Η Αριστερά, η οποία έως εκείνη τη στιγμή είχε αποφύγει να εμπλακεί ενεργά στο ζήτημα, ερμήνευσε τη ραγδαία εξάπλωση του ΠΡΟΠΟ ως

---

¹⁶¹ *Η ΑΥΓΗ*, ό.π., σ.1

¹⁶² Στο ίδιο

σύμπτωμα μιας ευρύτερης κρίσης κοινωνικής ηθικής και πολιτικής διαχείρισης. Το γεγονός ότι η παρέμβαση έγινε θεσμικά, εντός της Βουλής, σηματοδοτεί μια προσπάθεια της ΕΔΑ να νομιμοποιήσει τον εαυτό της ως υπεύθυνη πολιτική δύναμη, ικανή να παρεμβαίνει στα κεντρικά ζητήματα του δημόσιου βίου, αλλά και να αποκαλύπτει την αντιφατικότητα του κυβερνητικού αφηγήματος περί «ηθικής ανασυγκρότησης» και «εθνικής ανόρθωσης» σε μία εποχή που η απήχηση της όπως αποτυπώθηκε στις εκλογές του 1958, της έδινε τη κατάλληλη ώθηση.

Στον πυρήνα της κριτικής της ΕΔΑ βρίσκεται η αντίληψη ότι το ΠΡΟΠΟ δεν είναι ένα αθώο μέσο ψυχαγωγίας ή ενίσχυσης του αθλητισμού, αλλά ένα εργαλείο κοινωνικού εφησυχασμού και αποπολιτικοποίησης. Η καταγγελία του θεσμού από τα έδρανα της αντιπολίτευσης δεν στοχεύει απλώς στο παιχνίδι καθαυτό, αλλά στο ήθος της κυβερνητικής πολιτικής που το γέννησε: μια πολιτική που επιχειρούσε να ελέγξει τη λαϊκή συνείδηση μέσα από μηχανισμούς θεάματος, προσδοκίας και εύκολου πλουτισμού. Έτσι, όταν η ΕΔΑ μιλά για «ηθικό εκφυλισμό» και «μαύρη αγορά», δεν περιγράφει απλώς κοινωνικά φαινόμενα. Στη πραγματικότητα, αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο το κράτος επιχειρεί να μεταθέσει τη λαϊκή ενεργητικότητα από τη συλλογική δράση στη φαντασίωση του κέρδους.

Από την άλλη, η απάντηση του υφυπουργού Τύπου, Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου, φανερώνει την ιδεολογική διακύβευση της αντιπαράθεσης. Η κυβέρνηση της ΕΡΕ υπερασπίζεται το ΠΡΟΠΟ όχι μόνο ως οικονομικό θεσμό αλλά ως ηθικό ανάχωμα, ως εργαλείο πειθαρχίας και ελέγχου της νεολαίας χωρίς ασφαλώς να το δηλώνει. Η ρητορική περί «απομάκρυνσης των νέων από τα σφαιριστήρια και τον ανήθικο κινηματογράφο» θα μπορούσε να ενταχθεί σε ένα ευρύτερο σχήμα κρατικού πατερναλισμού που αναζητά να καθοδηγήσει τη συμπεριφορά των πολιτών μέσα από επιτρεπτές μορφές «ελεγχόμενης εκτόνωσης», σε μία εποχή που ο «έλεγχος» αναδεικνύεται σε ζήτημα υψίστου σημασίας για την ΕΡΕ συλλήβδην. Η ΕΔΑ, αντιθέτως, αντιλαμβάνεται αυτή τη στάση ως υποκριτική και ταξικά στοχευμένη: το κράτος που τιμωρεί την ανεργία, αποδυναμώνει την παιδεία και εγκαταλείπει τη νεολαία, εμφανίζεται τώρα να την «προστατεύει» μέσω ενός τυχερού παιχνιδιού.

Έτσι, το προαναφερθέν άρθρο της *ΑΥΓΗΣ* αποτυπώνει με ενάργεια αυτή τη σύγκρουση δύο κόσμων. Από τη μία, το καραμανλικό κράτος προβάλλεται ως προστάτης της κοινωνικής τάξης και του ηθικού ήθους, ενώ από την άλλη, η Αριστερά το καταγγέλλει ως «κράτος της αποχαύνωσης», ως φορέα μιας νέας μορφής

εξάρτησης που επιδιώκει να κατασκευάσει «λαό τυχοδιωκτών». Η *ΑΥΓΗ* δεν βλέπει στο ΠΡΟΠΟ απλώς έναν κίνδυνο για την «τσέπη» ή τα ήθη των πολιτών, αλλά μια μετατόπιση του νοήματος της ίδιας της εργασίας και της κοινωνικής αξίας: ο καθημερινός μόχθος υποκαθίσταται από την ελπίδα της εύκολης επιτυχίας, ενώ η συλλογικότητα αντικαθίσταται από τον ατομικό υπολογισμό. Συνεπώς, πολιτική κριτική της ΕΔΑ δεν εξαντλείται στο επίπεδο του ηθικού πανικού, αλλά θα μπορούσαμε να πούμε πως κατά κάποιο τρόπο συγκροτεί μια έμμεση θεωρία για τη λειτουργία του κράτους στη μετεμφυλιακή Ελλάδα. Το ΠΡΟΠΟ λειτουργεί ως συμβολικός μηχανισμός νομιμοποίησης ενός κράτους, στη κοινή συνείδηση, το οποίο επιχειρεί να συντηρήσει τη συναίνεση μέσα από τη διαχείριση της ελπίδας και της ανάγκης. «*Ἡ ψυχαγωγία τοῦ τζόγου*», όπως σημειώνει δηκτικά η *ΑΥΓΗ*, «*κόβει τὸ φωμί, τὴν ἡρεμίαν καὶ τὴν ψυχικὴν χαρὰν*», μια φράση που, πέρα από τη συναισθηματική της φόρτιση, φέρει ενδιαφέρον πολιτικό νόημα για το μέτρο της εποχής (και όχι μόνο): καταγγέλλει την αλλοτρίωση που γεννά ο συνδυασμός κρατικού ελέγχου και μαζικής κουλτούρας.

5. Επίλογος-Συμπεράσματα

Η μελέτη της ίδρυσης του ΟΠΑΠ και της κυκλοφορίας του ΠΡΟΠΟ το 1958–1959, πέρα από την αποτύπωση ενός θεσμικού γεγονότος, προσφέρει κατ' ουσίαν τη βαθύτερη δυνατότητα κατανόησης της ελληνικής κοινωνίας στο μεταίχμιο της δεκαετίας του 1950: μιας κοινωνίας που ισορροπεί ανάμεσα στην παράδοση και τον εκσυγχρονισμό, ανάμεσα στη συλλογική ηθική και την ατομική φιλοδοξία, ανάμεσα στη φτώχεια και την αναδυόμενη καταναλωτική υπόσχεση. Το ΠΡΟΠΟ, ως θεσμός, δεν ήταν απλώς ένα τυχερό παιχνίδι. Αποτέλεσε ένα πρίσμα, μέσα από το οποίο αντανακλάται ένα σημαντικό μέρος των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών διεργασιών της εποχής του, του τέλους της πρώτης δεκαετίας μετά τον Εμφύλιο πόλεμο και της συγκρότησης «του κράτους της Δεξιάς», σε μία εποχή εκ νέου πόλωσης του κοινωνικού και του πολιτικού. Στο πλαίσιο αυτό η μελέτη φιλοδοξούσε να αναδείξει ότι η ίδρυση του ΟΠΑΠ στη πραγματικότητα δεν μπορεί να ιδωθεί απομονωμένα, αλλά ως μέρος μιας ευρύτερης κυβερνητικής στρατηγικής που συνδύαζε τον τεχνοκρατικό εκσυγχρονισμό με την ανάγκη κοινωνικής

νομιμοποίησης, με απώτερο σκοπό την εμβάθυνση της ιστορικής ματίας στην κοινωνική ιστορία της Ελλάδας των μέσω του 20ου αιώνα.

Η κυβέρνηση Καραμανλή, στο πλαίσιο του αναπτυξιακού της προγράμματος, επιχείρησε να δημιουργήσει νέους θεσμούς που θα λειτουργούσαν ως γέφυρες ανάμεσα στο κράτος και τους πολίτες, προσφέροντας ταυτόχρονα συμβολικό και υλικό περιεχόμενο στην έννοια της προόδου. Ο ΟΠΑΠ εντάσσεται ακριβώς σε αυτό το πλαίσιο: ως εργαλείο ενίσχυσης του αθλητισμού, αλλά και ως επικοινωνιακός μηχανισμός που προέβαλλε την εικόνα μιας σύγχρονης, δυναμικής Ελλάδας. Παράλληλα, η σύνδεση του παιχνιδιού με τον «εξευγενισμό» της ψυχαγωγίας και με την οικονομική ανάπτυξη, αποτέλεσε κομβικό σημείο της κυβερνητικής ρητορικής. Μέσα από την υπόσχεση ότι τα έσοδα θα στηρίζουν τον ελληνικό αθλητισμό, το κράτος κατάφερε να εξωραΐσει έναν θεσμό τζόγου, να τον μετατρέψει σε φορέα συλλογικού ωφελήματος και, τελικά, να προσδώσει ηθική νομιμότητα σε μια δραστηριότητα που υπό άλλες συνθήκες θα θεωρούνταν «ανήθικη».

Έτσι κοινωνική απήχηση του ΠΡΟΠΟ υπήρξε άμεση και εντυπωσιακή. Μέσα σε ελάχιστες εβδομάδες, το παιχνίδι έγινε στοιχείο της καθημερινότητας. Μια νέα μορφή κοινωνικής συμμετοχής, αλλά και «φυγής». Για τα μεσαία στρώματα, που διαμορφώνονταν δυναμικά στο πλαίσιο της καραμανλικής ανάπτυξης, το ΠΡΟΠΟ συμβόλιζε την προοπτική μιας «ήσυχης» κοινωνικής ανόδου, μιας ευκαιρίας να συμμετάσχουν στο όραμα της δικής τους υλικής προόδου χωρίς θεσμικά εμπόδια. Για τα κατώτερα στρώματα, αντιθέτως, αποτέλεσε υποκατάστατο της ελπίδας: μια δυνατότητα να ανατρέψουν την κοινωνική τους μοίρα, να διεκδικήσουν μέσα από την τύχη όσα, η δομή της ελληνικής οικονομίας και του μετεμφυλιακού κράτους, τους στερούσε. Η ταχύτατη διάδοση του παιχνιδιού, η συμμετοχή ανδρών και γυναικών, νέων και μεγαλύτερων, μαρτυρά ότι το ΠΡΟΠΟ από ένα δυνάμει απλός θεσμός διασκέδασης, κατέστη «κοινωνικό φαινόμενο». Η «πρόοδος» που αυτό υποσχόταν δεν ήταν αποκλειστικά αθλητική, αλλά υπαρξιακή: η ελπίδα ότι η τύχη μπορεί να λειτουργήσει ως διορθωτική δύναμη απέναντι στις κοινωνικές ανισότητες, σε μια εποχή που οι έλληνες πολίτες ισορροπούσαν μεταξύ ενός «τραυματικού» παρελθόντος και ενός αβέβαιου παρόντος.

Ωστόσο, η ίδια αυτή απήχηση ανέδειξε και τις αντιφάσεις του θεσμού. Η Ελλάδα της δεκαετίας του 1950 εξακολουθούσε να είναι κοινωνία ηθικού ελέγχου, όπου ο δημόσιος λόγος ρυθμιζόταν από έναν επιβεβλημένο και κυρίαρχο συντηρητισμό, που υπερέβαινε πολιτικές και ιδεολογικές αντεγκλήσεις. Η ηθική

καταδίκη του τζόγου, ενταγμένη στη χριστιανική και εθνική αφήγηση, διαμόρφωσε ένα περιβάλλον επιφυλακτικότητας. Η πολεμική της ΕΔΑ, της *ΑΥΓΗΣ* αλλά και της *Ελευθερίας* -που εξέφραζε το Κέντρο- φανερώνει ότι το ΠΡΟΠΟ εντάχθηκε σε μια εν γένει πολιτική αντιπαράθεση. Για την Αριστερά, ο νέος θεσμός ενσάρκωνε την απόπειρα της κυβέρνησης να αποπροσανατολίσει τη νεολαία, να τη στρέψει προς την «ψευδαίσθηση της τύχης» και μακριά από την πολιτική συμμετοχή και τα κοινωνικά προβλήματα. Το «*Κράτος του Τζόγου*», αποτελούσε σύμβολο ενός συστήματος που θυσίαζε την κοινωνική ηθική στο βωμό του οικονομικού ωφελιμισμού.

Από την άλλη, το Κέντρο, μέσα από την *Ελευθερία*, ανέδειξε περισσότερο την ηθική διάσταση του ζητήματος, υιοθετώντας μια ρητορική «κοινωνικής αγωνίας» για τη διαφθορά των νέων και την υπονόμηση του ήθους. Ενώ, οι αντιδράσεις της Συνομοσπονδίας Συλλόγων Γονέων, που καταδίκασε το παιχνίδι ως «αντιαθλητική προπαγάνδα», εντάσσονται στο ίδιο πλαίσιο. Επρόκειτο για μια ευρύτερη κοινωνική ανησυχία, η οποία συναντούσε τις παραδοσιακές αξίες της μεταπολεμικής Ελλάδας, όπου ο έλεγχος της νεολαίας θεωρούνταν προϋπόθεση κοινωνικής σταθερότητας. Το γεγονός ότι οι επικρίσεις αυτές συνέπεσαν χρονικά με την αυστηροποίηση των ποινών του Ν. 4000/1959 («τεντιμποϊσμός») δεν είναι τυχαίο. Η κυβέρνηση επιδίωκε τη διαμόρφωση ενός πρότυπου πειθαρχημένου νέου πολίτη, μακριά από τις «παρεκκλίσεις» της μαζικής κουλτούρας. Έτσι, η αποδοχή ή η απόρριψη του ΠΡΟΠΟ δεν αφορούσε απλώς το ίδιο το παιχνίδι, αλλά συνολικά το πρότυπο της νεωτερικότητας που κάθε παράταξη επιθυμούσε να επιβάλει.

Η ανάλυση των αντιδράσεων οδηγεί σε ένα βαθύτερο συμπέρασμα: το ΠΡΟΠΟ λειτούργησε ως καθρέφτης των κοινωνικών ιεραρχιών, των φόβων και των προσδοκιών της εποχής. Ενώ τυπικά επρόκειτο για κρατικό θεσμό, στην ουσία αποτέλεσε μηχανισμό κοινωνικού καθρεπτισμού. Οι θετικές αντιδράσεις αποκάλυπταν την επιθυμία ενός λαού να ενταχθεί στο αφήγημα της ευημερίας και της σύγχρονης ευρωπαϊκής ταυτότητας. Από τη άλλη οι αρνητικές αντιδράσεις, ανέδειξαν την εμμονή της ελληνικής κοινωνίας να ορίζει την πρόοδο μέσα από το φίλτρο της ηθικής τάξης. Το ΠΡΟΠΟ, ένα τυχερό παιχνίδι ποδοσφαιρικού στοιχηματισμού, έγινε κατά κάποιο τρόπο σημείο τομής ανάμεσα στο «παλαιό» και το «νέο»: μια πολιτισμική τομή όπου η οικονομική ανάπτυξη συναντούσε τη διαχρονική αγωνία περί ηθικής καθαρότητας.

Από ερευνητική άποψη, η συνολική μελέτη καταδεικνύει ότι η ίδρυση του ΟΠΑΠ και η κυκλοφορία του ΠΡΟΠΟ δεν μπορούν να νοηθούν ως απομονωμένο

επεισόδιο της αθλητικής ή οικονομικής ιστορίας, αλλά ως κοινωνικό και ιδεολογικό γεγονός. Το κράτος, σε μια εποχή πολιτικής πόλωσης και κοινωνικών ανισοτήτων, αξιοποίησε το παιχνίδι ως εργαλείο ενσωμάτωσης και εκτόνωσης, ως μέσο δημιουργίας ενός κοινού πολιτισμικού πεδίου, όπου η ελπίδα για εύκολο κέρδος λειτουργούσε ως υποκατάστατο κοινωνικής κινητικότητας. Έτσι, με την Ιταλία να έχει «δώσει» το παράδειγμα ήδη από το 1946, η ελληνική κυβέρνηση, μέσα από τον ΟΠΑΠ και τη κυκλοφορία των Προγνωστικών, προσπάθησε να επιβάλλει έναν νέο τύπο σχέσης μεταξύ πολίτη και κράτους: όχι πια τον πολίτη-υπόχρεο ή τον πολίτη-αντιπολιτευόμενο, αλλά τον πολίτη-συμμέτοχο στην εθνική προσπάθεια μέσω της τύχης του. Αυτή η λεπτή μετατόπιση, από τη φορολογική στοίχιση στην ψυχολογική συνενοχή, υπήρξε καθοριστική για την κατανόηση της καραμανλικής περιόδου.

Η ανάλυση των πηγών αποδεικνύει ότι το ΠΡΟΠΟ συνιστά μία από τις πρώτες μαζικές εκδηλώσεις συμμετοχής των Ελλήνων πολιτών σε μια μορφή κρατικά ελεγχόμενης «λαϊκής ψυχαγωγίας», του μεταπολεμικού κόσμου. Η δυναμική του ξεπερνούσε την οικονομική του διάσταση: εξέφραζε την επιθυμία ενός κράτους που βίωνε την υλική του ανεπάρκεια, να συμμετάσχει στη γοητεία της νεωτερικότητας. Με αυτή την έννοια, ο θεσμός του ΠΡΟΠΟ γίνεται ταυτόχρονα προϊόν και σύμβολο της εποχής του: προϊόν ενός κράτους που επιδιώκει την εκσυγχρονιστική του αυτονομιμοποίηση και σύμβολο μιας κοινωνίας που αρχίζει να συνδέει την ευημερία με την τύχη, και όχι αποκλειστικά με την εργασία.

Ως επιστέγασμα των προαναφερθέντων, συνολικά, η μελέτη του ΟΠΑΠ και του ΠΡΟΠΟ επιτρέπει να δούμε τη δεκαετία του 1950 όχι μόνο ως περίοδο οικονομικής ανάκαμψης και πολιτικής σταθεροποίησης, αλλά και ως εποχή βαθιών πολιτισμικών μετασηματισμών. Το ΠΡΟΠΟ δεν υπήρξε απλώς εργαλείο αθλητικής χρηματοδότησης, αλλά ένας μηχανισμός διαχείρισης των συλλογικών ονείρων και φόβων της μετεμφυλιακής-προδικτατορικής ελληνικής κοινωνίας. Στον καθρέφτη των προγνωστικών, η Ελλάδα του 1959 έβλεπε την επιθυμία της να προοδεύσει και ταυτόχρονα τον φόβο της μήπως χαθεί. Κι ίσως εκεί έγκειται η ουσία του θεσμού. Στο ότι ανέδειξε την Ελλάδα ως κοινωνία που προσπαθούσε να εκσυγχρονιστεί χωρίς να απολέσει τον εαυτό της, μια κοινωνία που έμαθε να στοιχηματίζει 1X2 όχι μόνο στα δελτία του ΠΡΟΠΟ, αλλά στις πιθανότητες της ίδιας της ιστορίας της.

Πηγές-Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς πηγές

Νόμοι

ΝΔ 2943/1958, «Περί Οργάνωσης Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου (ΟΠΑΠ)», ΦΕΚ 228, 29/12/1958, Αθήνα (Εθνικό Τυπογραφείο) 1958, σ. 1-2

Άρθρα Ελληνικού Τύπου

Αθλητική Ηχώ, τευχ. 375, 02/03/1959, «Γενικών Συναγερμών Προεκάλεσε Το Ποδοσφαιρικό Στοιχείμα», σ. 1, ανακτήθηκε από:
<https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590302>

Αθλητική Ηχώ, τευχ. 375, 02/03/1959, «Το ΠΡΟ-ΠΟ Ηρχισε με Μια Μεγάλη Εκπληξι», σ. 7, ανακτήθηκε από:
<https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590302>

Αθλητική Ηχώ, τευχ. 3413, 03/03/1959, «Ανεκοινώθησαν Χθές τα Πλήρη Αποτελέσματα των Προγνωστικών», σ. 1, ανακτήθηκε από:
<https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590303>

Αθλητική Ηχώ, τευχ. 3414, 04/03/1959 «Να επεκταθεί το ΠΡΟΠΟ σε Ολόκληρη την Ελλάδα», σ. 1, ανακτήθηκε από:
<https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590304>

Αθλητική Ηχώ, «ο αθλητισμός μας ωφελείται από το β' ΠΡΟΠΟ 756.755 δραχμές», τευχ. 3419, 10/03/1959 σ. 3, ανακτήθηκε από:
<https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590310>

Αθλητική Ηχώ, τευχ. 377, 23/03/1959, «Όλη η Ελλάς Συγκλονίζεται από τον Πυρετό των Προγνωστικών», σ. 1, ανακτήθηκε από:
<https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590323>

Αθλητική Ηχώ, τευχ. 3437, 31/03/1959, «Ο Λεπτομερής Πίναξ των Νικητών του 5ου ΠΡΟΠΟ», σ. 2, ανακτήθηκε από:
<https://prwtoselida.gazzetta.gr/pdf/showPdf/ahxo/19590331>

Ανεξάρτητος Τύπος, τευχ. 316, 16/04/1959, «Το ΠΡΟ-ΠΟ» σ.3, ανακτήθηκε από:

<https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/1baac25b-ac16-40ef-910b-043039a6cc2d>

Β. Κοντογεώργος, τευχ. 4493, 25/04/1959, «Η Συνομοσπονδία Γονέων Αντίθετος προς το ΠΡΟΠΟ», *Ελευθερία*, σ. 1, 5, ανακτήθηκε από:
http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin_ftr.asp?c=64&pageid=22364&id=-1&s=0&STEMTYPE=0&STEM_WORD_PHONETIC_IDS=ASbASdASVASXASUASXASbASYASXASVASMASHASJAAgASLASXASVASFAShASV&CropPDF=0

Δ. Μπαρνιάς, τευχ. 4471, 31/03/1959, « Επιστολαί, Οι Πράκτορες του Εθνικού Λαχείου», *Ελευθερία*, σ. 6, ανακτήθηκε από:
http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin_ftr.asp?c=64&pageid=22062&id=-1&s=0&STEMTYPE=0&STEM_WORD_PHONETIC_IDS=ASYASZASJASSAScASXASZASJASRAAgASTASJASfASNASHASXASd&CropPDF=0

Δ. Παπαναγιώτου, τευχ. 104, 21-27/10/1957, «Το Ποδοσφαιρικό Στοιχείμα», *Εικόνες*, σ. 46-47, ανακτήθηκε από:
<https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/d31a5e1a-16e5-4281-84db-b095ae2eec79?search=%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%B5%CF%82%20%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C>

ΕΘΝΟΣ, ««Το ΠΡΟ-ΠΟ», τευχ. 14042, 26/06/1959, σ.2, ανακτήθηκε από:
<https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/bd43c16c-fd22-44c0-9352-594439240f20>

Εικόνες, τευχ. 103, 14-20/10/1957, «Πρόοδος ή Διαφθορά», σ. 46, ανακτήθηκε από:
<https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/47d0a281-d106-4988-9644-7f7b0b0c8c5a?search=%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%B5%CF%82%20%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C>

Ελευθερία, τευχ. 3967, 03/08/1957, «Η Κυβέρνησης Θεωρεί Μέσον Εξυγιάνσεως και Εξυψώσεως του Αθλητισμού τον Τζόγο», σ.1, ανακτήθηκε από:
http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin_ftr.asp?c=64&pageid=20091&id=-1&s=0&STEMTYPE=0&STEM_WORD_PHONETIC_IDS=AScASOASkASLASXASa&CropPDF=0

Ελευθερία, τευχ. 4018, 03/10/1957, «Αθλητισμός», σ. 1, ανακτήθηκε από:
http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin_ftr.asp?c=64&pageid=20752&id=-1&s=0&STEMTYPE=0&STEM_WORD_PHONETIC_IDS=AScASOASkASLASXASa&CropPDF=0

Ελευθερία, τευχ. 4444, 27/02/1959, «Ελεύθερα», σ. 1, ανακτήθηκε από:
http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin_ftr.asp?c=64&pageid=21673&id=-1&s=0&STEMTYPE=0&STEM_WORD_PHONETIC_IDS=AScASOASkASLASXASa&CropPDF=0

Η ΑΥΓΗ, τευχ. 1907, 05/03/1959, «Διάβημα των Βουλευτών της ΕΔΑ για τις Διώξεις», σ. 1,5, ανακτήθηκε από:
<https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/e66face0-055c-4ddc-8bac-5f27aa9509e3?search=%CE%BF%CF%80%CE%B1%CF%80>

Η ΑΥΓΗ, τευχ. 1948, 22/04/1959, «Το κράτος του Τζόγου», σ. 1,5, ανακτήθηκε από:
<https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/fd28a404-7c1d-46ff-a733-3f006e9163ff?search=%CF%80%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%83%CF%86%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%BF>

Η ΑΥΓΗ, «Το ΠΡΟ-ΠΟ» τευχ. 1950, 24/04/1959, σ.3, ανακτήθηκε από:
<https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/540d4397-a80b-4d40-8420-19409c29f3b6>

Άρθρα ξενόγλωσσου Τύπου

Sport Italia, 14 Ιουλίου 1948, τευχ. 55, «AL CONI La gestione del totalizzatore sul calcio», σ. 1, ανακτήθηκε από:
<https://artsandculture.google.com/asset/sisal-sport-italia-newspaper-no-55-14-july-1948-page-1-sisal/PQFfXlfhZREE8g?hl=en>

Δευτερογενείς Πηγές

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση (1922-1974)*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1986

Α. Αστρινάκης, *Νεανικές Υποκουλτούρες Παρεκκλίνουσες Υποκουλτούρες της Νεολαίας της Εργατικής Τάξης, Η Βρετανική Περίπτωση και η Ελληνική Εμπειρία*, Αθήνα (Παπαζήσης) 1991

Χ. Ι. Ιορδάνογλου, *Περίοδος 1950-1973 : Ανάπτυξη, Νομισματική Σταθερότητα και Κρατικός Παρεμβατισμός*, Τόμος Α΄, Αθήνα (Τράπεζα της Ελλάδος) 2020

Κ. Κατσάπης, *Ήχοι και Απόηχοι Κοινωνική Ιστορία του Ροκ εν Ρολ Φαινομένου στην Ελλάδα 1956-1957*, Αθήνα (Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας) 2007

Κ. Κατσάπης, *Το Πρόβλημα Νεολαία, Παράδοση και Αμφισβήτηση στη Μεταπολεμική Ελλάδα 1964-1974*, Αθήνα (Απρόβλεπτες Εκδόσεις) 2013

Π. Καζάκος, *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά (Οικονομία και οικονομική πολιτική στη Μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000)*, Αθήνα (Πατάκη) 2001

Γ. Η. Κουσουνέλος, *Το λεξικό του Αθλητικού τύπου 1894-2004*, Αθήνα (Διόπτρα) 2004

Σ. Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα (1955-1961)*, Τόμος Γ', Αθήνα (Παπαζήση) 1978

Ζ. Μεϊνός, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα 1946-1965* (Π. Ι. Μερόπουλος μτφρ.), Αθήνα (Σαββάλας) 2002

Ν. Μουζέλης, *Νεοελληνική Κοινωνία - Όψεις Υπανάπτυξης*, Αθήνα (Εξάντας) 1978

Ν. Μπογιόπουλος, Δ. Μηλάκας, *Μία θρησκεία χωρίς απίστους : Ποδόσφαιρο*, Αθήνα (ΚΨΜ) 2006

Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία (κόμματα και εκλογές 1946-1967)*, Αθήνα (Πατάκη) 2001

Μ. Νταλούκας, *Ελληνικό Ροκ, Η Ιστορία της Νεανικής Κουλτούρας, Από τη Γενιά του Χάους Μέχρι το Θάνατο του Παύλου Σιδηρόπουλου 1945-1990*, Αθήνα (Αγκυρα) 2012

Δ. Παπαδημητρίου, *Από τον Λαό των Νομιμοφρόνων στο Έθνος των Εθνικοφρόνων, Η Συντηρητική Σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα (Σαββάλας) 2009

Δ. Ν. Σακκάς, *Κωνσταντίνος Καραμανλής και το Κράτος του (της περιόδου 1955-1963)*, Αθήνα (Gutenberg) 2010

Δ. Ι. Στεφανίδης, *Εν Ονόματι του έθνους, Πολιτική Κουλτούρα, Αλυτρωτισμός και Αντιαμερικανισμός στη Μεταπολεμική Ελλάδα 1945-1967*, Αθήνα (Επίκεντρο), 2010

Κ. Τσουκαλάς, *Η Ελληνική Τραγωδία, Από την Απελευθέρωση ως τους Συνταγματάρχες*, Αθήνα (Πατάκης) 2020

Κ. Τσουκαλάς, *Κράτος Κοινωνία Εργασία στη Μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1987

Ε. Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην Ιστορία του Μεταπολεμικού Κόσμου*, Αθήνα (Πατάκης) 2006

Άρθρα Ελληνόγλωσσα

Ε. Αβδελά, «Φθοροποιοί και Ανεξέλεγκτοι Απασχολήσεις» : Ο Ηθικός Πανικός για την Νεολαία στη Μεταπολεμική Ελλάδα, *Σύγχρονα Θέματα : Τριμηνιαία Έκδοση Επιστημονικού Προβληματισμού και Παιδείας*, τευχ. 90, 2005, σ. 30-43, ανακτήθηκε από:

https://anemi.lib.uoc.gr/rhp/pdf_pager.php?rec=/metadata/5/3/0/metadata-1453891280-555745-10391.tkl&do=398866_w.pdf&lang=en&pageno=1&pagestart=1&width=590&height=841&maxpage=14

Β. Τσακίρογλου, «Πρωτοχρονιάτικο: Η ιστορία του λαχείου που χάριζε πολυκατοικίες και προίκιζε κόρες», Πρώτο Θέμα, 24 Δεκεμβρίου 2020, ανακτήθηκε από:

<https://www.protothema.gr/greece/article/1078171/protochroniatiko-i-istoria-tou-laheio-u-pou-harize-polukatoikies-kai-proikize-kores/>

Ξενόγλωσσα Βιβλιογραφία

P Ginsborg, *A History of Contemporary Italy: Society and Politics, 1943–1988*, Λονδίνο (Penguin) 1990.

Άρθρα Ξενόγλωσσα

C. Dalessio, «The Rise, Rule, and End of an Icon: Totocalcio», *L'Italo-Americano*, 28 Μαΐου 2024, ανακτήθηκε από <https://italoamericano.org/totocalcio-story/>

M. D'Agati, «Superstition in Gambling ('I Feel Like I'm Going to Win'): A Qualitative Study on Totocalcio Players», *Qualitative Sociology Review* 10, τευχ. 2, 2014, σ. 81-101, ανακτήθηκε από https://www.qualitativesociologyreview.org/ENG/Volume29/QSR_10_2_DAgati.pdf

M. Monaco, «Il dibattito sul totocalcio ed il suo uso politico», *Rivista di Diritto Sportivo Giappichelli*, τευχ. 1, 2018, ανακτήθηκε από: https://www.rivistadirittosportivo.it/Article/Archive/index_html?ida=45&idn=5&idi=-1&idu=-1

M. Monaco, «Il dibattito sul totocalcio ed il suo uso politico», *Mondo Contemporaneo* 18, τευχ. 3, 2022, ανακτήθηκε από: https://rivistadirittosportivo.coni.it/images/rivistadirittosportivo/dottrina/18_Monaco_269-288.pdf

P. Pavesi, «Schedina compie 70 anni: quando a 13 cambiava vita», *La Gazzetta dello Sport*, 5 Μαΐου 2016, ανακτήθηκε από: <https://www.gazzetta.it/Calcio/Serie-A/05-05-2016/schedina-compie-70-anni-quando-13-cambiava-vita-150493149980.shtml>

San Marino RTV, «5 maggio 1946: giocata la prima schedina del Totocalcio», 4 Μαΐου 2018, ανακτήθηκε από: <https://www.sanmarinortv.sm/news/attualita-c4/5-maggio-1946-giocata-prima-schedina-totocalcio-a53333>

